

ZESZYTY NAUKOWE

**WYŻSZEJ SZKOŁY EKONOMICZNO - SPOŁECZNEJ
W OSTROŁĘCE**

1/2016(20)

**<http://www.wses-zeszyty.pl/>
<http://www.sj-ostroleka.com/>**

OSTROŁĘKA 2016

RADA PROGRAMOWA

Prof. zw. dr hab. dr H.C. Antoni Mickiewicz - Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, **dr hab. Andrzej Borowicz prof. UŁ** - Uniwersytet Łódzki, **prof. James W. Dunn** - Pensylwania State University USA, **dr hab. Bogusław Kaczmarek prof. UŁ** - Uniwersytet Łódzki, **dr hab. Paweł Mickiewicz prof. UTP** – Uniwersytet Techniczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, **dr hab. Wojciech Popławski prof. WSB** – Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu, **prof. Enrique Viaña Remis** - University of Castilla-La Mancha Hiszpania, **dr hab. Wojciech Wiszniewski prof. PW** - Politechnika Warszawska, **dr Kazimierz K. Parszewski prof. WSES** - Wyższa Szkoła Ekonomiczno - Społeczna w Ostrołęce, **dr hab. Piotr Bórawski, prof. WSES** - Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Społeczna w Ostrołęce, **dr Agnieszka Brelik** – Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, **dr hab. Mariola Grzybowska – Brzezińska prof. WSES** - Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Społeczna w Ostrołęce, **dr Manfred Müller** - Siegmundsbürger HausWerraquelle GmbH Niemcy, **dr Radosław Szulc** - Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, **dr Volodymyr Ternovsky, associate professor** - Tavriya State Agrotechnological University, Ukraina, **dr hab. Elżbieta Jadwiga Szymańska prof. SGGW** - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, **dr Agnieszka Sapa** – Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.

KOMITET REDAKCYJNY

dr inż. Ireneusz Żuchowski (redaktor naczelny), **mgr Kazimierz Krzysztof Bloch** (sekretarz), **dr Agnieszka Sompolska-Rzechuła** (redaktor statystyczny), **mgr Alina Brulińska** (redaktor językowy), **Jeffrey Taylor** (redaktor językowy – język angielski), **dr hab. Bogusław Kaczmarek prof. UŁ** (redaktor tematyczny), **dr hab. Andrzej Borowicz prof. UŁ** (redaktor tematyczny), **mgr Aleksandra Nowak** (redaktor tematyczny)

WYDAWCA/PUBLISHER
WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNO – SPOŁECZNA W OSTROŁĘCE
HIGH ECONOMIC – SOCJAL SCHOOL IN OSTROŁĘKA
07 – 401 Ostrołęka, ul. Kołobrzeska 15, tel./fax. 0 – 29 769 10 34
www.wses.edu.pl

Punkty Informacji Europejskiej w Ostrołęce
Europe Direct

Publikacja wydana ze wsparciem
finansowym
Komisji Europejskiej w ramach projektu
Europe Direct

© Copyright by
Wyższa Szkoła Ekonomiczno – Społeczna w Ostrołęce
Ostrołęka 2016

ISSN 2391 - 9167

Zeszyty Naukowe – nr 1/2016(20)
Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce, są
wydawane online. Częstotliwość ukazywania Zeszytów Naukowych Wyższej
Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce – kwartalna

Spis treści	str.
DZIAŁ 1. POLSKA OBYWATELSKA I SAMORZĄDOWA	8
1. ELŻBIETA LEWANDOWICZ MIROŚŁAWA WITKOWSKA-DĄBROWSKA	9
GEIONFORMATYCZNA OCENA RÓŻNORODNOŚCI GEOGRAFICZNEJ POLSKI NA PODSTAWIE DANYCH PAŃSTWOWEGO REJESTRU NAZW GEOGRAFICZNYCH, JAKO PODSTAWA WYZNACZANIA OBSZARÓW ATRAKCYJNYCH TURYSTYCZNIE	
2. TOMASZ PODCIBORSKI	22
METODA OCENY ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNO-REKREACYJNEJ WSI WARMIŃSKICH	
3. ILISIO MANUEL DE JESUS	32
OCENA WPLYWU PODATKÓW I OPŁAT LOKALNYCH OD NIERUCHOMOŚCI NA DOCHODY WŁASNE GMINY JEZIORANY I DOBRE MIASTO	
DZIAŁ 2. POLSKA WIEDZY I INNOWACYJNOŚCI	44
1. KAMIL TOMKIEWICZ	45
PROJEKT JAKO NARZĘDZIE DO BUDOWY WSPÓŁPRACY MIĘDZYSZKOLNEJ NA PRZYKŁADZIE WYBRANEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ – <i>CASE STUDY</i>	
2. MARIAN MROZIEWSKI	58
WIĘŹ MORAŁNA PRACOWNIKÓW JAKO CZYNNIK SPRAWNOŚCI INSTYTUCJI ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ	
3. ZBIGNIEW BRODZIŃSKI, ALICJA DETTLAFF	78
ROLA I MIEJSCE PODMIOTÓW SEKTORA MSP W PARTNERSTWACH LOKALNYCH	
4. BAZYLI CZYŻEWSKI, AGNIESZKA BRELIK	93
MODELOWANIE SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH DETERMINANT JAKOŚCI EDUKACJI	
5. ANETA BĘLDYCKA-BÓRAWSKA, ŻANETA GADOMSKA-KLEPADŁO	105
EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU GOSPODARSTW ZAJMUJĄCYCH SIĘ UPRAWĄ RZEPAKU	

DZIAŁ 3. POLSKA-UNIA EUROPEJSKA-SĄSIEDZTWO	123
1. BARTOSZ MICKIEWICZ	124
WSPARCIE POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH W PROW 2007-2013 I 2014-2020 – ANALIZA I OCENA SYTUACJI	
2. ELŻBIETA JADWIGA SZYMAŃSKA	139
RYNEK TRZODY CHLEWNEJ W POLSCE I W NIEMCZACH - STUDIUM KOMPARATYWNE	
3. MARIA PARLIŃSKA, EWA WASILEWSKA	153
ANALIZA SKUPIEŃ JAKO PRZYKŁAD ZASTOSOWANIA W OCENIE ROZWOJU REGIONÓW	
RECENZJE, KOMUNIKATY I DONIESIENIA NAUKOWE	168
1. PIOTR BÓRAWSKI	169
SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ „ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W SKALI LOKALNEJ I REGIONALNEJ”	

Contens	p.
CHAPTER 1. CITIZEN SHIP AND LOCAL GOVERNMENT IN POLAND	8
1. ELŻBIETA LEWANDOWICZ MIROŚLAWA WITKOWSKA-DĄBROWSKA	9
A GEOINFORMATIC ASSESSMENT OF THE GEOGRAPHICAL DIVERSITY OF POLAND, BASED ON DATA FROM THE STATE REGISTER OF GEOGRAPHICAL NAMES, SERVING AS THE BASIS FOR IDENTIFICATION OF AREAS OF TOURIST ATTRACTION	
2. TOMASZ PODCIBORSKI	22
EVALUATION METHOD THE ATTRACTIVENESS TOURISM AND RECREATION IN THE VILLAGE OF WARMIA	
3. ILISIO MANUEL DE JESUS	32
IMPACT ASSESSMENT OF TAXES AND REAL ESTATE LOCAL FEES IN REVENUE OWN MUNICIPALITY JEZIORANY AND DOBRE MIASTO	
CHAPTER 2. KNOWLEDGE AND INNOVATION IN POLAND	44
1. KAMIL TOMKIEWICZ	45
THE PROJECT AS A TOOL TO BUILD COOPERATION BETWEEN SCHOOLS ON THE EXAMPLE OF SELECTED PRIMARY SCHOOL - CASE STUDY	
2. MARIAN MROZIEWSKI	58
MORAL BOND OF EMPLOYEES AS A FACTOR OF EFFICIENCY OF A PUBLIC ADMINISTRATION INSTITUTION	
3. ZBIGNIEW BRODZIŃSKI, ALICJA DETTLAFF	78
THE ROLE AND THE IMPORTANCE OF SME SECTOR ENTITIES IN LOCAL PARTNERSHIPS	
4. BAZYLI CZYŻEWSKI, AGNIESZKA BRELIK	93
MODELING SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF EDUCATION QUALITY	
5. ANETA BĘLDYCKA-BÓRAWSKA, ŻANETA GADOMSKA-KLEPADŁO	105
ECONOMIC CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF HOLDINGS ENGAGED IN RAPESEED CULTIVATION	

CHAPTER 3. POLAND-THE EUROPEAN UNION-NEIGHBOURHOOD	123
1. BARTOSZ MICKIEWICZ	124
SUPPORT OF NON-AGRICULTURAL ACTIVITY IN RURAL AREAS IN RDP 2007-2013 AND 2014-2020 – ANALYSIS AND ESTIMATION OF SITUATION	
2. ELŻBIETA JADWIGA SZYMAŃSKA	139
THE PIGS MARKET IN POLAND AND GERMANY - A COMPARATIVE STUDY	
3. MARIA PARLIŃSKA, EWA WASILEWSKA	153
CLUSTER ANALYSIS AS AN EXAMPLE OF THE ASSESSMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT	
REVIEWS, ANNOUNCEMENTS AND RESEARCH REPORTS	168
1. PIOTR BÓRAWSKI	169
SUMMARY FROM CONFERENCE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN LOCAL AND REGIONAL SCALE	

DZIAŁ I

POLSKA OBYWATELSKA I SAMORZĄDOWA

CHAPTER I

CITIZEN SHIP AND LOCAL GOVERNMENT IN POLAND

dr hab. Elżbieta Lewandowicz, prof. UWM

Wydział Geodezji, Inżynierii Przestrzennej i Budownictwa, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

dr inż. Mirosława Witkowska-Dąbrowska

Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**GEIONFORMATYCZNA OCENA RÓŻNORODNOŚCI GEOGRAFICZNEJ
POLSKI NA PODSTAWIE DANYCH PAŃSTWOWEGO REJESTRU NAZW
GEOGRAFICZNYCH, JAKO PODSTAWA WYZNACZANIA OBSZARÓW
ATRAKCYJNYCH TURYSTYCZNIE**

Wstęp

Różnorodność geograficzna w ocenach potencjalnych turystów, ma wysoką rangę, ze względu na wszechobecną informację na ich temat¹. Jednak obok obiektów powszechnie znanych, występują obiekty wiadome tylko lokalnie, lub małej grupie osób, szczególnie turystów odwiedzających te miejsca jako celowe lub specjalistyczne (np. turystyka kwalifikowana, miejsca kultu religijnego). Obszary o różnej mocy nasycenia walorami geograficznymi (przyrodniczymi i poza przyrodniczymi) identyfikuje się, w celu wyróżnienia terenów atrakcyjnych, co powinno podnieść ich rangę w wyborze obszarów preferowanych do uprawiania turystyki. Należy podkreślić efekt synergizmu oraz wzajemne zależności w procesie kształtowania walorów turystycznych, z udziałem zasobów przyrodniczych i pozaprzyrodniczych². Różnorodność geograficzna określa walory krajobrazu. Definiuje się ją jako zespół elementów środowiska naturalnego oraz elementów pozaprzyrodniczych, które razem, albo każdy z osobna, mogą być przedmiotem zainteresowania turysty³. Walory krajoznawcze są jednym z trzech elementów walorów turystycznych, obok walorów wypoczynkowych i specjalistycznych, które wpływają na ostateczny produkt turystyczny⁴. Walory krajoznawcze dzieli się na

¹ I. Potocka, *Atrakcyjność turystyczna i metody jej identyfikacji* [The tourist attractiveness and methods of identification] (w:) Młynarczyk Z., Zajądacz A. (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, seria: „Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, t. III, Wyd. UAM, Poznań 2009, s.19-32.

² K. Koźuchowski, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji* [Natural values in tourism and recreation] Wyd. Kupisz Poznań 2005.

A. Nowakowska, *Produkt turystyczny* [Tourist product]. W: red. Gołębowski G. *Kompendium wiedzy o turystyce*. PWN Warszawa-Poznań 2002, s. 61-76.

³Op. cit. przyp. 1.

⁴ T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, *Geografia turystyki Polski* [Geography of tourism in Polish] PWE, Warszawa, s. 111.

przyrodnicze i pozaprzyrodnicze⁵. W geografii turystyki stosuje się natomiast podział walorów środowiska przyrodniczego na przyrodę ożywioną i nieożywioną. Warunkiem decydującym o uznaniu konkretnego obiektu za walor krajoznawczy jest możliwość jego percepcji zmysłowej.

Publikacja służy prezentacji metody wyznaczania miejsc o dużym nasyceniu walorami turystycznymi o różnej randze, również niższej (znanym głównie społeczności lokalnej). W badaniach przyjęto ocenić atrakcyjność obszarów na podstawie danych istniejącego Państwowego Zbioru Nazw Geograficznych, utworzonego w ramach budowy Infrastruktury Informacji Przestrzennej⁶.

Cel, przedmiot i metoda badań

Celem badań było wyznaczenie obszarów o różnym stopniu nasycenia obiektami geograficznymi, zidentyfikowanymi jako obiekty określające walory turystyki krajoznawczej na terenie Polski.

Badania oparto na analizie przestrzennej zbiorów zawartych w Państwowym Rejestrze Nazw Geograficznych (PRNG), udostępnianych przez Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej (CODGiK). Baza PRNG powstała w ramach inwentaryzacji nazw geograficznych. Obejmuje ona 432629 obiektów zlokalizowanych na obszarze Polski. Lokalizacja nazw geograficznych w różnych kategoriach została poddana geostatystycznej analizie. Wyniki badań pozwoliły na ocenę regionów Polski w perspektywie całego kraju. Zakres merytoryczny badań obejmował ocenę walorów geograficznych w oparciu o nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych. Metodyka badawcza oparta została na analizie statystycznej podstawowych parametrów zbioru, a także na geostatystycznych analizach gęstości podzbiorów.

Przystępując do badań szczegółowych podjęto się wykorzystać narzędzie analityczne oceniające gęstość występującego zjawiska⁷, na zadanym obszarze. W pierwszej kolejności wykonano analizy na zbiorach obejmujących całą Polskę, z podziałem na dwa podzbiory obejmujące nazwy miejscowości i nazwy obiektów fizjograficznych. Następnie wykonano analizy w czterech podklasach, związanych z podziałem wyżej wymienionych zbiorów na podzbiory nazw urzędowych i zestandaryzowanych oraz niestandaryzowanych. Dodatkowo, wyniki analizy

⁵ Op. cit. przyp.2.

⁶ Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o Infrastrukturze Informacji Przestrzennej (Dz.U. 2010, nr 76 poz. 489).

⁷ Ibidem.

gęstości, dla wyżej przedstawionych zbiorów, przyjęto poklasyfikować na 10 podzbiorów, wykorzystując metodę klasyfikacji „naturalnych przerw”⁸.

Przyjmując, że nazwy geograficzne wskazują na szczególne cechy analizowanej przestrzeni, to gęstość występowania tych nazw będzie można przyjąć jako wskaźnik oceniający różnorodność przestrzeni, przyjęty jako wskaźnik atrakcyjności.

Prezentacje kartograficzne wyników analizy gęstości, uzupełniają tabelaryczne wskaźniki liczbowe. Analiza wyników w oparciu o stan wiedzy, zakres zbioru przyjętego do badań i przyjętą metodę badawczą, powinna wskazać dobre i słabe strony przyjętej metodyki. Weryfikacja wyników badań, przy przyjętej metodyce, powinna określić zasadność kontynuacji badań tak dużego zbioru danych lub prowadzić do innych rozwiązań.

Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych został opracowany na podstawie efektów pracy Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (KNMiOF) i Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (KUNMiOF), w oparciu o zapisy ustawy⁹. Szczegółowy zakres prac komisji, w rysie historycznym i problemów obecnych, został szczegółowo przedstawiony w pracy Czopek-Kopciuch¹⁰. Zbiory w PRNG zostały pobrane z urzędowych wykazów, z wykazów opracowanych przez instytucje realizujące zadania publiczne, a także z innych możliwie dostępnych źródeł, które są określone w rozporządzeniu¹¹. Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych (stan na 14 lipca 2015 r.) jako zbiór N, obejmuje 413141 obiektów na obszarze całej Polski.

Zbiór nazw geograficznych z PRNG¹² podzielono na 7 klas.

$N_i, i=\{1.2.3.4.5.6.7.\}$:

$$N = \{N_1, N_2, N_3, N_4, N_5, N_6, N_7\} \quad (1)$$

N_1 – miejscowości,

N_2 – obiekty ukształtowania terenu,

N_3 – płynące obiekty wodne,

⁸ L. Ratajski, *Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej [Methodology cartography socio-economic]*, PPWK, Warszawa 1989.

⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 roku o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych (Dz.U. 2003, nr 166 poz. 1612).

¹⁰ B. Czopek-Kopciuch, Czopek-Kopciuch B., *Prace Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy MSWiA. [Work of the commission on names of localities and physiographic objects of the ministry of internal affairs and administration]* Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji, Vol. 23, Warszawa 2012., s. 71–80.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 14 lutego 2012 r. w sprawie państwowego rejestru nazw geograficznych (Dz.U. 2012, poz. 309).

¹² Ibidem.

N₄ – stojące obiekty wodne,
 N₅ – inne obiekty wodne,
 N₆ – obiekty ukształtowanie dna zbiornika wodnego,
 N₇ – inne obiekty fizjograficzne (rys. 1).

	KLASA	RODZAJ	NAZWA MIAN
Class of localities	stojący obiekt wodny	jezioro	Piecki
Class names of terrain	Inny obiekt fizjograficzny	las	Piecki
	obiekt ukształtowania terenu	góra, szczyt	Piecki
Class names of flowing water features	stojący obiekt wodny	jezioro	Piecki
	obiekt ukształtowania terenu	skały	Piecki
Class names of standing water bodies	Inny obiekt fizjograficzny	część lasu	Pieckowe Przylegi
	Inny obiekt fizjograficzny	część lasu	Pieckowe Przylegi
Class names of other physiographic	Inny obiekt fizjograficzny	część lasu	Pieckowe Przylegi
	stojący obiekt wodny	jezioro	Jezioro Pieckowskie
Class names of other water bodies	stojący obiekt wodny	jezioro	Piecnickie Jezioro
	stojący obiekt wodny	jezioro	Piecniewo
Class names form a bottom water reservoirs	stojący obiekt wodny	staw	Piecok
	Inny obiekt fizjograficzny	część lasu	Piecowe
Class names of other physiographic	Inny obiekt fizjograficzny	pole	Piecowiska
	płynący obiekt wodny	struga	Piecówka

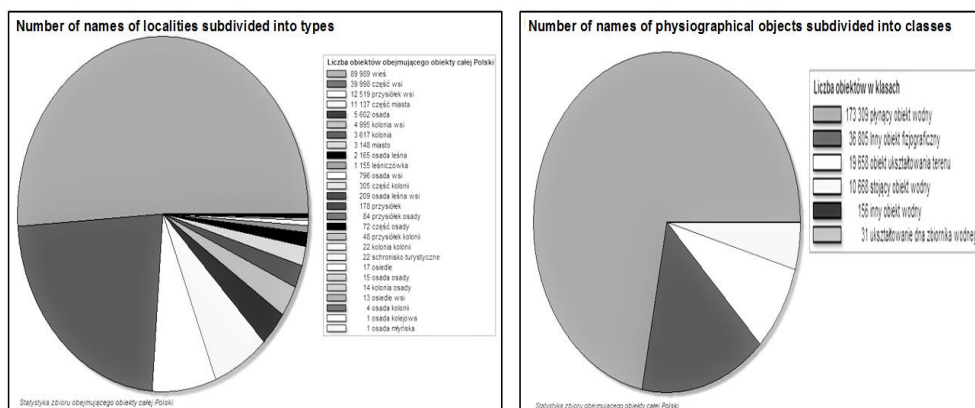
Rysunek 1. Klasyfikacja obiektów PRNG na siedem klas, przedstawienie fragmentu bazy z wyróżnieniem, klas, rodzajów i nazw obiektów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych

Figure 1. Division of objects included in the State Register of Geographical Names (PRNG) into seven classes, presentation of a fragment of the database including classes, types and names of objects.

Source: the author, based on the State Register of Geographical Names (PRNG)

Około 45% obiektów, a dokładnie 187890 zawartych jest w klasie N₁, czyli w klasie miejscowości. Opisują one: miasta; części miasta; wsie, części wsi, kolonie, części kolonii, osady, osady młyńskie, osady leśne, osady rybackie, osady kolejowe, osady po byłych PGR, części osady, osiedla, przysiółki, leśniczówki, gajówki, schroniska turystyczne, inne obiekty (rys 2).

Rysunek 2. Charakterystyka badanych zbiorów: a) liczebność zbioru nazw miejscowości N_1 z podziałem na rodzaje; b) liczebność zbioru nazw obiektów fizjograficznych N_F z podziałem na klasy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych

Figure 2. Characterisation of the analysed sets: a) number of objects in the set composed of localities N_1 , subdivided into types; b) number of objects in the set of physiographical objects N_F subdivided into classes

Source: the author, based on the State Register of Geographical Names (PRNG)

Pozostałe nazwy geograficzne to nazwy obiektów fizjograficznych $N_F = (N - N_1) = \{N_2, N_3, N_4, N_5, N_6, N_7\}$, stanowią one około 55% liczebności całego zbioru, a dokładnie 225251. Opisują atrakcyjne elementy środowiska geograficznego: obiekty ukształtowania terenu, wody płynące, stojące lub inne obiekty wodne, obiekty dna zbiornika wodnego oraz inne obiekty fizjograficzne. W tych klasach wyróżniono rodzaje obiektów, np.: wzgórze, dolina, zbocze, rów, rzeka, struga, jezioro, las, wąwóz, itp.. Świadczą one o walorach krajoznawczych. Na rysunku 2 przedstawiono w formie diagramów kołowych: a) liczebność podzbiorów – rodzajów miejscowości w klasie N_1 , b) liczebność w klasach obiektów fizjograficznych – zbioru N_F . Przykładowy wycinek bazy atrybutowej zbioru N_F z przykładowymi nazwami i wyróżnieniem klas i liczebności rodzajów przedstawiono na rysunku 3.

Każda nazwa w PRNG ma przypisany status. Wyróżniono nazwy: urzędowe, zestandaryzowane, zniesione, niestandaryzowane. . Nazwa urzędowa to ustalona i opublikowana przez właściwy organ administracji publicznej. Nazwa zestandaryzowana to nazwa obiektu fizjograficznego uchwalona przez KUNMiOF lub KNMiOF, dla obiektów nieposiadających nazw urzędowych. Zniesiona nazwa obiektu, występuje w rejestrze, jeśli nie została zastąpiona żadną inną nazwą. Nazwa

niestandardyzowana to taka, która nie została ustalona i opublikowana przez właściwy organ administracji publicznej.

W podzbiorze $N_1 \subset N$, nazw miejscowości zawierającym 187890 obiektów, wyróżniono nazwy urzędowe N_{1U_j} ($j=\{1, 2, \dots, 64381\}$) oraz niestandardyzowane N_{1N_k} , $k=\{1, 2, 3, \dots, 23509\}$.

$$N_1 = \sum_i^{i=\{U,N\}} N_{1_i} \quad (2)$$

gdzie:

U - nazwy urzędowe,

N- nazwy niestandardyzowane

W zbiorze nazw obiektów fizjograficznych N_F o liczebności 240627 określono sześć podzbiorów

$$N_F = \sum_i^{i=\{2,3,4,5,6,7\}} N_i = (N-N_1) \subset N, \quad (3)$$

oraz

$$N_F = \sum_i^{i=\{U,Z,N\}} N_{F_i}, \quad (4)$$

gdzie:

U– nazwy urzędowe,

Z– nazwy zestandaryzowane,

N– nazwy niestandardyzowane.

RODZAJ	Count	NAZWA MIAN	NAZWA MIAN
potok	90163	Symsy Małe	Buki
rzeka	43007	Symsy Wielkie	Zwierzyniec
struga	26789	Piekiełko	Dąbrowa
część lasu	8133	Trzcinia	Sorkwickie Lasy
kanal	7078	Snopkowskie Bagno	Rozoski Las
jeziro	6621	Kurze Bagno	Krutyńskie Lasy
las	5947	Jezioro Poligonowe	Borek
góra, szczyt	5874	Płociduga	Siwek
łaka	5681	Bagno Klebarskie	Wieża Szoka
pole	4759	Bagno Samplatkowe	Jeleniak
uroczysko	3912	Perszk	Czerwony Bór
rów	3869	Mielizna Tolkmicka	Dęby
wzgórze, wzniesienie	3480	Dimbowka	Alpy
jaskinia, grot	3047	Piontek	Baby
łaki	2593	Kalkowski	Birman
staw	2162	Koczaulki Berg	Budzisko
pola	2106	Starow	Bycze Doły
wąwóz	1304	Bubrowki	Cmentarz
skała	1279	Sagon	Czarne
bagno, błoto	1248	Pienkna Górka	Dęby
stare koryto	1060	Kianka	Doktorci
polana	1048	Sigmund	Dolina Śmierci
strumień	902	Ritzki Berg	Dzieżguny
uroczysko-dawna miejscowość	784	Nowotna	Eragmentlak Achtung
dolina	775	Koscielny Berg	Ferma
droga	711		

Rysunek 3. Liczebność zbiorów nazw obiektów fizjograficznych, z podziałem na rodzaje i przykładowe nazwy, z wykluczeniem nazw miejscowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych

Figure 3. Number of objects in sets of names of physiographical objects, subdivided into types, and examples of names excluding names of localities

Source: the author, based on the State Register of Geographical Names (PRNG)

Nazwy niestandardyzowane miejscowości N_{1N} i obiektów fizjograficznych N_{FN} często opisują, obiekty w sposób właściwy tylko dla lokalnej społeczności. Świadczą o regionalnych właściwościach środowiska geograficznego.

Podając się badań z wykorzystaniem narzędzi GIS wyróżniono sześć podzbiorów. Dwa pierwsze podzbiory N_1 , N_F , wynikają z podziału (1, 2), na nazwy miejscowości i nazwy obiektów fizjograficznych. Kolejne dwa podzbiory przyjęte do badań i do porównania wynikają z podziału N_1 na N_{1U} i na N_{1N} , a dwa ostatnie zbiory, to podzbiory N_F uzależnione od statusu nazwy. Wyodrębniono podzbiór nazw urzędowych i zestandaryzowanych $N_{F(U+Z)}$ oraz podzbiór nazw niestandardyzowanych N_{FN} . $N_{F(U+Z)}$ liczy 195296 obiektów, a N_{FN} – 45421.

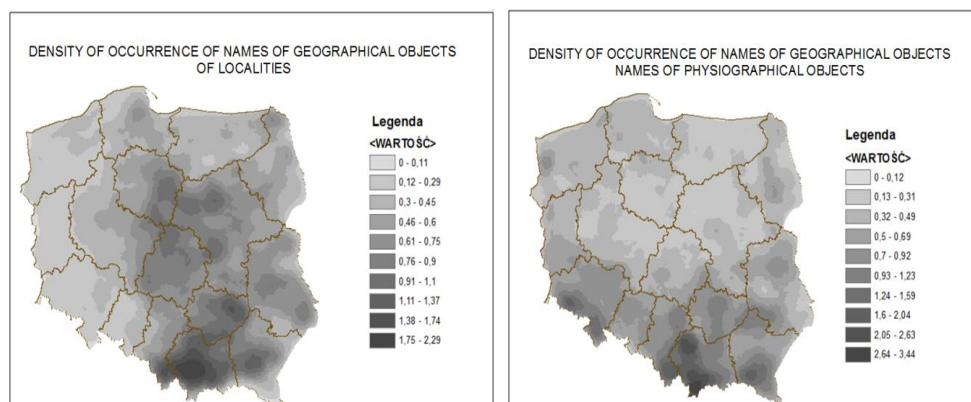
Duży zbiór danych zawarty w PRG z wyodrębnionymi podzbiorami, w zależności od typu nazw i statusów, poddano analizie gęstości, za pomocą funkcji gęstości f_g (density point), szczegółowo opisanej w narzędziach programu ESRI¹³.

Wyniki badań

Wyniki przeprowadzonych badań analiz gęstości występowania nazw geograficznych w przyjętej klasyfikacji, przedstawiono w postaci kartograficznej. Kartogramy dozymetryczne wskazują na obszary o jednakowej gęstości rozmieszczenia nazw w różnych kategoriach. Oczywistym jest, że nazwy geograficzne wskazują na istnienie obiektów geograficznych, tym samym wyniki analizy gęstości pokazują na obszary o różnej gęstości występowania obiektów geograficznych, mających nazwy własne. Wyniki analiz na podzbiorze nazw urzędowych i zestandaryzowanych, wskazują na obiekty geograficzne, których istnienie jest zapisane w urzędowych rejestrach lub zostały zatwierdzone przez KNMioF. Podzbiór nazw niestandardyzowanych utworzono z lokalnych zbiorów, świadczy on o dziedzictwie regionalnym. Wyniki analiz na tych podzbiorach powinny być szczególnie interesujące, powinny być uwzględniane w modelu konkurencyjności turystycznej (Stankiewicz, Brelik 2015)

W pierwszej kolejności pokazano wyniki na zbiorach obejmujących obszar całego kraju, przedstawiające gęstość $f_g(N_1)$ występowania nazw miejscowości N_1 i $f_g(N_F)$ nazw obiektów fizjograficznych $N_F = \{N_2, N_3, N_4, N_5, N_6, N_7\}$. W centralnej i południowej części Polski występuje duże zagęszczenie obiektów opisujących miejscowości. Gęstość nazw obiektów fizjograficznych koncentruje się, zaś w południowej części naszego kraju (rys.4).

¹³ ESRI 2010; *Pomoc użytkownika oprogramowania*, <http://www.esri.com/>.

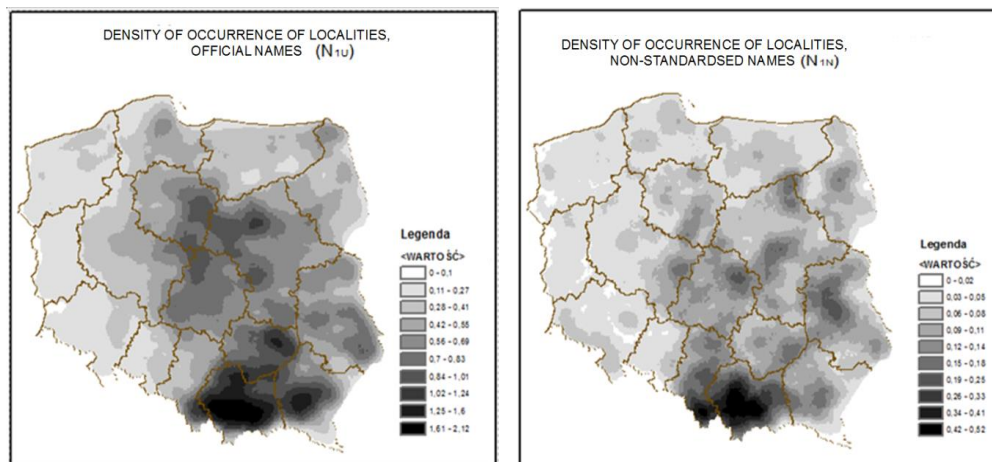
Rysunek 4. Wyniki analiz gęstości występowania nazw obiektów geograficznych z wyróżnieniem zbiorów N_1 - nazwy miejscowości i $N_F = \{N_2, N_3, N_4, N_5, N_6, N_7\}$ – nazwy obiektów fizjograficznych, na tle granic województw w Polsce

Figure 4. Results of analyses of the density of occurrence of names of geographical objects, with N_1 sets – names of localities, and $N_F = \{N_2, N_3, N_4, N_5, N_6, N_7\}$ – names of physiographical objects, presented against the background of borders of provinces in Poland

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych

Source: the author, based on the State Register of Geographical Names (PRNG)

Wyniki analiz zbiorów nazw geograficznych w podziale na podzbiory o różnym statusie N_{1U} , N_{1N} , $N_{F(U+Z)}$, N_{FN} , przedstawiono na rysunku 5. Rozkład gęstości nazw urzędowych N_{1U} jest przybliżony do wyników gęstości wykonanych na całym zbiorze N_1 , gdyż $N_{1U} \in N_1$ i N_{1U} stanowi 85% N_1 . Wyniki analizy gęstości na zbiorze nazw niestandardowych N_{1N} , wskazują na duże zagęszczenie obiektów w południowej części Polski, głównie dla obszaru małopolski, szczególnie dla Podkarpacia i Lubelszczyzny.

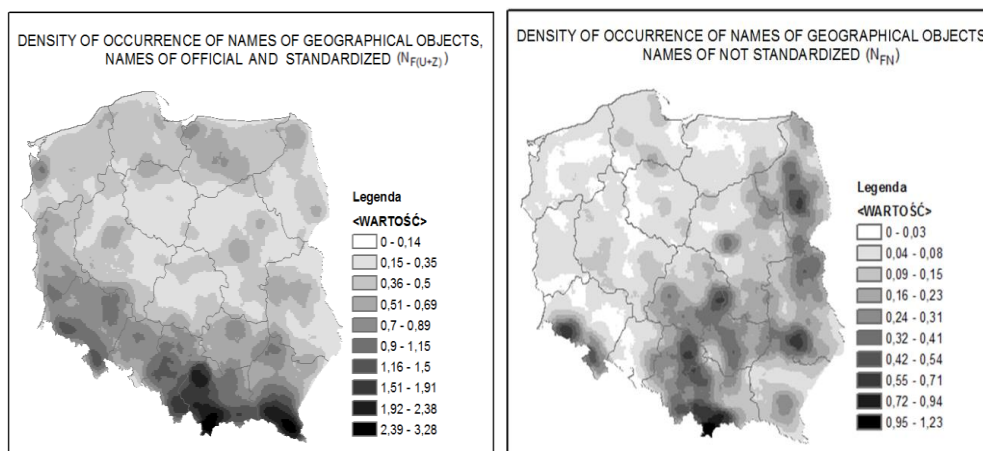

Rysunek 5. Wyniki analiz gęstości występowania nazw miejscowości z podziałem na: a) nazwy urzędowe $N_{1U} \subset N_1$, b) niestandardyzowane $N_{1N} \subset N_1$; na tle granic województw w Polsce
Figure 5. Results of analyses of the density of occurrence of localities, subdivided into: a) official names $N_{1U} \subset N_1$, b) non-standardised names $N_{1N} \subset N_1$; presented against the background of borders of provinces in Poland

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych
Source: the author, based on the State Register of Geographical Names (PRNG)

Wyniki obrazujące gęstość występowania nazw obiektów fizjograficznych, z podziałem na dwa podzbiory uwzględniające status nazw $N_{F(U+Z)} = \{N_{FU}, N_{FZ}\}$, nazwy urzędowe oraz zestandaryzowane i N_{FN} – nazwy niestandardyzowane, pokazano na rysunku 6.

Obszary o największej gęstości występowania nazw $N_{F(U+Z)}$ urzędowych i zestandaryzowanych są na terenach południowych i zachodnich, szczególnie dla obszaru Małopolski. W przypadku wyniku analizy na zbiorze nazw niestandardyzowanych – N_{FN} , większa gęstość występowania obiektów znajduje się na terenach południowo-wschodniej części Polski. Gęstość występowania nazw dla zbiorów N_{1U} i $N_{F(U+Z)}$, jest większa niż dla zbiorów N_{1N} , N_{FN} , gdyż liczebność tych ostatnich jest dużo mniejsza: $N_{FN}/N_{1U} \approx (1/6)$, a $N_{FN}/N_{F(U+Z)} \approx (1/4)$. Otrzymane wyniki na zbiorze N_1 potwierdzają powszechnie znaną wiedzę o dużym zagęszczeniu miejscowości w środkowej i południowej części Polski. Nazwy niestandardyzowane miejscowości rozkładają się na terenach wschodnich i centralno-południowych.

Rysunek 6. Wyniki analiz gęstości występowania nazw obiektów fizjograficznych z podziałem na gęstość uzyskaną na podzbiorze: a) $N_{F(U+Z)}$, b) N_{FN} , na tle granic województw w Polsce

Figure 6. Results of analyses of the density of occurrence of names of physiographical objects, divided into the densities obtained for the subsets: a) $N_{F(U+Z)}$, b) N_{FN} , presented against the background of borders of provinces in Poland

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych.
Source: the author, based on the State Register of Geographical Names (PRNG).

Rozkład nazw fizjograficznych N_F wskazuje na małą gęstość występowania obiektów w środkowej Polsce i na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Podkarpacie ma najwięcej tych nazw. Podzbiór nazw $N_{F(U+Z)}$ urzędowych i zestandaryzowanych rozkłada się głównie na terenach południowych i zachodnich. Nazwy N_{FN} niestandaryzowane, przeważają na południowo-wschodnich terenach.

Podsumowanie

Podjęte badania i uzyskane wyniki wskazują, że stworzony PRNG jest ciekawym zbiorem, na którym powinno prowadzić się szczegółowe badania tematyczne. Przyjęta metodyka i uzyskane wyniki zachęcają do bardziej zaawansowanych analiz.

Czy otrzymane wyniki wskazują na różnorodność geograficzną regionów? Na pewno tak! Wyniki analiz gęstości dla nazw urzędowych i zestandaryzowanych świadczą o cechach regionów. Można przyjąć, że prezentowane opracowania kartograficzne Polski wskazują na różnorodność geograficzną, a tym samym na

atrakcyjność turystyczną obszarów. Wyniki gęstości występowania nazw geograficznych niestandardyzowanych wskazują na lokalne specyficzne walory poszczególnych regionów. Podobne analizy można prowadzić na obszarach powiatów, czy gmin. Zasoby znane często tylko lokalnie, wyeksponowane w odpowiedni sposób, mogą stanowić część potencjału turystycznego. Szansa na zainteresowanie nimi inwestorów (Stankiewicz Brelik 2015), czy turystów znacząco wzrasta przy odpowiednim zagęszczeniu tych dodatkowych atrakcji, które należałoby szerzej przeanalizować i opisać.

Otrzymane wyniki wskazują, że istniejący PRNG stanowi ciekawe źródło danych. Przedstawione prezentacje kartograficzne ukazują różny rozkład gęstości nazw geograficznych na obszarze Polski, co zachęca do dalszych badań szczegółowych.

Zaprezentowane wyniki są jedynie przyczynkiem do szczegółowych analiz. Proponowana metoda oceny atrakcyjności turystycznej obszarów może posłużyć do wyznaczania obszarów atrakcyjnych turystycznie i promocji walorów znanych tylko lokalnie. Może być wykorzystana przez samorządy do szacowania potencjału turystycznego i ewentualnego rozwoju w kierunku turystycznym oraz przygotowania produktu turystycznego. Chcąc stosować PRNG do szczegółowej oceny atrakcyjności turystycznej regionów Polski, należałoby wprowadzić bardziej rozbudowaną metodykę badawczą.

Bibliografia:

1. Czopek-Kopciuch B., *Prace Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy MSWiA. [Work of the commission on names of localities and physiographic objects of the ministry of internal affairs and administration]* Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji, Vol. 23, Warszawa 2012.
2. Kożuchowski K., *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji [Natural values in tourism and recreation]* Wyd. Kupisz Poznań 2005.
3. Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., *Geografia turystyki Polski [Geography of tourism in Polish]* PWE, Warszawa.
4. Nowakowska A., *Produkt turystyczny [Tourist product]*. W: red. Gołembski G. Kompendium wiedzy o turystyce. PWN Warszawa-Poznań 2002.
5. Potocka I., *Atrakcyjność turystyczna i metody jej identyfikacji [The tourist attractiveness and methods of identification]* (w:) Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, seria: „Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, t. III, Wyd. UAM, Poznań 2009.
6. Ratajski L., *Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej [Methodology cartography socio-economic]*, PPWK, Warszawa 1989.
7. Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 14 lutego 2012 r. w sprawie państwowego rejestru nazw geograficznych (Dz.U. 2012, poz. 309), *[Regulation of the Minister of Administration and Digitization of 14 February 2012. On the state register of geographical names]*

8. Stankiewicz B., Brelik A., *Konkurencyjność w turystyce – wybrane aspekty* [*Competitiveness in tourism—chosen aspects*]. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce” 4/2015(19), 34-42
9. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 roku o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych (Dz.U. 2003, nr 166 poz. 1612) [*Act of 29 August 2003 on official names of places and physiographic objects (OJ 2003, No. 166, item. 1612)*]
10. Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej. (Dz.U. 2010, nr 76 poz. 489) [*The Law of 4 March 2010 on spatial information infrastructure. (OJ 2010 No. 76, item. 489)*]

A GEOINFORMATIC ASSESSMENT OF THE GEOGRAPHICAL DIVERSITY OF POLAND, BASED ON DATA FROM THE STATE REGISTER OF GEOGRAPHICAL NAMES, SERVING AS THE BASIS FOR IDENTIFICATION OF AREAS OF TOURIST ATTRACTION

Summary

The research aim was to distinguish areas characterised by different degrees of saturation with geographical objects identified as ones that determine landscape tourism values in Poland. The research was based on a spatial analysis of database created by the State Register of Geographical Names (*Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych*), made available by the Main Geodetic and Cartographic Centre in Poland (*Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej*). The developed cartographic documentation of Poland reveals the country's geographical diversity, thus implicating the varied potential of individual areas for tourism. The results of our analyses of the density of occurrence of non-standardised geographical names point to specific local values of areas located in eastern Poland, which deserve more detailed analysis and description. The method suggested herein for assessment of tourist attraction values can serve to distinguish areas attractive to tourists and to promote attributes which are known only locally.

Key Word: PRNG, geographical names, geographical diversity, geostatistical analysis

Streszczenie

Celem badań było wyznaczenie obszarów o różnym stopniu nasycenia obiektami geograficznymi, zidentyfikowanymi jako obiekty określające walory turystyki krajoznawczej na terenie Polski. Badania oparto na analizie przestrzennej zbiorów zawartych w Państwowym Rejestrze Nazw Geograficznych, udostępnianych przez Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Prezentowane opracowania kartograficzne Polski wskazują na różnorodność geograficzną, a tym samym na potencjał turystyczny obszarów. Wyniki gęstości występowania nazw geograficznych niestandardizowanych wskazują na lokalne specyficzne walory regionów wschodnich, które należałoby szerzej przeanalizować i opisać. Proponowana metoda oceny atrakcyjności turystycznej obszarów może posłużyć do wyznaczania obszarów atrakcyjnych turystycznie i promocji walorów znanych tylko lokalnie.

Słowa kluczowe: PRNG, nazwy geograficzne, różnorodność geograficzna, analiza geostatystyczna

Adres do korespondencji/ Corresponding address:

dr hab. inż. Elżbieta Lewandowicz

KGSz, UWM w Olsztynie

ul. J. Heweliusza 12/04

10-719 Olsztyn

email: leela@uwm.edu.pl

dr Mirosława Witkowska-Dąbrowska

WNE, UWM w Olsztynie

ul. M. Oczapowskiego 4/317

10-719 Olsztyn

email: m.witkowska@uwm.edu.pl

Dr inż. Tomasz Podciborski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

METODA OCENY ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNO- REKREACYJNEJ WSI WARMIŃSKICH

Wstęp

Rekreacja według Słownika Języka Polskiego to różnorodne formy aktywności podejmowane poza obowiązkami codziennego życia dla odpoczynku, rozrywki i rozwoju własnych zainteresowań.¹ Czerwiński uważa za Gaworeckim, że turystyka nie jest synonimem rekreacji, a jedynie jej formą i rodzajem spędzania wolnego czasu, a co za tym idzie, rekreacja w całości mieści się w definicji wolnego czasu, natomiast turystyka to częściowo rekreacja, a częściowo inna kategoria czasu wolnego.² Słowo „turystyka” pierwszy raz w literaturze pojawiło się w XVIII wieku, w Polsce zaś, oficjalnie użył je Ksawery Łukaszewski w roku 1847, choć sam wyraz był znany już wcześniej w języku polskim. Nazwa pochodzi z języka łacińskiego *tourus*, co znaczy ruch okrężny, który tyczy się zmiany miejsca pobytu oraz z języka francuskiego od słowa *tour*, które to oznacza podróż tam i z powrotem.³ Z powszechnie rozumianej definicji turystyka to wędrówki bądź podróże, które człowiek odbywa w wolnym czasie z różnych powodów, np. dla: integracji społecznej, rozrywki, nieznanych dotąd przeżyć, wypoczynku, podtrzymywania więzi rodzinnych, zdrowia, itp. Pojęcie to zostało zdefiniowane szczegółowiej przez Kowalczyka jako zjawisko społeczne obejmujące swoim zakresem wszystkie formy ruchliwości przestrzennej związane z dobrowolną, czasową, zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia oraz z wejściem w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym (przyrodniczym, kulturowym bądź społecznym).⁴ Podobną opinię wyraża Liszewski twierdząc, że nieodłącznym atrybutem turystyki jest

¹PWN Warszawa 1981

²J. Czerwiński, *Podstawy turystyki [Bases of the tourism]*. Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2015, s. 23

³P. Różycki, *Zarys wiedzy o turystyce [Outline of the knowledge about the tourism]*. Wydawnictwo PROKSENIA, Kraków 2009, s. 9 - 10

⁴A. Kowalczyk, *Geografia turystyki [Geography of the tourism]*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 7

przemieszczanie się człowieka w przestrzeni.⁵ Według W. Christallera ruch ten odbywa się głównie z centrum ku peryferiom.⁶ Naumowicz poszła nieco dalej twierdząc, że turystyka to całokształt sposobów i środków spożycia wraz z samym spożyciem dokonywanym przez konsumentów-turystów, stanowiącym zaspokojenie potrzeb osobistych występujących w związku z realizacją przez nich funkcji czasu wolnego spędzanego poza miejscem stałego zamieszkania.⁷ Koncepcje rozwoju turystyki zasadniczo mieszczą się w głównych nurtach koncepcji rozwoju gospodarczego opartego na rozwoju alternatywnym.⁸ Jak zauważono powyżej turystyka to działalność gospodarcza, niejednokrotnie generująca duże dochody w gminach. Dynamiczny jej rozwój wpływa bezpośrednio na prężny rozwój regionów, miast bądź miejscowości. W celu osiągnięcia i utrzymania na wysokim poziomie rozwoju gospodarczego jednostka musi dysponować określonymi komponentami: przyrodniczymi (np. obszary prawnie chronione, jeziora, rzeki), antropogenicznymi (zabytki, baza turystyczna, noclegowa, gastronomiczna, rozrywkowa) oraz odpowiednią infrastrukturą techniczną (drogi dojazdowe). Niezbędne są także zabiegi marketingowe. Przestrzeń turystyczna wchodzi w skład przestrzeni geograficznej, gdzie zachodzi ruch turystyczny, który jest warunkiem wystarczającym do tego, aby istniało pojęcie przestrzeni turystycznej. Dodatkowym warunkiem jest istnienie zagospodarowania przestrzennego, dzięki któremu można sformułować typ przestrzeni turystycznej.⁹ Unikatowość elementów tejże przestrzeni wymusza konieczność jej ochrony oraz ciągłej oceny pod kątem jakości i atrakcyjności turystycznej. W związku z powyższym podjęto próbę opracowania metody oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wybranego fragmentu przestrzeni, ze szczególnym uwzględnieniem elementów w niej występujących, a wpływających na atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną.

Wybór elementów przestrzeni mających wpływ na atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną wsi warmińskiej

⁵ S. Liszewski, *Przestrzeń turystyczna [Tourist space]*. Turyzm, 5 z. 2 s. 87-103

⁶ W. Christaller, *Beiträge zu einer Geographie des Fremdenverkehrs*, Erdkunde 1955, s. 1-20

⁷ K. Naumowicz, *Podstawowe zagadnienia turystyki [Essential issues of the tourism]*. Wyższa Szkoła Turystyki w Pile, Piła 1998, s. 16

⁸ M. Kozak, *Koncepcje rozwoju turystyki [Concepts of development of tourism]*. Studia Regionalne i Lokalne, Warszawa 2008, s. 38-59

⁹ B. Włodarczyk, *Przestrzeń turystyczna, istota, koncepcja, determinanty rozwoju [Tourist space, being, concept, determinants of the development]*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 74 - 75

W celu opracowania listy wskaźników oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskich przeprowadzono badania ankietowe na grupie 100 osób będących ekspertami z zakresu turystyki i rekreacji. Anonimowy formularz ankietowy zawierał wyłonione przez autora niniejszego opracowania podczas badań wstępnych czterdzieści cztery elementy przestrzeni mające największy wpływ na atrakcyjność turystyczną przestrzeni. Zadaniem ankietowanych było wyrażenie opinii na temat istotności wpływu poszczególnych elementów przestrzeni na poziom atrakcyjności przestrzeni w aspekcie turystyki i rekreacji.

Na podstawie analizy wyników przeprowadzonych badań ankietowych dokonano wyboru 14 najistotniejszych elementów przestrzeni, a następnie wskazano w formie wag siłę wpływu poszczególnych elementów przestrzeni na jej atrakcyjność. W dalszej części opracowania elementy te nazwano wskaźnikami oceny. Ich lista wraz z wagami przedstawia się następująco: jezioro [0,102]; baza noclegowa [0,093]; baza gastronomiczna [0,091]; obiekty usługowe [0,086]; dwory, pałace, domy [0,083]; urządzenia turystyczne [0,081]; rezerwat przyrody, obszar chronionego krajobrazu, Natura 2000 [0,078]; rzeka [0,069]; pomnik przyrody; użytek ekologiczny, ochrona gatunkowa [0,061]; obiekty użyteczności publicznej [0,058]; obiekty sakralne duże [0,056]; obiekty warowne [0,054]; obiekty sakralne małe [0,050]; obiekty gospodarcze [0,041].

Opracowanie mierników oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjną wsi warmińskiej oraz zasad prowadzenia oceny

Dla 14 wskaźników oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskiej opracowano ich mierniki oceny. Przyjęły one wartość od 0 do 2 punktów.

Opracowanie mierników było niezbędne do stworzenia modelu, który posłuży do oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wybranych wsi warmińskich.

W celu ustalenia poziomu atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wybranego obiektu badawczego opracowano uproszczoną kartę oceny zawierającą wskaźniki, ich mierniki oraz wagi określające siłę wpływu poszczególnych elementów przestrzeni na poziom atrakcyjności przestrzeni. Wzór uproszczonej karty oceny przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Uproszczona karta oceny

Table 1. Simplified card of state

L.P.	Wskaźnik Indicator	Miernik	Skala		Waga	Skala * Waga
1	jezioro (ilość) lake (quantity)	> 2	2		0,102	
		$1 \leq x \leq 2$	1			
		brak	0			
2	baza noclegowa – hotele (ilość) accommodation - Hotels (number)	> 6	2		0,093	
		$1 \leq x \leq 6$	1			
		brak	0			
3	baza gastronomiczna – restauracje (ilość) catering services - Restaurants (number)	> 6	2		0,091	
		$1 \leq x \leq 6$	1			
		brak	0			
4	obiekty usługowe - różnorodność usług (ilość) service facilities - the variety of services (number)	> 15	2		0,086	
		$1 \leq x \leq 15$	1			
		brak	0			
5	dwory, pałace (ilość) Palaces (number)	> 3	2		0,083	
		$1 \leq x \leq 3$	1			
		brak	0			
6	urządzenia turystyczne (ilość) tourist facilities (number)	> 4	2		0,081	
		$1 \leq x \leq 4$	1			
		brak	0			
7	rezerваты przyrody, obszary chronione (ilość) nature reserves, protected areas (number)	> 3	2		0,078	
		$1 \leq x \leq 3$	1			
		brak	0			
8	rzeki (ilość) rivers (number)	> 7	2		0,069	
		$1 \leq x \leq 7$	1			
		brak	0			
9	pomniki przyrody, użytki ekologiczne (ilość) nature monuments, ecological sites (number)	> 20	2		0,061	
		$10 \leq x \leq 20$	1			
		< 10	0			
10	obiekty użyteczności publicznej (ilość) public facilities (number)	> 3	2		0,058	
		$1 \leq x \leq 3$	1			
		brak	0			
11	obiekty skarlane duże (ilość) sacral large (number)	> 7	2		0,056	
		$3 \leq x \leq 7$	1			
		< 3	0			
12	obiekty warowne, grodziska (ilość)	> 2	2		0,054	
		$1 \leq x \leq 2$	1			

	objects fortified settlement (amount)			brak	0			
13	obiekty skarlane małe (ilość) sacral small (number)			> 20	2		0,050	
				$10 \leq x \leq 20$	1			
				< 10	0			
14	zabytkowe obiekty gospodarcze (ilość) historical buildings business (number)			> 2	2		0,041	
				$1 \leq x \leq 2$	1			
				brak	0			
I klasa	$1,5000 \leq x \leq 2,000$		III klasa	$0,500 \leq x < 1,000$		suma		
II klasa	$1,000 \leq x < 1,500$		IV klasa	$0,000 \leq x < 0,500$		klasa		

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Charakterystyka obiektu badawczego

Warmia to kraina historyczna, która od dawien dawna stanowiła „katolicką wyspę”, otoczoną z każdej strony przez luterzańskie ziemie księstwa pruskiego i nie było w stanie tego zmienić¹⁰

Niemal powszechnie jest ona kojarzona z zakonem krzyżackim, jak i z wybitnymi przedstawicielami polskiej i światowej elity intelektualnej minionych wieków (Mikołajem Kopernikiem, Marcinem Kromerem, Stanisławem Hozjuszem, czy Ignacym Krasicim). Teren Warmii ukształtowany został przede wszystkim przez elementy krajobrazu kulturowego, do których możemy zaliczyć: układy osiedli wiejskich, typy zabudowy, budynki mieszkalne i gospodarcze oraz obiekty sakralne. Szczególne walory kompozycyjno – estetyczne Warmii zostały zachowane dzięki harmonijnemu połączeniu architektury, krajobrazu oraz elementów naturalnych przestrzeni. Wioski warmińskie leżały nad brzegiem jezior lub rzek. Chaty stały najczęściej po obu stronach drogi. Najbardziej typowe układy zabudowy wiejskiej to: ulicówka lub rzędówka, owalnica lub okolnica, wielodrożnica. Niemal w każdej wiosce stawiano na wzgórzu kościół lub kaplicę. Przy drogach stały murowane kapliczki z figurą Matki Boskiej lub drewniane krzyże.

Dziś powiat lidzbarski znajduje się na ziemiach historycznej Warmii, która kształtem przypominała trójkąt, o powierzchni ok. 4250 km², a w samym jej środku znajdował się Lidzbark Warmiński.¹¹ Powstał w 1999r. na mocy polskiej reformy administracyjnej, która podzieliła kraj na 16 województw. Wszystkie gminy wchodzące w jego skład uzyskały przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim w

¹⁰ S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur od pradziejów do 1945r* [History of Warmia and Mazury for the ancient to 1945r.]. Biblioteka Olsztyńska, Olsztyn 1992, s. 5-95

¹¹ W. Czermak, *Lidzbark Warmiński i okolice* [Lidzbark Warmiński and surroundings]. Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych. Lidzbark Warmiński 1985, s. 13-17

XIV wieku. Według podziału fizyczno-geograficznego obszar powiatu zajmuje północną część Niziny Staropruskiej, zaś jej południowe krańce sięgają Pojezierza Mazurskiego. Szczegółowa lokalizacja tzw. ziemi warmińskiej obejmuje: Równiny Orneckie, Wzniesienie Górowskie, Nizinę Sępopolską oraz Pojezierze Olsztyńskie. Przez terytorium powiatu przepływa sześć rzek: Łyna ok. 289 km (długość całkowita), Pasłęka, Drwęca Warmińska, Symsarna, Elma i najkrótsza Pisa ok. 30 km (długość całkowita). Najczęściej w bliskim sąsiedztwie lub w dorzeczu rzek występują jeziora: o największej powierzchni Blanik ok. 440 ha, Tonka, Symsar, Taftowo, Wielochowskie oraz zajmujące najmniejszą powierzchnię ok. 21,4 ha jezioro Potar.

Najważniejsze szlaki komunikacyjne powiatu lidzbarskiego to drogi:

- krajowa: Bezledy- Lidzbark Warmiński- Olsztynek,
- wojewódzka: Braniewo–Orneta–Lubomino-Dobre Miasto; granica w Bezledach-Lidzbark Warmiński; Pasłęk-Orneta-Lidzbark Warmiński-Wozławki.

Drogi powiatowe zostały sklasyfikowane według określonych wymagań technicznych i użytkowych obowiązujących w całym kraju. W 2009 r. dróg klasy L (lokalnych) było łącznie 239,12 km. Najdłuższy odcinek zaliczany do tej grupy to trasa z Lidzbarka Warmińskiego przez Suryty do Kłębowa- 21,94 km. Kolejna klasa to drogi zbiorcze (Z)- 48,09 km. Tutaj najdłuższy odcinek ok. 11 km prowadził z Samolubia do Kierwin. Ostatnią grupę tworzą szlaki tzw. główne (G). Ich łączna długość na terenie powiatu lidzbarskiego wyniosła 27,13 km, z czego najdłuższy odcinek to droga nr 1356 N z Ornety przez Wolnicę do Lidzbarka Warmińskiego (16, 20 km).

Na podstawie danych z GUS-u z 2004 r. wynika, że łączna długość dróg publicznych gminnych w powiecie lidzbarskim wynosiła 284, 70 km. Dróg o nawierzchni twardej było 36,50 km, zaś o nawierzchni twardej ulepszonej 32,30 km. Największy udział w drogach gminnych stanowiły drogi o nawierzchni gruntowej o łącznej długości 216 km.

Niegdyś w powiecie bardzo prężnie rozwijała się kolej. Z Lidzbarka Warmińskiego można było dojechać pociągiem do Bartoszczyk, Górów Iławiecki, Czerwonki, Olsztyna czy Jezioran. Obecnie pozostała tylko stacja oraz nieczynne torowisko porośnięte trawą, krzakami i niewysokimi drzewami. Stacja PKP znajdowała się także w Ornecie i funkcjonuje do dziś. Główne kierunki to Braniewo i Olsztyn. Codziennie na każdej trasie kursują po cztery skład osobowy.

Głównym celem opracowania jest ocena atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskiej, dlatego też badaniem objęto gminy wiejskie: Lidzbark Warmiński, Kiwity i Lubomino oraz gminę miejsko-wiejską Orneta z

wylączeniem miasta Orneta. W toku pracy elementy przestrzeni, które wpływają na atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną podzielono na trzy główne kategorie: walory przyrodnicze, walory antropogeniczne oraz walory recepcji. Informacje dotyczące elementów należących do pierwszej kategorii uzyskano z urzędów gmin i z rejestru form ochrony przyrody w województwie prowadzonego przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Olsztynie.

Tabela 2. Zbiorcza karta oceny
Table 2. Composite card of estimate

Table 2. Composite card of estimate													
		Lidzbark Warmiński			Kiwity			Lubomino			Orneta		
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	
Numer wskaźnika	Waga	Wartość miernika	Wartość B x C	Waga	Wartość miernika	Wartość E x F	Waga	Wartość miernika	Wartość H x I	Waga	Wartość miernika	Wartość K x L	
1	0,102	2	0,204	0,102	0	0,000	0,102	1	0,102	0,102	1	0,102	
2	0,093	2	0,186	0,093	1	0,093	0,093	0	0,000	0,093	0	0,000	
3	0,091	2	0,182	0,091	1	0,091	0,091	1	0,091	0,091	1	0,091	
4	0,086	2	0,172	0,086	1	0,086	0,086	2	0,172	0,086	1	0,086	
5	0,083	1	0,083	0,083	1	0,083	0,083	2	0,166	0,083	2	0,166	
6	0,081	2	0,162	0,081	1	0,081	0,081	1	0,081	0,081	2	0,162	
7	0,078	2	0,156	0,078	2	0,156	0,078	2	0,156	0,078	2	0,156	
8	0,069	2	0,138	0,069	0	0,000	0,069	1	0,069	0,069	2	0,138	
9	0,061	0	0,000	0,061	0	0,000	0,061	0	0,000	0,061	2	0,122	
10	0,058	2	0,116	0,058	2	0,116	0,058	1	0,058	0,058	1	0,058	
11	0,056	2	0,112	0,056	1	0,056	0,056	1	0,056	0,056	2	0,122	
12	0,054	1	0,054	0,054	0	0,000	0,054	0	0,000	0,054	0	0,000	
13	0,050	1	0,050	0,050	0	0,000	0,050	2	0,100	0,050	0	0,000	
14	0,041	1	0,041	0,041	0	0,000	0,041	0	0,000	0,041	2	0,082	
			1,656 klasa I			0,762 klasa III			1,051 klasa II			1,275 klasa II	
KLASA ATRAKCYJNOŚCI				WARTOŚĆ						Opracował (a): Tomasz Podciborski Sprawdził (a): Data: 02.2016 Zatwierdził (a):			
I bardzo wysoka				1,500 ≤ x ≤ 2,000									
II wysoka				1,000 ≤ x < 1,500									
III średnia				0,500 ≤ x < 1,000									
IV niska				0,000 ≤ x < 0,500									

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Walory antropogeniczne tworzą zabytki wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonego przez Wojewódzki Urząd Ochrony

Zabytków w Olsztynie. Z rejestru wybrano tylko te zabytki, które występują w gminach objętych badaniem, ponieważ ocena atrakcyjności dotyczy wsi warmińskiej. Dane dotyczące walorów recepcji uzyskano z urzędów poszczególnych gmin oraz z Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej, prowadzonej w formie elektronicznej.

Do mocnych stron powiatu zaliczono, np.: unikatowe walory krajobrazowo-architektoniczne, położenie przy ważniejszych szlakach transportu drogowego w regionie, wolne tereny inwestycyjne, bogate zasoby terenów chronionych oraz zróżnicowane ukształtowanie terenu.

Podsumowanie

Szczególnym rodzajem przestrzeni jest przestrzeń turystyczna. Jest ona związana z występowaniem specyficznych i najbardziej pożądaných przez człowieka form i walorów krajobrazowych, służy do obsługi ruchu turystycznego i jest w związku z tym zagospodarowywana przez elementy przestrzeni służące obsłudze tego ruchu. W oparciu o przeprowadzone badania własne opracowano metodę oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskiej. Metodę poddano weryfikacji na wybranym obiekcie badawczym. Przeprowadzona ocena pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

1. Wysoki poziom zagospodarowania przestrzeni turystycznej zawierającej w swej strukturze niepowtarzalne dla innych przestrzeni elementy naturalne i kulturowe może być motorem rozwoju ruchu turystycznego na danym obszarze.
2. Opracowana metoda pozwala na przeprowadzenie oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej dowolnych pojedynczych wsi jak też i ich skupisk.
3. W oparciu o wyniki przeprowadzonej oceny można wskazać, które z elementów przestrzeni pozytywnie wpływają na poziom zagospodarowania turystycznego oraz których z elementów brak lub ich stan pozostawia wiele do życzenia.
4. Metoda może być przydana podczas opracowywania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz tworzenia planów rozwoju bazy turystyczno-rekreacyjnej.
5. Na podstawie wyników przeprowadzonej oceny można stwierdzić, że największy potencjał turystyczno-rekreacyjny posiada gmina wiejska Lidzbark Warmiński (bardzo wysoki poziom), ze względu na występowanie zarówno walorów przyrodniczych, antropogenicznych jak i recepcji (wysokie wartości poszczególnych mierników). Średni poziom atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej cechuje gminę wiejską Kiwity, z kolei gminie wiejskiej Lubomino oraz gminie miejsko-wiejskiej Orneta przyporządkowano wysoki poziom atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej.

Literatura

1. Achremczyk S., *Historia Warmii i Mazur od pradziejów do 1945r* [History of Warmia and Mazury for the ancient to 1945r.]. Biblioteka Olsztyńska, Olsztyn 1992, s. 5-95.
2. Christaller W., *Beiträge zu einer Geographie des Fremdenverkehrs*, Erdkunde 1955, s. 1-20.
3. Czermak W., *Lidzbark Warmiński i okolice* [Lidzbark Warmiński and surroundings]. Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych. Lidzbark Warmiński 1985, s. 13-17.
1. Czerwinski J., *Podstawy turystyki* [Bases of the tourism]. Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2015, s.23.
2. Kowalczyk A., *Geografia turystyki* [Geography of the tourism]. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 7.
3. Kozak M., *Koncepcje rozwoju turystyki* [Concepts of development of tourism]. Studia Regionalne i Lokalne, Warszawa 2008, s. 38 - 59 .
4. Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna* [Tourist space]. Turyzm, 5 z. 2 s. 87-103.
5. Naumowicz K., *Podstawowe zagadnienia turystyki* [Essential issues of the tourism]. Wyższa Szkoła Turystyki w Pile, Piła 1998, s. 16.
6. Różycki P., *Zarys wiedzy o turystyce* [Outline of the knowledge about the tourism]. Wydawnictwo PROKSENIA, Kraków 2009, s. 9 – 10.
7. Słownik Języka Polskiego [Dictionary of the Polish language], PWN Warszawa 1981.
8. Włodarczyk B., *Przestrzeń turystyczna, istota, koncepcja, determinanty rozwoju* [Tourist space, being, concept, determinants of the development]. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 74 – 75.

EVALUATION METHOD THE ATTRACTIVENESS TOURISM AND RECREATION IN THE VILLAGE OF WARMIA

Streszczenie.

Celem głównym opracowania było przedstawienie metody oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskich wraz z jej weryfikacją na wybranym obiekcie badawczym. W ramach celów szczegółowych na podstawie badań ankietowych wyodrębniono czynniki przyrodnicze i antropogeniczne mające wpływ na efektywne kształtowanie przestrzeni w aspekcie funkcji turystycznej. W dalszej części opracowano i przedstawiono wskaźniki oraz mierniki oceny atrakcyjności przestrzeni wsi warmińskich w aspekcie turystyki i rekreacji opracowując jednocześnie zasady prowadzenia oceny. W oparciu o uzyskane wyniki oceny wskazano jednostki administracyjne w powiecie lidzbarskim, które wyróżniają się szczególnym potencjałem w aspekcie rozwoju turystyki i rekreacji.

Słowa kluczowe: wieś warmińska, turystyka, rekreacja, atrakcyjność turystyczna przestrzeni

Summary.

The main objective this paper is to provide a method for assessing the attractiveness of tourism and recreation in the village of Warmia including its verification test on the selected object. The specific objectives the study were isolated from natural and anthropogenic factors. They affect the efficient design space in the context tourist function. In the following section describes the indicators and measures of assessing the attractiveness of the village of Warmia. They are important in the context tourism and recreation. We also developed the rules of assessment. Based on the results of the

evaluation indicated administrative units in the Lidzbark's district that stand out in particular the potential for the development of tourism and recreation.

Key words: Warmia's village, tourism, recreation, tourist attractiveness of planning space

Adres do korespondencji-Corresponding address

Dr inż. Tomasz Podciborski

tomasz.podciborski@uwm.edu.pl

Katedra Planowania i Inżynierii Przestrzennej

Wydział Geodezji, Inżynierii Przestrzennej i Budownictwa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

dr Ilisio Manuel de Jesus

Katedra Ekonomiki Przestrzennej i Środowiskowej

Wydział Nauk Ekonomicznych

UWM - Olsztyn

**OCENA WPLYWU PODATKÓW I OPŁAT LOKALNYCH OD
NIERUCHOMOŚCI NA DOCHODY WŁASNE GMINY JEZIORANY I
DOBRE MIASTO**

Wstęp

Gmina w Polsce na podstawie Ustawy o samorządzie gminnym jest podstawową jednostką samorządu terytorialnego, która jest wspólnotą samorządową wyposażoną w osobowość prawną¹. Słowo gmina należy rozumieć, jako wspólnotę samorządową oraz odpowiednie terytorium. Gmina ma prawo tworzyć jednostki pomocnicze takie jak: sołectwa, dzielnice czy osiedla. Jednostką pomocniczą może być także miasto położone na terenie gminy. O ustroju gminy stanowi statut. Statut gminy rozstrzyga sprawy organizacji i funkcjonowania gminy oraz sposobu podejmowania decyzji przez organy gminy². Gmina może być: gminą wiejską, miejsko-wiejską oraz miejską. Wprowadzenie gmin na terenie Polski zapoczątkowało proces budowy nowego modelu państwa, w którym opisywane jednostki zaczęły odgrywać poważną rolę ustrojową³.

W strukturze gospodarki budżetowej w państwie, każdy organ władzy publicznej, na każdym jej szczeblu (centralnym, regionalnym i lokalnym) posiada swój własny budżet. Wedle ustaleń ustawowych jednostki samorządu terytorialnego mogą korzystać z prawa własności jak i innych praw majątkowych w odniesieniu do nieruchomości. W związku z tym, że nieruchomości są podstawowym składnikiem mienia komunalnego, gospodarowanie nimi ma wpływ na sytuację finansową

¹ A. Rychlik, *Kompetencje samorządowych organów stanowiących: gminy (miasta), powiatu, województwa*, w: M. Chmaj (red.), *Ustrój samorządu terytorialnego w Polsce*, [Competence of local authorities which are: the municipality (city), county, state "w: M. Chmaj (red.), *Structure of local government in Poland*], Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego, 2007, s. 117.

² E. Zieliński, *Samorząd terytorialny w Polsce* [Local government in Poland]. Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2004, s. 25.

³ J. Doliwa, *Osobowość prawna jednostek samorządu terytorialnego* [Legal personality of the local government units]. Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2012, s. 19.

samorządów terytorialnych. Dochody z obrotu nieruchomości stanowią znaczną pozycję w budżetach gmin, wspomagają też prawidłowe realizacje zadań własnych⁴.

Gmina samodzielnie prowadzi gospodarkę finansową na podstawie budżetu gminy, który uchwalany jest na rok kalendarzowy. Za prawidłowe funkcjonowanie gospodarki finansowej gminy odpowiada wójt, burmistrz oraz prezydent. Budżet gminy uchwalany jest zawsze do końca roku kalendarzowego poprzedzającego rok budżetowy. Projekt budżetu opracowuje wójt (burmistrz lub prezydent), natomiast rada gminy określa procedurę uchwalania tego budżetu oraz rodzaje i szczegóły materiałów informacyjnych towarzyszących projektowi. Budżet gminy jest to roczny plan dochodów i wydatków gminy⁵.

Przedmiotem opracowania jest analiza wpływów z podatków i opłat lokalnych od nieruchomości, ich udział w dochodach własnych i dochodach ogółem.

Cel i metodyka badań

Celem badań jest ocena wpływów z podatków i opłat lokalnych z nieruchomości na dochody własne gminy Dobre Miasto i gminy Jeziorany. Badane gminy miejsko - wiejskie położone są w północnej części powiatu olsztyńskiego. Badania przeprowadzono w 2015 roku i obejmowały budżety gminy za lata 2010 – 2013. Dane, niezbędne do zbadania znaczenia dochodów z podatku od nieruchomości w zarządzaniu budżetem gminy, pochodzą ze źródeł wtórnych. Dokonano przeglądu materiałów źródłowych, które uzyskano z Urzędu Miasta i Gminy Jeziorany oraz Dobre Miasto. Wykorzystano oficjalne statystyki udostępniane za pośrednictwem sieci Web w wersji elektronicznej, akty prawne, sprawozdania przygotowywane przez gminę oraz dane udostępnione przez GUS.

W opracowaniu wykorzystano metodę analizy porównawczej, głównie porównania pionowe (dynamiczne), które pozwoliły na ukazanie kształtowania się wpływów z podatków od nieruchomości w latach 2010 – 2013 oraz umożliwiły wskazanie i ocenę dynamiki ich zmian w kolejno analizowanych latach, ale również poziome. Uzyskane wyniki badań zostały zaprezentowane za pomocą tabeli, dołączony został opis wraz z analizą wyników.

⁴ B. Bogulas, *Dochody z nieruchomości w gminie Grudusk* [Income from real estate in the municipality of Grudusk], Praca magisterska, UWM-Olsztyn 2008, s. 7.

⁵ L. Kurowski, *Zarys teorii kontroli finansowej* [w:] *Kontrola finansowa w sektorze publicznym*, red. L. Kurowski, E. Ruśkowski, H. Sochacka-Krysiak, [The outline of the theory of financial control [w:] *Financial control in the public sector*] PTE, Warszawa s. 45.

Wyniki badań

Charakterystyka terenu badań

Gmina Dobre Miasto jest gminą miejsko – wiejską położoną w północnej części powiatu olsztyńskiego. Od północy graniczy z powiatem lidzbarskim, od wschodu z gminą Jeziorany, od południa z gminą Dywity, a od wschodu z gminą Świątki. Gmina Dobre Miasto zajmuje obszar 258,7 km², co stanowi 9,2% powierzchni powiatu olsztyńskiego. W granicach gminy znajdują się 22 sołectwa: Barcikowo, Bzowiec, Głotowo, Cerkiewnik, Kabikiejmy, Jesionowo, Kabikiejmy Dolne, Knopin, Kunik, Kosyń, Mawry, Łęgno, Nowa Wieś Mała, Międzylesie, Piotraszewo, Orzechowo, Prasłity, Podleśna, Stary Dwór, Smolajny, Urbanowo, Swobodna. Liczba ludności w 2013 roku wynosiła 16280 mieszkańców, w tym: 10641 w mieście, a 5649 na wsi.

Gmina Jeziorany jest również gminą miejsko – wiejską położoną również w powiecie olsztyńskim. Od północy graniczy z gminą Kiwity, od wschodu z gminą Kolno, od południowego – wschodu z gminą Biskupiec, od południa z gminą Barczewo, od południowego – zachodu z gminą Dywity, od zachodu z gminą Dobre Miasto oraz od północnego – wschodu z gminą Lidzbark Warmiński. Zajmuje powierzchnię 211 km². W granicach gminy Jeziorany znajdują się 22 sołectwa: Jeziorany – Kolonie, Kiersztanowo, Derc, Franknowo, Kikity, Kramarzewo, Kostrzewy, Lekity, Krokowo, Olszewnik, Miejska Wieś, Pierwagi, Polkajmy, Piszewo, Studnica, Radostowo, Tłokowo, Studzianka, Wójtówko, Potryty, Żardeniki, Zerbuń. Liczba ludności w gminie w 2013 roku wynosiła 8165 mieszkańców, w tym: 3359 w mieście, a 4806 na wsi.

Dochody całkowite gmin: Dobre Miasto i Jeziorany

Na całkowite dochody gmin, składają się: dochody własne, dotacje, subwencja ogólna oraz środki na dofinansowanie zadań⁶. Jak wynika z tabeli 1 dochody gminy Dobre Miasto w latach 2010-2013 kształtowały się na poziomie 40 mln zł.

⁶ I.M. de Jesus, B. Bogulas. *Dochody z nieruchomości w budżecie gminy Grudusk* [Income from real estate in the budget of municipalities of Grudusk], „Ekonomiczne problemy usług, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 582 (48) 2010, s. 71

Tabela 1. Dochody całkowite gminy Dobre Miasto i Jeziorany
Table 1. Total income municipalities Dobre Miasto and Jeziorany

Wyszczególnienie Specification			Planowane Planned	Zrealizowane Implemented	Wykonania Realization
		Gminy (municipality)	w tys. zł	w tys. zł	w %
Lata (Years)	2010	Dobre Miasto	40366	39808	98,6
		Jeziorany	20075	19890	99,1
	2011	Dobre Miasto	40103	38768	96,7
		Jeziorany	21655	21039	97,2
	2012	Dobre Miasto	43108	41440	96,1
		Jeziorany	22536	22373	99,3
	2013	Dobre Miasto	43782	43365	99,1
		Jeziorany	25625	24852	97,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania budżetowego
Source: own study based on budget report

W 2010 r dochody gminy wynosiły 39808 tys. zł i zostały zrealizowane w 98,6%. W roku 2011 dochody gminy Dobre Miasto były o 1040 tys. zł mniejsze niż w roku 2010 i wynosiły 38768 tys. zł. Plan wynosił 40103 tys. zł, zatem został wykonany w 96,7%. Jest to wskaźnik mniejszy niż w roku 2010. W roku 2012 w gminie Dobre Miasto dochody zrealizowano na poziomie 41440 tys. zł i było to o 2672 tys. zł więcej niż w roku 2011. Plan zakładał w 2012 roku dochody w wysokości 43108 tys. zł, zatem zostały zrealizowane w 96,1%. W roku 2013 w gminie Dobre Miasto dochody wynosiły 43365 tys. zł, były większe o 4,6% większe niż w roku 2012. Planowane wynosiły 43782 tys. zł, zatem zostały zrealizowane w 99,1%. Od 2011 roku dochody gminy Dobre Miasto systematycznie rosły.

Analizując dochody gminy Jeziorany, w badanym okresie, kształtowały się na poziomie niższym niż w gminie Dobre Miasto. Jak wynika z tabeli 1 w 2010 roku w gminie Jeziorany dochody wynosiły 19890 tys. zł. Plan zakładał wpływy na poziomie 20075 tys. zł, zatem zostały wykonane na poziomie 99,1%. W roku 2011 dochody gminy były większe o 1148 tys. zł i wynosiły 21039 tys. zł oznacza, że zostały zrealizowane w 97,2%. W roku 2012 dochody były większe o 6,3% niż w roku 2011 i wynosiły 22373 tys. zł. W roku 2013 dochody gminy Jeziorany wynosiły 24852 tys. zł a w stosunku do planowanych (25625 tys. zł) zostały wykonane w 97%.

Struktura dochodów gminy Dobre Miasto i Jeziorany

Dane dotyczące zmiany struktury dochodów budżetowych gminy Dobre Miasto i Jeziorany przedstawiono w tabeli 2. Jak wynika z danych tabeli 2 głównymi źródłami dochodów gminy Dobre Miasto w latach 2010 -2013 były

subwencje oraz dochody z podatków i opłat. Dotacja celowa była przeznaczona na realizację zadań zleconych, a także częściowe dofinansowanie zadań własnych. Stanowiła wydatek z budżetu państwa i była przeznaczona na finansowanie zadań, które realizowane były przez gminy⁷.

W 2010 roku największym źródłem dochodów gminy Dobre Miasto były subwencje, stanowiły 31% dochodów całkowitych i wynosiły 12326 tys. zł. Kolejnym ważnym źródłem były dochody z podatków i opłat, wynosiły 9654 tys. zł co stanowiło 24,3% dochodów całkowitych. Kolejne źródło dochodów gminy to dotacje, które stanowiły 23,4% i wynosiły 9321 tys. zł. Dochody z udziału w podatku dochodowym stanowiły 13,2% dochodów całkowitych i wynosiły 5235 tys. zł. Najmniej do budżetu gminy Dobre Miasto w 2010 r wpłynęło środków z innych źródeł oraz z dochodów majątkowych. W roku 2011 struktura budżetu gminy Dobre Miasto nie uległa większym zmianom. W roku 2012 nastąpił kolejny spadek dochodów z subwencji, zmniejszył się w porównaniu z rokiem 2011 o 209885 zł i wyniósł 12051 tys. zł, stanowiło to 29,1% dochodu całkowitego. Nastąpił wzrost dochodów z podatków i opłat o 824466 zł i w roku 2012 wyniósł 10279 tys. zł. Udział w dochodach całkowitych również wzrósł i wyniósł 24,8%. Dotacje kształtowały się na poziomie 8228 tys. zł, stanowiło to 19,9% dochodów całkowitych. Nastąpił wzrost dochodów z podatków dochodowych i wyniósł 5912 tys. zł. W 2012 r do budżetu gminy z majątku dochodowego wpłynęło 4675 tys. zł, stanowiło to 11,3% dochodów całkowitych. W 2013 r dochody z subwencji wyniosły 13452 tys. zł i zwiększyły się w porównaniu do roku 2012 o 1401 tys. zł, a udział w dochodach całkowitych wyniósł 31%. Również dochód z podatków i opłat wzrósł i wyniósł 11093 tys. zł i stanowiło to 25,6% dochodu całkowitego. Dotacje kształtowały się na poziomie 8701 tys. zł, stanowiło to 20,1% dochodów całkowitych. Dochody z udziału w podatku dochodowym wyniosły 6384 tys. zł, zwiększyły się w porównaniu do roku 2012 o 472207 zł, co stanowiło 14,7% dochodów całkowitych. Dochody majątkowe w gminie Dobre Miasto stanowiły 7,8% dochodów całkowitych.

Struktura dochodów budżetowych gminy Jeziorany została również przedstawiona w tabeli 2.

⁷ S. Jaworska, J. Balcerzak, Z. Kochanowicz, *Ocena budżetu jednostki samorządu terytorialnego na przykładzie gminy Stary Lubotyń* [Assessment of the budget of the local government as an example of Stary Lubotyń], Zeszyty Naukowe WSES w Ostrołęce 3/2015 (18), s. 26.

Tabela 2. Struktura dochodów gminy Dobre Miasto i Jeziorany
Table 2. The structure of income municipalities Dobre Miasto and Jeziorany

Wyszczególnienie Specification		Lata Years							
		2010		2011		2012		2013	
		w tys. zł	w %	w tys. zł	w %	w tys. zł	w %	w tys. zł	w %
Dobre Miasto	Dochody z podatków i opłat Revenues from taxes and fees	9654	24,3	9455	24,4	10279	24,8	11093	25,6
	Udział w podatku dochodowym The share of income tax	5235	13,2	5231	13,5	5912	14,3	6384	14,7
	Dotacje - Donation	9321	23,4	8383	21,6	8228	19,9	8701	20,1
	Subwencje - Subvention	12326	31,0	12261	31,6	12051	29,1	13452	31,0
	Środki z innych źródeł Funds from other sources	1831	4,6	2300	5,9	292	0,7	359	0,8
	Dochody majątkowe Income property	1440	3,6	1136	2,9	4675	11,3	3373	7,8
	Suma Total	39808	X	38766	X	41437	X	43362	X
Jeziorany	Dochody z podatków i opłaty Revenues from taxes and fees	2614	13,1	2802	13,3	3279	14,7	3697	14,9
	Udział w podatku dochodowym The share of income tax	1739	8,8	1683	8,0	1988	8,9	2343	9,4
	Dotacje - Donation	4239	21,3	5679	27,0	5334	23,8	5737	23,1
	Subwencje - Subvention	9618	48,4	9535	45,3	10025	44,8	10534	42,4
	Środki z innych źródeł Funds from other sources	1327	6,7	686	3,3	1186	5,3	2350	9,5
	Dochody majątkowe Income property	351	1,8	651	3,1	558	2,5	189	0,8
	Suma Total	19888	X	21036	X	22370	X	24850	X

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania budżetowego
Source: own study based on budget report

W gminie Jeziorany w latach 2010 -2013 najważniejszymi dochodami budżetu gminy były subwencje i dotacje. W 2010 r dochody z subwencji wyniosły 9618 tys. zł, stanowiło to 48,4% dochodów całkowitych. Dotacje wyniosły 4239 tys. zł i stanowiły 21,3% dochodów całkowitych. Dochody z podatków i opłat stanowiły 13,1% i wyniosły 2614 tys. zł. Mniejszy udział w dochodach całkowitych gminy stanowiły: udział w podatku dochodowym, środki z innych źródeł oraz dochody majątkowe. W roku 2011 największe dochody były wpływami z subwencji i stanowiły w dochodzie ogólnym 45,3%. Kolejnym źródłem dochodów gminy Jeziorany były dotacje. W 2011 roku wynosiły 5679 tys. zł i zwiększyły się w stosunku do roku poprzedniego o 1440 tys. zł, co stanowiło to 27% dochodu całkowitego. Kolejnym źródłem były dochody z podatków i opłat i stanowiły 13,3% dochodu całkowitego, a wynosiły 2802 tys. zł. W 2012 r nastąpił wzrost dochodów z subwencji i wyniósł 10025 tys. zł, w porównaniu z rokiem 2011 zwiększył się o 489863 zł. Mimo, że nastąpił wzrost dochodów z subwencji to udział w dochodach całkowitych spadł o 0,5% i wyniósł 44,8%. Dotacje przyniosły wpływy do budżetu gminy Jeziorany w wysokości 5334 tys. zł, i były o 345221 zł mniejsze niż w roku 2011. Udział z dotacji wyniósł 23,8% dochodów całkowitych. W 2013 r również nastąpił wzrost dochodów z subwencji w gminie Jeziorany, które wyniosły 10534 tys. zł. Dotacje w 2013 roku wyniosły 5737 tys. zł, zwiększyły się w stosunku do 2012 roku o 402623 zł, natomiast udział dotacji w budżecie zmniejszył się i stanowił 23,1% dochodów całkowitych. W roku 2013 dochody z podatków i opłat zwiększyły się i wyniosły 3697 tys. zł, co stanowiło 14,9%. Również wpływy z udziału w podatku dochodowym wzrosły. Wynosiły 2343 tys. zł i stanowiły 9,4% dochodu całkowitego. Środki z innych źródeł stanowiły 9,5% dochodów całkowitych i wyniosły 2350 tys. zł.

Udział dochodów własnych w dochodach całkowitych gminy Dobre Miasto i Jeziorany

Dochody własne stanowią bardzo ważne źródło zasilania budżetu gminy. W tabeli 3 przedstawiono udział dochodów własnych na tle dochodów całkowitych. W 2010 r dochody własne w gminie Dobre Miasto wynosiły 16329 tys. zł co stanowiło 41% dochodów całkowitych. W 2011 r nastąpił spadek dochodów własnych o 507183 zł. W 2012 r dochody własne były wyższe niż w roku poprzednim i stanowiły 50,4% w dochodach całkowitych. W 2013 dochody własne nieznacznie spadły i wynosiły 20851 tys. zł, był to o 16993 zł mniej niż w roku 2012.

Tabela 3. Udział dochodów własnych w dochodach całkowitych w gminach Dobre Miasto i Jeziorany

Table 3. The share of own revenues in total income in municipalities Dobre Miasto and Jeziorany

Wyszczególnienie Specification	Lata Years			
	2010	2011	2012	2013
	Gmina (Municipality) Dobre Miasto			
Dochody całkowite (w tys. zł) Total income (thousand PLN)	39808	38768	41440	43365
Dochody własne (w tys. zł) Own revenue (thousand)	16329	15822	20868	20851
Udział w dochodach całkowitych (w %) The share of total income (%)	41,0	40,8	50,4	48,1
Gmina (Municipality) Jeziorany				
Dochody całkowite (w tys. zł) Total income (thousand PLN)	19890	21039	22373	24852
Dochody własne (w tys. zł) Own revenue (thousand)	5716	5789	6636	6964
Udział w dochodach całkowitych (w %) The share of total income (%)	28,7	27,5	29,7	28,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania budżetowego

Source: own study based on budget report

Dochody własne w gminie Jeziorany w 2010 r wynosiły 5716 tys. zł, co stanowiło 28,7% dochodów całkowitych. W kolejnym roku zanotowano niewielki wzrost dochodów własnych. Wynosiły 5789 tys. zł. Mimo wzrostu dochodów własnych ich udział w dochodach całkowitych spadł o 1,2% i wyniósł 27,52%. W roku 2012 nastąpił kolejny wzrost, dochody własne wzrosły w stosunku do roku 2011 o 847138 zł i wyniosły 6636 tys. zł. Udział w dochodach całkowitych także wzrósł i wyniósł 29,7%. Ostatni analizowany rok również przyniósł wzrost wpływów dochodów własnych, który wyniósł 6964 tys. zł i zwiększył się w porównaniu z rokiem 2012 o 328383 zł. Udział w porównaniu z rokiem 2012 spadł o 1,6% i wyniósł 28%.

Udział dochodów z nieruchomości w dochodach z podatków i opłat gmin Dobre Miasto i Jeziorany

Na dochody z podatków i opłat składają się dochody podatkowe z nieruchomości, podatek rolny, podatek leśny, podatek od środków cywilnoprawnych, podatki opłacane w formie karty podatkowej, podatek od

spadków i darowizn, podatek od czynności cywilnoprawnych, opłata skarbową, opłata targowa oraz pozostałe dochody takie jak: wpływ z opłat za zezwolenia na sprzedaż napojów alkoholowych, odsetki za zwłokę oraz inne opłaty wnoszone na rachunek gminy. Gminy posiadając niewielki zasób środków mogą liczyć na wsparcie z innych funduszy⁸

W tabeli 4 przedstawiono dochody z podatku od nieruchomości w gminach. Z danych wynika, że w 2010 roku w gminie Dobre Miasto z podatku z nieruchomości wpłynęło 5309 tys. zł, stanowiło to 47,9% w dochodach z podatków i opłat. W kolejnym roku do budżetu gminy wpłynęło o 45476 zł mniej niż w roku 2010 i wynosiło 5264 tys. zł, a w dochodach z podatków i opłat stanowiło to 49,7%. Mimo nieznacznego spadku to udział wzrósł. W 2012 roku zanotowano wzrost dochodów z tego tytułu. Do budżetu gminy wpłynęło 5795 tys. zł. Ostatni analizowany rok przyniósł gminie Dobre Miasto z tego tytułu dochody w wysokości 6359 tys. zł. Było to o 563358 zł więcej niż w roku 2012. Udział w dochodach z podatków i opłat także wzrósł i wyniósł 57,3%.

Tabela 4. Dochody z podatku od nieruchomości w gminie Dobre Miasto i Jeziorany
Table 4. Revenues from property tax in the municipality of Dobre Miasto and Jeziorany

Wyszczególnienie Specification	Lata Years			
	2010	2011	2012	2013
	Gmina (Municipality) Dobre Miasto			
Dochody z nieruchomości (w tys. zł) Income from real estate (thousand PLN)	5309	5264	5795	6359
Udział w dochodach z podatków i opłat (w %) The share of revenue from taxes and fees (%)	47,9	49,7	56,4	57,3
Gmina (Municipality) Jeziorany				
Dochody z nieruchomości (w tys. zł) Income from real estate (thousand PLN)	1007	1221	1482	1397
Udział w dochodach z podatków i opłat (w %) The share of revenue from taxes and fees (%)	38,5	43,6	45,2	37,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania budżetowego

Source: own study based on budget report

Jeśli chodzi o gminę Jeziorany w 2010 roku dochody z tego tytułu wyniosły 1007 tys. zł i stanowiły 38,5% dochodów z podatków i opłat. W 2011 roku

⁸ I. Pomianek, M. Cegiełka, *Wydatki inwestycyjne jednostek samorządu terytorialnego jako instrument wspierania przedsiębiorczości – przykład gminy Stanisławów* [Investment expenditure of local government units as a tool for supporting entrepreneurship - such as municipalities Stanisławów], Zeszyty Naukowe WSES w Ostrołęce 3/2015 (18), s. 43.

zanotowano wyższe dochody w porównaniu z rokiem 2010. Wzrost dochodów wpłynął również na udział w dochodach z podatków i opłat i zwiększył się o 5% i wynosił 43,6%. W roku 2012 zanotowano również kolejny wzrost. Do budżetu gminy Jeziorany wpłynęło z dochodów z nieruchomości 1482 tys. zł co stanowiło 45,2%. W 2013 roku do budżetu gminy wpłynęło 1397 tys. zł. Wpływy zmniejszyły się w stosunku do roku poprzedniego o 85850 zł. Udział w dochodach z podatków i opłat również spadł i wyniósł 37,8%.

Udział dochodów z nieruchomości w dochodach własnych gmin Dobre Miasto i Jeziorany

Dochody z podatku z nieruchomości w dochodach własnych odgrywają ważną rolę. Jak wynika z danych tabeli 5 w 2010 roku udziały dochodów z podatku z nieruchomości w dochodach własnych w gminie Dobre Miasto kształtowały się na poziomie 32,5%. W 2011 roku udział tego podatku wzrósł o 0,75% i wyniósł 33,3%. W roku 2012 udział z tytułu tego podatku w dochodach własnych spadł o 5,5% i kształtował się na poziomie 27,8%. W ostatnim analizowanym roku udział tego podatku wzrósł do roku 2013 o 2,73% i wyniósł 30,5%.

Tabela 5. Udział dochodów z podatków od nieruchomości w dochodach własnych gminy
Table 5. The share of revenue from property taxes in the income of the municipality

Wyszczególnienie Specification	Lata Years			
	2010	2011	2012	2013
	Gmina (Municipality) Dobre Miasto			
Dochody z nieruchomości (w tys. zł) Income from real estate (thousand PLN)	5309	5264	5795	6359
Udział w dochodach własnych (w %) The share in own income (%)	32,5	33,3	27,8	30,5
Gmina (Municipality) Jeziorany				
Dochody z nieruchomości (w tys. zł) Income from real estate (thousand PLN)	1007	1221	1482	1397
Udział w dochodach własnych (w %) The share in own income (%)	17,6	21,1	22,4	20,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania budżetowego
Source: own study based on budget report

W porównywanej gminie Jeziorany udział podatku z nieruchomości w dochodach własnych kształtował się na niższym poziomie. W 2010 roku udział dochodów z podatku z nieruchomości w gminie Jeziorany kształtował się na poziomie 17,6%. W 2011 roku wzrosły o 3,4% i wyniósł 21,1%. W 2012 roku

udział tego podatku również wzrósł i wyniósł 22,4%. W ostatnim analizowanym roku udział tego podatku spadł w stosunku do roku 2012 o 2,3% i kształtował się na poziomie 20,1%.

Podsumowanie

W opracowaniu przeanalizowano dochody z podatków i opłat lokalnych z nieruchomości i oceniono ich wpływ na kształtowanie się dochodów własnych gminy Dobre Miasto i Jeziorany. Na podstawie przeprowadzonych badań, obliczeń, po przeanalizowaniu wyników można stwierdzić, że dochody z podatku od nieruchomości stanowią istotne źródło dochodów w dochodach własnych oraz dochodów całkowitych gminy. Na podstawie badań sformułowano następujące wnioski:

dochody całkowite w gminie Dobre Miasto są prawie dwa razy wyższe niż w gminie Jeziorany i wynoszą średnio 40,8 mln zł, a w porównywalnej gminie 22 mln zł;

podatek od nieruchomości stanowi istotne źródło dochodów budżetowych gminy, a średni udział tego podatku w dochodach własnych gminy Dobre Miasto w latach 2010 – 2013 wynosił 31%, w porównywanej gminie Jeziorany 20,3%;

podatek od nieruchomości w dochodach z podatków i opłat kształtuje się na wysokim poziomie, średni udział tego podatku w gminie Dobre Miasto wynosi 52,8%, a w gminie Jeziorany 41,3%.

Bibliografia:

1. Bogulas B., *Dochody z nieruchomości w gminie Grudusk, praca magisterska na WNE – Olsztyn 2008*, s. 7.
2. Doliwa A., *Osobowość prawna jednostek samorządu terytorialnego*. Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2012, s.19.
3. I.M. de Jesus, B. Bogulas. *Dochody z nieruchomości w budżecie gminy Grudusk*, „Ekonomiczne problemy usług, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 582 (48) 2010, s. 71
4. Kurowski L., Sochacka-Krysiak H., *Zarys teorii kontroli finansowej [w:] Kontrola finansowa w sektorze publicznym*, red. L. Kurowski, E. Ruśkowski, H. Sochacka-Krysiak, PTE, Warszawa 2000, s. 45.
5. Jaworska S., Balcerzak J., Kochanowicz Z., *Ocena budżetu jednostki samorządu terytorialnego na przykładzie gminy Stary Lubotyń*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno – Społecznej w Ostrołęce 3/2015 (18), s. 26.
6. Pomianek I., Cegiełka M., *Wydatki inwestycyjne jednostek samorządu terytorialnego jako instrument wspierania przedsiębiorczości – przykład gminy Stanisław*, „Zeszyty Naukowe WSES w Ostrołęce 3/2015 (18), s. 43
7. Rychlik J., *Kompetencje samorządowych organów stanowiących: gminy (miasta), powiatu, województwa*, w: M. Chmaj (red.), *Ustrój samorządu terytorialnego w Polsce*, Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego, 2007, s. 117.
8. *Sprawozdanie z wykonania budżetu gminy Dobre Miasto, 2010-2013*.

9. *Sprawozdanie z wykonania budżetu gminy Jeziorany, 2010-2013.*
10. Zieliński E., *Samorząd terytorialny w Polsce*. Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2004, s. 25

IMPACT ASSESSMENT OF TAXES AND REAL ESTATE LOCAL FEES IN REVENUE OWN MUNICIPALITY JEZIORANY AND DOBRE MIASTO

Summary

Revenues from local taxes and fees on real estates are one of the basic components of revenue-own source in the budgets of municipalities in Poland. Their amounts have a very large impact on the municipal budget. This study characterized the notion of the community and principle functions, and described the concept of the budget and its components. Also, the aim of the study, spatial and substantial aspects, time and development, and presentation of research results are described. The areas of the research are characterized and the results are presented in the table. The total income compared with municipalities own revenues, as well as the share of own revenues in total income, the structure of total income and the share of revenues from property tax revenue of their own are presented. The research has shown that municipalities own revenues are a very important source of funding. The share of own revenues in total income in the municipality of Dobre Miasto ranged from 40-50%, while it represented 27-33% in the municipality of Jeziorany. Furthermore, the share of income from real estate taxes on their income in the municipality of Dobre Miasto and Jeziorany ranged from 27-29% and 17-22%, respectively. Revenues from property tax are an important resource of the municipal income.

Key words: revenues, expenses, property tax, budget, municipality

Streszczenie

Dochody z podatków i opłat lokalnych od nieruchomości są jednym z podstawowych składników dochodów własnych w budżetach gmin w Polsce. Ich wysokość ma bardzo duży wpływ na kształtowanie się budżetu gminy. W opracowaniu scharakteryzowano pojęcia gminy i zasady funkcjonowania, omówiono pojęcie budżetu, a także elementy składowe budżetów. Opisany został cel opracowań, zakres przestrzenny, merytoryczny, czasowy oraz opracowanie i prezentacja wyników badań. Scharakteryzowano teren badań, przedstawiono wyniki badań, które zaprezentowano w tabeli. Wyniki badań przedstawiają dochody całkowite porównywanych gmin, dochody własne, jak również udział dochodów własnych w dochodach całkowitych, strukturę dochodów całkowitych oraz udział dochodów z podatku od nieruchomości w dochodach własnych. Badania wykazały, że dochody własne w gminach stanowią bardzo ważne źródło finansowania gminy. Udział dochodów własnych w dochodach całkowitych w gminie Dobre Miasto kształtował się na poziomie 40-50%, natomiast w gminie Jeziorany na poziomie 27-33%. Udział dochodów z podatków od nieruchomości w dochodach własnych w gminie Dobre Miasto kształtował się na poziomie 27-29%, a w gminie Jeziorany na 17-22%. Dochody z podatku od nieruchomości stanowią istotny element składowy dochodów gmin.

Słowa kluczowe: dochody, wydatki, podatek od nieruchomości, budżet, gmina.

Adres do korespondencji-Corresponding address:

dr Ilisio Manuel de Jesus

Katedra Ekonomiki Przestrzennej i Środowiskowej

Wydział Nauk Ekonomicznych

UWM w Olsztynie

DZIAŁ II

POLSKA WIEDZY I INNOWACYJNOŚCI

CHAPTER II

KNOWLEDGE AND INNOVATION IN POLAND

mgr Kamil Tomkiewicz
Uniwersytet Jagielloński

**PROJEKT JAKO NARZĘDZIE DO BUDOWY WSPÓŁPRACY
MIĘDZYSZKOLNEJ NA PRZYKŁADZIE WYBRANEJ SZKOŁY
PODSTAWOWEJ – CASE STUDY**

Wstęp – charakterystyka obiektu badań

Historia Szkoły zaczyna się w roku 1837, gdy ówczesna Szkoła mieściła się w jednej izbie drewnianego budynku. Została założona przez hrabiego Henryka Larisza, który był właścicielem dóbr na terenach Gminy Zebrzydowice, – do których także należą Markłowice Górne¹. Niestety powódź, która nawiedziła te tereny w 1880 roku zniszczyła mały, jednoizbowy budynek².

Zaczęto budowę drugiej szkoły. Była większa od swojej poprzedniczki, drewniana, a także pokryta gontem. Uroczyste otwarcie Szkoły nastąpiło 8 listopada 1882 roku³.

Z roku na rok dzieci w Szkole przybywało. Szkoła nie mogła pomieścić wszystkich wychowanków, dlatego w 1889 roku na posiedzeniu Przełożęństwa Gminy, postanowiono wybudować nową Szkołę – trzecią z kolei. W tym samym roku przystąpiono do budowy obecnej Szkoły⁴.

Uroczyste otwarcie Szkoły dokonano 16 września 1900 roku. Tak, więc obecny budynek Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych jest trzecim budynkiem szkolnym i pochodzi właśnie z 1900 roku⁵.

Szkoła ta jak na ówczesne czasy była najnowocześniejszą szkołą w całym powiecie Frysztackim. Z początkiem 1912 roku dokonano w niej zmian

¹ *Wywiad niestandardyzowany z Dyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.02.03.* [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.02.03].

² *Wywiad niestandardyzowany z Dyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.02.03.* [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.02.03].

³ *Kronika Szkoły Podstawowej* [Chronicle of Primary School].

⁴ *Wywiad niestandardyzowany z Dyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.02.03.* [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.02.03].

⁵ *Kronika Szkoły Podstawowej* [Chronicle of Primary School].

modernizacyjnych, zmierzających do usprawnienia działalności Szkoły. Przebudowano klatkę schodową, dobudowano ubikację i dwie sale lekcyjne⁶.

W 1999 roku w wyniku wprowadzenia reformy szkolnictwa Szkoła stała się pełno oddziałową sześcioklasową szkołą podstawową. Pierwsi absolwenci opuścili ją w 2001 roku⁷. Z początkiem 1994 roku rozpoczęto gruntowny remont. W 2000 roku Szkoła Podstawowa w Markłowicach Górnych obchodziła zaszczytny jubileusz 100-lecia istnienia Szkoły w obecnym budynku. Z tej okazji Władze Gminy Zebrzydowice nadały Szkole prawo do posiadania własnego sztandaru⁸.

Material i metody

Przedmiotem badań była Szkoła Podstawowa w Markowicach Górnych (woj. śląskie). Szkoła ma długą historię, w której odnaleźć można zaczątki kontaktów międzyszkolnych, zarówno polskich jak i zagranicznych.

Celem badań było zdefiniowanie ilości oraz jakości poziomu kontaktów międzyszkolnych w Szkole Podstawowej w Markowicach Górnych. Metody empiryczne pozwoliły na uzyskanie odpowiedzi na główne pytanie badawcze: W jakiej formie organizowane są kontakty międzyszkolne pomiędzy Szkołą Podstawową z Markowic Górnych a innymi szkołami? W badaniu postawiono tezę główną o treści: Szkoła Podstawowa z Markowic Górnych uczestniczy w projektach o zróżnicowanym zasięgu terytorialnym.

Badania były prowadzone w okresie od września 2014 do czerwca 2015 roku. Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na odpowiedź na postawione pytanie badawcze.

W badaniach wykorzystano trzy metody badawcze:

- obserwację uczestniczącą⁹;
- wywiad niestandardyzowany¹⁰;
- analizę dokumentacji¹¹.

Obserwacja uczestnicząca skupiła się na wejściu w środowisko szkolne. Pozwoliła poznać specyfikę wewnętrznego otoczenia Szkoły Podstawowej np.

⁶ *Kronika Szkoły Podstawowej* [Chronicle of Primary School].

⁷ *Wywiad niestandardyzowany z Dyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.02.03*. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.02.03].

⁸ *Wywiad niestandardyzowany z Dyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.02.03*. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.02.03].

⁹ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych* [Research methods in social sciences], Warszawa 2001.

¹⁰ W. Czakon, (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu* [Basics of research methodology in management science], Oficyna Wolters Kluwer Business, Kraków, 2011.

¹¹ Ibidem.

kontakty na linii uczeń-nauczyciel, oraz w praktyce zaobserwować jak uczniowie wraz z nauczycielami wykonują swoje zadania w związku z realizowanymi przez nich projektami. Nauczyciele oraz uczniowie zostali poinformowani o przedmiocie i celu badań; jednocześnie wykonywane przez nich ich codzienne zadania były głównym przedmiotem zainteresowania podczas obserwacji uczestniczącej. Obserwacja uczestnicząca pozwoliła na zebranie materiału empirycznego dotyczącego wiedzy na temat projektów realizowanych przez Szkołę Podstawową.

Wywiady niestandardyzowane koncentrowały się na wiedzy o projektach, odczuciach i poglądach Dyrektora Szkoły, Wicedyrektora Szkoły, Grona Pedagogicznego oraz Uczniów. Wywiady miały charakter pytań otwartych, dotyczyły aktualnie realizowanych projektów w Szkole. Poprzez analizę poszczególnych projektów zebrano materiał, który umożliwił sklasyfikowanie projektów według kryterium zasięgu. Materiał pozwolił także na zestawienie założeń poszczególnych projektów z ich rzeczywistym stopniem realizacji¹².

Analiza dokumentacji wewnętrznej Szkoły Podstawowej odbyła się pod kątem odpowiedzi na pytanie badawcze. Szczegółowej analizie zostały poddane wszystkie projekty do których udziału zgłosiła się Szkoła Podstawowa. Poniżej zdefiniowano poszczególne projekty.

Proces kształcenia – Oświata

Oświata zajmuje się procesem kształcenia, upowszechniania wiedzy oraz szerzy kulturę. Jest dobrem wspólnym całego społeczeństwa. Głównie kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z kwietnia 1997 roku. Kształcenie, wychowanie i nauczanie ma służyć poczuciu odpowiedzialności za losy kraju, przy równoczesnym poszanowaniu wartości innych krajów. Zadaniem szkoły jest zapewnienie każdemu wychowankowi warunków niezbędnych do samorozwoju, przygotować do rzetelnego wypełniania ról społecznych w tym obywatelskich. Szkoła winna wychowywać w duchu: solidarności; sprawiedliwości, wolności, tolerancji, demokracji. Oświata obejmuje między innymi takie instytucje jak: przedszkola; szkoły podstawowe; szkoły gimnazjalne; szkoły ponadgimnazjalne; szkoły wyższe. System oświaty zapewnia realizację praw obywatela w zakresie kształcenia. Każda jednostka ma prawo do nauki, jest ona obowiązkiem do momentu uzyskania pełnoletniości. „Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkiem”¹³.

¹² Potocka B., Nowak L., *Projekty edukacyjne [Educational Project]*, Zakład Wydawniczy SFS, Kielce 2002.

¹³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., rozdział II, art. 70, ust. 1.* [Constitution of the Polish Republic]

Priorytetem w działalności wychowawczej szkoły jest prowadzenie obowiązkowych zajęć dydaktycznych¹⁴, na których uczniowie zgłębiają wiedzę na temat swojego kraju. Uczą się języka polskiego, historii oraz wiedzy o społeczeństwie – dział humanistyczny. Zajęcia ściśle nastawione są na praktyczne wykorzystanie i zastosowanie wiedzy oraz logiczne rozumowanie. Szczegółowy rozkład – plan lekcji – ustala dyrektor szkoły zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Oświaty. Często szkoły obok tradycyjnego nauczania przekazywanego podczas lekcji wybierają alternatywne sposoby nauki np. wycieczki naukowe, wspólne międzyszkolne projekty czy koła zainteresowań. Organizowanie dodatkowych zajęć edukacyjnych¹⁵ również należy do obowiązków nauczycieli i wychowawców. Są to wszelkiego rodzaju koła naukowe, na które uczeń uczęszcza z własnej woli, często chcąc zgłębić wiedzę. Koła naukowe mają zróżnicowaną tematykę, począwszy od kół biologicznych, przez matematyczno-fizyczne, a skończywszy na kołach dziennikarskich, gdzie uczniowie redagują szkolne gazetki. Często uczniowie uczęszczający na zajęcia w kołach naukowych realizują tematyczne projekty służące nawiązywaniu kontaktów międzyszkolnych. Są to zajęcia pozalekcyjne, na których nie obowiązuje system oceniania. Szkoła organizuje także zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i specjalistyczne¹⁶. Organizowane są dla uczniów mających trudności w nauce. Uczeń pracując indywidualnie z nauczycielem ma możliwość przyswojenia sobie nieprzystępnych materiałów lekcyjnych. Istnieje możliwość prowadzenia nadobowiązkowych zajęć pozalekcyjnych¹⁷. Szkoły stosują tą metodę zwłaszcza dla żaków przed ważnymi egzaminami. Uczniowie powtarzają i utrwalają materiał szkolny.

Uczniowie w czasie zajęć przebywają w salach, specjalnie dostosowanych do specyfiki danego przedmiotu, (np. fizyka, chemia). Mają możliwość korzystania ze szkolnej biblioteki, w celu wypożyczania obowiązkowych lektur. Świetlica jest miejscem, gdzie po skończonych zajęciach można spotkać się z innymi kolegami, zagrać w gry edukacyjne, oglądać filmy przyrodnicze lub pod czujnym okiem wolontariuszy odrobić pracę domową. Sale gimnastyczne muszą być przystosowane do zajęć wychowania fizycznego. Odpowiedni sprzęt sportowy to podstawa dobrze wyposażonej hali. Prawidłowo wyposażona musi być także sala komputerowa¹⁸. Z

¹⁴ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. O Systemie Oświaty, rozdział V, art. 64, ust. 1, pkt. 1. [Act of 7 September 1991. about the Educational System]

¹⁵ Ustawa z dnia 7 ... op. cit., rozdział V, art. 64, ust. 1, pkt. 2. [Act of 7 September ...]

¹⁶ Ustawa z dnia 7 ... op.cit., rozdział V, art. 64, ust. 1, pkt. 3. [Act of 7 September ...]

¹⁷ Ustawa z dnia 7 ... op.cit., rozdział V, art. 64, ust. 1, pkt. 4. [Act of 7 September ...]

¹⁸ Ustawa z dnia 7 ... op.cit., rozdział V, art. 67, ust. 1, pkt. 1-6. [Act of 7 September ...]

wszystkich tych pomieszczeń uczniowie korzystają podczas realizacji projektów międzyszkolnych.

Wyniki badań

Poniżej szczegółowo zdefiniowano kontakty międzyszkolne (współpracę międzyszkolną) na przykładzie realizowanych projektów. W budowaniu relacji międzyszkolnych uczestniczą nauczyciele, wychowawcy, a przede wszystkim uczniowie¹⁹. Postarano się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób szkoły mogą nawiązywać kontakty z innymi placówkami dydaktyczno-wychowawczymi²⁰.

Kontakty międzyszkolne to porozumienie się ze sobą co najmniej dwóch szkół, w sprawie wspólnego projektu dla swoich wychowanków. Kontakty te mogą mieć charakter wycieczki do zagranicznej szkoły lub pracy nad projektem w obrębie szkoły, a następnie upublicznienie go na dedykowanych temu platformach. Łączone wyjazdy czy indywidualne projekty mają za zadanie pogłębiać więzi społeczne, uczyć poszanowania drugiej jednostki, a także wyczuć na piękno środowiska naturalnego. Takie formy uczenia się są wykorzystywane w procesach wychowania i socjalizacji dzieci oraz młodzieży²¹.

W Szkole Podstawowej w Markłowicach Górnych realizowane są różnego rodzaju projekty sprzyjające krzewieniu kultury, a także nawiązywaniu nowych kontaktów międzyszkolnych. Mimo, iż Szkoła liczy tylko 64 uczniów (stan na rok szkolny 2014/2015) może poszczycić się udziałem w programach ogólnopolskich, jak i międzynarodowych.

Projekty dzięki którym rozwijane są kontakty międzyszkolne, w tym także międzynarodowe sklasyfikowano według kryterium zasięgu. Najbardziej powszechne są inicjatywy szkolne – liczne imprezy oraz spotkania z ciekawymi i interesującymi ludźmi. Jednak nie są one głównym obiektem badań. Programy ogólnopolskie, których jest najwięcej cieszą się niezwykle popularnością nie tylko wśród dzieci, ale także nauczycieli. Kilka lat temu Szkoła podjęła decyzję o przystąpieniu do projektów unijnych. Również w ubiegłych latach została nawiązana regularna współpraca międzynarodowa.

¹⁹ Szymański M.S., *O metodzie projektów [Project metod]*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2000.

²⁰ Chałas K., *Metoda projektów i jej egzemplifikacja w praktyce. W poszukiwaniu strategii edukacyjnych zreformowanej szkoły [Method of projects and its exemplification in practice. In search of educational strategies reformed school]*, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2003.

²¹ Mikina A., Zajac B., *Jak wdrażać metodę projektów, [How to implement a method of projects]*, Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków 2001.

1. Projekty ogólnopolskie

Szkoła Podstawowa w Markłowicach Górnych przystąpiła do organizowanego przez UNICEF krajowego programu *Szkoła z prawami dziecka*, który jest realizowany od roku szkolnego 2012/2013. Celem akcji jest propagowanie przez nauczycieli na zajęciach lekcyjnych praw dziecka wśród uczniów. Szkoła otrzymała materiały dydaktyczne umożliwiające przeprowadzenie innowacyjnych i ciekawych lekcji oraz animowane filmy o prawach dziecka. Poprzez specjalną platformę dzieci wraz z nauczycielami mogą wymieniać się doświadczeniami związanymi z tym projektem²².

Rządowy program *SOS – skorzystaj, odkryj, spełnij się. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży* rozpoczęto w roku szkolnym 2007/2008. Środki pieniężne zostały przeznaczone na rozwój indywidualnych zainteresowań, realizację zadań pozalekcyjnych oraz pomoc pedagogiczną i logopedyczną dla dzieci z deficytami rozwojowymi. W kolejnych latach w ramach tego projektu Szkoła postanowiła realizować następujące zadania:

- rozwijać kompetencje kulturowe, (rok szkolny 2008/2009)
- przygotowywać do świadomego wyboru dalszej drogi edukacji, (rok szkolny 2009/2010)
- zaspokajać potrzeby aktywnego spędzania czasu wolnego przez dodatkowe zajęcia ruchowe, (rok szkolny 2010/2011)
- kształtować pozytywne postawy obywatelskie wśród dzieci (rok szkolny 2011/2012)
- kształtować postawy przedsiębiorcze (rok szkolny 2012/2013)
- rozwijać kompetencje społeczne (rok szkolny 2013/2014)
- uczyć racjonalnego wykorzystania dóbr naturalnych (rok szkolny 2014/2015)²³.

Projekt *Bezpieczne życie* jest inicjatywą adresowaną do najmłodszych uczniów. Został rozpoczęty w roku szkolnym 2007/2008. Nauczyciele prowadzą zajęcia w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa (w domu, szkole, na ulicy). Akcja *Bezpieczne życie* obejmuje dwa bloki tematyczne: *Odnaleźć Zgubka* i *Bezpieczny dom*. Mają one na celu nabycie praktycznych umiejętności wśród dzieci na wypadek zagubienia się w lesie oraz nauczyć jak zapobiegać nieszczęśliwym wypadkom w domu. Dzieci dostają bezpłatne książki, a nauczyciele i wychowawcy przewodniki metodyczne. Jako podsumowanie rocznej pracy odbywa się pokaz

²² *Kronika Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych (brak w tym źródle autora i roku wydania).*
[Chronicle Primary School in Markłowicach Górne]

²³ *Wywiad niestandardyzowany z Wicedyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.01.20.*
[Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.01.20].

umiejętności oraz wiedzy dzieci²⁴. Wydelegowana grupa prezentuje wynik swoich osiągnięć na szczeblach powiatowych, wojewódzkich, a najlepsi na szczeblu ogólnopolski.

W roku szkolnym 2008/2009 po raz pierwszy zespół nauczycieli opracował projekt w ramach ogólnopolskiego konkursu *Bezpieczna jazda. Karta rowerowa – moje pierwsze prawo jazdy* pod patronatem Krajowej Rady Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego oraz Super Ekspresu i McDonald. W placówce był on realizowany, jako przygotowanie do egzaminu na kartę rowerową. Projekt i wykonanie zostały docenione przez jury konkursowe, Szkoła, jako jedna z pięciu dostała wyróżnienie (na 74 szkoły z całej Polski). Uczniowie wraz z nauczycielami opracowali projekt podnoszący bezpieczeństwo ruchu drogowego w otoczeniu Szkoły. W nagrodę uczniowie otrzymali upominki – termosy na rower i kamizelki odblaskowe. Szkoła zaś wzbogaciła się o sprzęt komputerowy i kompletne wyposażenia miasteczka ruchu drogowego²⁵. Jak zapewnia Dyrektor współpraca na tej płaszczyźnie będzie się nadal rozwijać.

Regularnie, od wielu lat Szkoła przystępuje do ogólnopolskiego konkursu *Szkoła bez Przemocy*. Zadaniem nauczycieli jest prowadzenie zajęć wychowawczych poświęconych profilaktyce zapobiegania przemocy i agresji w Szkole. Na lekcjach porusza się tematy związane z bezpieczeństwem, a także rozmawia się z dziećmi o tym czy czują zagrożenie ze strony kolegów i koleżanek. Jako podsumowanie pracy przygotowuje się prezentację multimedialną, plakaty lub scenki tematyczne związane z własnym bezpieczeństwem. We wstępnej fazie projektu jest przygotowywanie zajęć, w których mogłyby brać udział dzieci wraz ze swoimi rodzicami. Program pilotażowy ma być realizowany w roku szkolnym 2014/2015²⁶.

2. Projekty unijne

Projekt *Pierwsze uczniowskie doświadczenia drogą do wiedzy* jest współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Szkoła podzieliła program na trzy etapy, obecnie 3a (rok akademicki

²⁴ Wywiad niestandardyzowany z Wicedyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.01.20. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.01.20].

²⁵ *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych za rok szkolny 2007/2008* [Report on cultural activities of Primary School in Markłowice Górne for the school year 2007/2008].

²⁶ Wywiad niestandardyzowany z Wicedyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.01.20. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.01.20].

2014/2015) realizuje program. Już widać efekty, dlatego Grono Pedagogiczne zdecydowało się, że w przyszłości zajęcia w ramach tego projektu będą wdrażane w plany zajęć najmłodszych uczniów. Koncepcja projektu oparta jest na założeniu, że każde dziecko posiada pewną zdolność, rolą dorosłych jest te zdolności dostrzec, wspierać i rozwijać. Na początku przeprowadza się diagnozę wstępną, która ocenia inteligencję dominującą u danego dziecka. Zgodnie z tezą H. Gardnera, każdy człowiek ma wiele odrębnych inteligencji: językową, ruchową, matematyczno-logiczną, wizualno-przestrzenną, przyrodniczą, muzyczną, interpersonalną i intrapersonalną. Wszystkie one są równouprawnione i żadna z nich nie jest ważniejsza od innej. Najważniejsze jest by opracować przy współpracy z rodzicami tzw. *profil inteligencji wielorakich*, który pozwoli określić mocne i słabe strony ucznia. Dzieci rozwijają swoje inteligencje poprzez cykl zajęć pozalekcyjnych z wykorzystaniem pomocy dydaktycznych m.in.: zestawów *Logico*, instrumentów perkusyjnych, układanek, akcesoriów sportowych i wielu innych ciekawych rzeczy. Każdy etap projektu zakończony jest pokazem umiejętności dzieci w formie zajęć otwartych dla rodziców²⁷.

Przystanek SZKOŁA jest projektem dofinansowywanym ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Beneficjentem projektu został Zespół Szkół w Kaczycach, ale zdobyte fundusze przeznaczone zostaną na realizację zajęć dodatkowych dla uczniów wszystkich Szkół Gminy Zebrzydowice oraz zakup pomocy dydaktycznych niezbędnych do realizacji projektu²⁸. W ramach tego projektu Szkoła w Markłowicach może kupować nowe materiały dydaktyczne, inicjować większą liczbę zajęć dodatkowych – głównie kół naukowych i językowych. Zorganizować indywidualną pomoc dla uczniów słabszych, przeprowadzać cykl zajęć z psychologiem i logopedem. Na okres letni planuje się wycieczki krajoznawczo-turystyczne z wszystkich Szkół z Gminy. Na przykładzie tego projektu można zaobserwować ścisłą współpracę pomiędzy szkołami z najbliższego otoczenia (wszystkie Szkoły z Gminy) oraz szkół na szczeblach powiatowych i wojewódzkich.

3. Projekty międzynarodowe

²⁷ *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych za rok szkolny 2008/2009*. [Report on cultural activities of Primary School in Marklowice Gorne for the school year 2007/2008].

²⁸ *Wywiad niestandardyzowany z Wicedyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.01.20*. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.01.20].

W ramach projektów międzynarodowych²⁹ Szkoła z Markłowic już kilkanaście lat temu nawiązała współpracę z czeską szkołą ZS Prameny w Karwinie Raju. Szkoły współdziałają ze sobą nie tylko na polu edukacyjnym, ale także turystyczno-krajoznawczym. Wspólne spotkania służą zacieśnianiu dobrosąsiedzkich stosunków. Np. w roku 2014 uczniowie z Markłowic wybrali się na wycieczkę do swoich południowych sąsiadów. Uczestnicy podczas trzydniowego wyjazdu zwiedzili Liberec, ogród botaniczny z roślinami ze wszystkich zakątków świata, bawili się w Aquaparku *Babilon*, a także zwiedzili zabytkową Pragę i odbyli niezapomnianą przejażdżkę metrem. W roku szkolnym 2014/2015 uczniowie z czeskiej Szkoły przybyli do Polski. Najważniejszym punktem było zwiedzanie Wieliczki. Mimo bariery językowej (dzieci porozumiewają się w języku polskim i języku czeskim) współpraca międzyszkolna rozwija się bardzo pomyślnie. Szkoła w Markłowicach corocznie otrzymuje zaproszenie na kwietniowy konkurs ekoentuzjastów. Wielbiciele przyrody wyruszają do zaprzyjaźnionej Szkoły na konkurs ekologiczny. Zmierzą się w ponad dwudziestu konkurencjach. Dzieci intensywnie uczą się nazw grzybów i leśnych zwierząt, z kaset słuchają odgłosów ptaków, poznają zapach ziół, a także oglądają foliogramy różnych drzew. Uczniowie zaczęli także uczyć się kilku podstawowych zwrotów i słów w języku czeskim, aby lepiej móc porozumiewać się ze swoimi rówieśnikami. W nauce pomagają dziadkowie, których często korzenie sięgają naszych południowych sąsiadów. Szkoły starają się organizować wspólne konkursy i zabawy, tym samym odwiedzają się wzajemnie przynajmniej raz w roku szkolnym. Jest to jeden z najdłużej trwających, cyklicznych projektów sprzyjających budowaniu i umacnianiu kontaktów międzyszkolnych. Za aranżację wspólnych spotkań odpowiedzialny jest każdorazowo inny nauczyciel wyznaczony do tego zadania przez Dyrektora. Szkoły zamierzają utrzymać dalszą współpracę między sobą, ale także ją poszerzać. W przyszłość planuje się zorganizowanie wspólnych wycieczek³⁰.

Drugim bardzo ważnym projektem międzynarodowym jest *Etwenning*, główny cel to wymiana informacji między wybranymi szkołami. Szkoła w Markłowicach rozpoczęła pracę nad tym programem w roku szkolnym 2011/2012. Współpraca ma się rozwijać przez najbliższe lata. Mimo, iż *Etwenning* jest częścią Comeniusa, unijnego programu dla szkół, został on zaliczony do grupy międzynarodowych, ponieważ Unia Europejska pełni w nim tylko rolę patrona.

²⁹ Królikowski J., *Projekt edukacyjny". Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych, [The educational project. "Materials for teams of cross]*, wyd. CODN, Warszawa 2000.

³⁰ Wywiad niestandardyzowany z Wicedyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.01.20. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.01.20].

Szkoła Podstawowa współtworzy program z czterema innymi szkołami – z Wielkiej Brytanii, Rumunii i dwie z Grecji. W przedsięwzięciu biorą udział klasy starsze szkół podstawowych (klasy 4 – 6). Szkoła w Markłowicach została wybrana koordynatorem prac. Uczniowie starają się porozumiewać w języku angielskim, w komunikacji internetowej niezwykle cenna okazuje się pomoc nauczycielki z języka angielskiego, która zawsze służy radą i wspiera *młodych odkrywców*. Zadaniem na rok szkolny 2014/2015 było zebranie informacji na temat *Drewniane obiekty sakralne w mojej okolicy*. Zebrane materiały uczniowie przesłali do jednej z greckich szkół, gdzie ich rówieśnicy mają zapoznać się z informacjami i stworzyć prezentację multimedialną. Wychowankowie Szkoły w Markłowicach otrzymali dane z brytyjskiej szkoły, również muszą wykonać takie samo zadanie jak ich greccy koledzy. Termin zakończenia prac przewidziano na koniec czerwca 2015, wtedy pięć prezentacji multimedialnych znajdzie się na specjalnej stronie internetowej, gdzie każda ze szkół będzie mogła zobaczyć prace innych uczestników. Jak zapewniają uczniowie niezmiernie chętnie wezmą udział w przyszłorocznym projekcie, są bardzo ciekawi, jaka będzie jego tematyka.

Dzięki pomyślnie rozwijającej się współpracy dzieci mają możliwość zaznajomienia się z majątkiem kulturowym swojego kraju (a przynajmniej najbliższej okolicy), ale także poznają inne kultury i zwyczaje. *Etwenning* cieszy się niezwykłą popularnością nie tylko wśród dzieci, ale i grona nauczycielskiego, ponieważ jako jeden z nielicznych projektów daje możliwości pracy w większym zespole, który nie ogranicza się do jednej klasy i jednego nauczyciela. Współpracuje się z innymi zespołami na odległość i nawiązuje cenne kontakty międzynarodowe. Uczniowie uczą się i będą uczyli się zbierać i selekcjonować informacje na określony temat. Jednym z zamierzeń programowych będzie rozwijanie różnych kompetencji: językowych, interkulturowych oraz technicznych. Uczniowie uczą się rozumienia i doceniania kultury ojczystej, poznają nie tylko inne kultury, ale także dostrzegą różnorodność kulturową. Program ma na celu wytworzenie wartości uniwersalnych, zbudowanie wśród uczestników postawy otwarcia oraz tolerancji na podobieństwa i różnice kulturowe³¹.

Wnioski

Główny cel badań został zrealizowany – dokonano zdefiniowania ilości oraz jakości kontaktów międzyszkolnych na bazie których budowana jest współpraca pomiędzy szkołami. W perspektywie prawnej szkoła może uczestniczyć w różnego

³¹ Wywiad niestandardyzowany z Wicedyrektorem Szkoły przeprowadzony w dniu 2015.01.20. [Standardized interview with the Director of the School carried on 2015.01.20].

rodzaju projektach i programach, wynika to z ustawy o systemie oświaty; o czym wcześniej pisano. W perspektywie empirycznej Szkoła Podstawowa bierze udział w różnego rodzaju inicjatywach mających na celu budowanie współpracy międzyszkolnej. Cel społeczny badań również został zrealizowany. Opisano poszczególne projekty Szkoły z jej różnymi partnerami, służące budowaniu oraz umacnianiu współpracy międzyszkolnej. Jak podkreślają Uczniowie oraz Grono Pedagogiczne uczestnictwo w projektach poszerza horyzonty myślowe oraz uczy kompetencji miękkich m.in. tolerancji międzynarodowej. Wychowankowie bardzo chętnie biorą udział we wszelkich przedsięwzięciach, nie tracą chęci i zapału do zdobywania nowych umiejętności. Dla Uczniów ważna jest przede wszystkim platforma wymiany wiedzy, która w większości projektów jest jej kluczowym elementem. Prezentacja wyników pracy przed innymi szkołami napawa zwiększoną motywacją do dalszej współpracy międzyszkolnej.

Projekt – w takiej formie organizowane są kontakty międzyszkolne w Szkole Podstawowej. Odpowiedź na szczegółowe pytania badawcze pozwoliła zaprezentować w jaki sposób Uczniowie wraz z Nauczycielami uczestniczą w budowaniu współpracy międzyszkolnej. Analiza miejsca badań od strony organizacyjnej przedstawiła Szkołę jako jedno z miejsc inicjatyw kontaktów międzyszkolnych. Dogłębna analiza programów i projektów, w których uczestniczy i zamierza uczestniczyć Szkoła dobitnie ukazały zaangażowanie Uczniów i Nauczycieli w umacnianie współpracy międzyszkolnej.

Postawiona teza okazała się prawidłowa. Szkoła Podstawowa z Markowic Górnych uczestniczy w projektach o zróżnicowanym zasięgu terytorialnym. W zależności od kryterium zasięgu projekty zostały sklasyfikowane na:

- projekty ogólnopolskie,
- projekty unijne,
- projekty międzynarodowe.

Uczniowie wraz z Nauczycielami rzetelnie i sumiennie wypełniają zadania w ramach poszczególnych projektów. Poprzez uregulowania formalne swojej działalności np. podpisane umowy w obszarze współpracy międzyszkolnej Szkoła Podstawowa mogła i będzie mogła prowadzić działalność w tym aspekcie. W przyszłości Szkoła Podstawowa z Markowic Górnych zamierza kontynuować swoją działalność w aspekcie współpracy międzyszkolnej.

Przeprowadzone badania uwidoczniły, iż współpraca międzyszkolna prowadzona jest na bardzo wysokim poziomie. Szkoła Podstawowa z Markowic Górnych może poszczycić się uczestnictwem w wielu projektach o zasięgu lokalnym.

Bibliografia:

1. Chałas K., *Metoda projektów i jej egzemplifikacja w praktyce. W poszukiwaniu strategii edukacyjnych zreformowanej szkoły* [Method of projects and its exemplification in practice. In search of educational strategies reformed school], Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2003.
2. Czakon W., (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu* [Basics of research methodology in management science], Oficyna Wolters Kluwer Business, Kraków, 2011.
3. Ćwiąkała K., *Wykorzystanie metody projektów w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych uczniów* [Use of the method of projects in the development of entrepreneurial attitudes of students], wyd. PODN, Krosno 2001.
4. Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych* [Research methods in social sciences], Warszawa 2001.
5. Królikowski J., *Projekt edukacyjny". Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych*, [The educational project. "Materials for teams of cross], wyd. CODN, Warszawa 2000.
6. Mikina A., Zajac B., *Jak wdrażać metodę projektów*, [How to implement a method of projects], Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków 2001.
7. Potocka B., Nowak L., *Projekty edukacyjne* [Educational Project], Zakład Wydawniczy SFS, Kielce 2002.
8. Szymański M.S., *O metodzie projektów* [Project metod], Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2000.

Akty prawne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997.
2. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. *O systemie oświaty*.
3. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *O organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*.
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 stycznia 1997 r. *W sprawie warunków, jakie muszą spełniać organizatorzy wypoczynku dla dzieci i młodzieży szkolnej, także zasad jej organizowania i nadzorowania*. (Dz. U. z dnia 10 lutego 1997 r.)
5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 r. *Dziennik Ustaw* Nr 135 10539 Poz. 1516 *w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki*.

Dokumentacja wewnętrzna Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych:

1. *Kronika Szkoły Podstawowej (brak w tym źródle autora, roku i miejsca wydania) jak i międzynarodowym*.
2. *Kronika Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych (brak w tym źródle autora i roku wydania)*
3. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych za rok szkolny 2007/2008*.
4. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych za rok szkolny 2008/2009*.
5. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych za rok szkolny 2009/2010*.
6. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych za rok szkolny 2010/2011*.
7. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markowicach Górnych za rok szkolny 2011/2012*.

8. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych za rok szkolny 2012/2013.*
9. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych za rok szkolny 2013/2014.*
10. *Sprawozdanie z działalności kulturalnej Szkoły Podstawowej w Markłowicach Górnych za rok szkolny 2014/2015.*

THE PROJECT AS A TOOL TO BUILD COOPERATION BETWEEN SCHOOLS ON THE EXAMPLE OF SELECTED PRIMARY SCHOOL - CASE STUDY

Summary The object of the study was the Primary School in Markłowice Górne. The aim of the study was to definition the quantity and quality the interschool contacts in Primary School in Markłowice Górne. The research questions was as follows: How does Primary School in Markłowice Górne organizes its interschool contacts with other schools? The research was conducted between September 2014 - June 2015. The collected research material allowed to answer the research question. The study confirmed the main thesis. The Primary School in Markłowice Górne participates in diverse scope of projects on local and international levels. Students and teachers have shown great commitment to building and strengthening the cooperation between schools.

Key words: primary school, interschool contacts, cooperation between schools, pupils, projects

Streszczenie Przedmiotem badań była Szkoła Podstawowa w Markłowicach Górnych. Celem badań było zdefiniowanie ilości oraz jakości kontaktów międzyszkolnych w Szkole Podstawowej w Markłowicach Górnych. W badaniu postawiono główne pytanie badawcze o treści: W jakiej formie organizowanie są kontakty międzyszkolne pomiędzy Szkołą Podstawową z Markłowic Górnych a innymi szkołami? Badania były prowadzone w okresie od września 2014 do czerwca 2015 roku. Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na odpowiedź na postawione pytanie badawcze. W badaniu potwierdziła się teza główna o treści: Szkoła Podstawowa z Markłowic Górnych uczestniczy w projektach o zróżnicowanym zasięgu terytorialnym. Uczniowie wraz z Nauczycielami wykazują duże zaangażowanie w budowanie i umacnianie współpracy międzyszkolnej.

Słowa kluczowe: szkoła podstawowa, kontakty międzyszkolne, współpraca międzyszkolna, uczniowie, projekty

Adres do korespondencji/ Corresponding address:

Kamil Tomkiewicz

Uniwersytet Jagielloński

Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

Instytut Spraw Publicznych

kamil.tomkiewicz@uj.edu.pl

Dr hab. Marian Mroziwski

Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Przyrodniczo-
Humanistycznego w Siedlcach

WIĘŹ MORALNA PRACOWNIKÓW JAKO CZYNNIK SPRAWNOŚCI INSTYTUCJI ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Wstęp

W kręgu najnowszych badań w zakresie nauk o zarządzaniu znajdują się niematerialne czynniki sprawności organizacyjnej, w tym z zakresu objętego etyką w zarządzaniu. Za ważny czynnik sprawności organizacji uznaje się morale jej członków. U podstaw tej wartości znajduje się więź moralna pracowników.

Celem niniejszego opracowania jest: po pierwsze ukazanie kluczowych czynników kształtujących więź moralną pracowników, w tym urzędników instytucji krajowej administracji publicznej (samorządowej i państwowej); po drugie, przedstawienie możliwości do zastosowania metody analizowania poziomu rozwoju więzi moralnej instytucji administracji publicznej oraz poziomu sprawności organizacyjnej tego typu organizacji; po trzecie, ukazanie za pomocą wartości współczynnika korelacji kolejnościowej Spearmana siły i kierunku oddziaływania poziomu rozwoju więzi moralnej pracowników instytucji administracji publicznej na poziom sprawności tych instytucji w zakresie wykonywania społecznie przypisanych im zadań.

1. Determinanty więzi moralnej pracowników

Pracownicy jako członkowie organizacji podlegają określonym wpływom społecznym. W ocenie B. Wojcieszke istotą życia społecznego jest wzajemne wywieranie na siebie wpływu przez jednostki, grupy i organizacje społeczne¹. Wpływ społeczny, w jego ocenie, to proces w wyniku którego dochodzi do zmiany

¹ B. Wojcieszke, *Psychologia społeczna [Social Psychology]*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2014, s. 276-277.

zachowania, opinii lub uczuć człowieka wskutek tego co robią, myślą lub czują inni ludzie. Dzięki wzajemnym wpływom ludzie mogą skłaniać innych ludzi do pożądanego postępowania, uzgadniać znaczenie obserwowanych zjawisk, a także ustalać wspólne cele i realizować zamierzenia, których nigdy nie osiągnęliby działając pojedynczo. Najbardziej wyraziste czynniki tego wpływu to²: naśladownictwo, czyli kopiowanie cudzych zachowań we własnym działaniu; posłuszeństwo wobec autorytetu, podporządkowywanie się poleceniom lub sugestiom ludzi mających władzę czy autorytet oraz konformizm, tzn. uleganie rzeczywistości czy tylko wyobrażonemu naciskowi ze strony innych ludzi stanowiących większość w danej sytuacji. Siła konformizmu bierze się z dwóch źródeł³: 1) wpływu normatywnego, który polega na dążeniu do tego, by być lubianym i akceptowanym przez innych oraz uleganiu jednostki temu, co uważa ona za normę społeczną, a w szczególności za normę wyznawaną przez grupę odniesienia, to jest tę na której człowiekowi zależy, z którą się utożsamia, o której mówi „my”; 2) wpływ informacyjny, który wynika z przekonania, że inni mają rację, co powoduje kształtowanie się konformizmu wewnętrznego i dążenie do tego by mieć słuszność. Z przestrzenią społeczną „my” P. Sztompka utożsamia swoiste pole strukturalno-indywidualne, w którym funkcjonuje członek danej społeczności z określonymi mu relacjami jednych ludzi do drugich w wymiarze normatywnym i powinnościowym⁴. Ten typ pola cytowany autor uznaje za więź moralną, wyższą formę rozwoju więzi społecznej, ponieważ dotyczy ona kręgu ludzi objętych kategorią „my”. Na podstawie badań literaturowych można zidentyfikować silne jej determinanty (w odniesieniu do organizacji formalnych) o charakterze społecznym, kulturowym i osobowościowym⁵:

² Tamże.

³ Tamże, s. 277.

⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa [Sociology. Analysis of society]*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004, s. 187.

⁵ K. Blanchard K. oraz Współzałożyciele i Konsultanci, *Przywództwo wyższego stopnia, [Leadership higher degree. Blanchard on Leadership and Creating High Performing Organizations]* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 209-217; Hui W., Begley T., Hui C., Lee C., 2012, *Are the effects of conscientiousness on contextual and innovative performance context specific? Organizational culture as a moderator*, „The International Journal of Human Resource Management”, vol. 23, nr 1, Taylor&Francis, 2012, s. 175-176; P. Klimas, *Efektywność zespołów międzyorganizacyjnych w świetle hipotezy bliskości, [Effectiveness of inter-organizational teams in the light of the hypothesis proximity]* „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 1, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012, s. 88-90; A. Kozak, *Dojrzałość menedżerska, [Managerial maturity]* Difin, Warszawa 2011, s. 10-11; D. Mroczkowska, *Motywowanie pracowników w aspekcie przywództwa służebnego, [Motivating employees in terms of servant leadership]* „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 3-4, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012, s. 66; M. Piesko, *Opiekun spolegliwy według Tadeusza Kotarbińskiego, [Tutor trustworthy by*

1. Wyraźnie wyeksponowane powinności moralne takie jak: zaufanie oczekiwanie godnego postępowania innych wobec nas oraz stałe stosowanie zasady domniemania dobrych intencji partnerów w stosunku do tego co mówią i robią; lojalność, czyli powinność nienaruszania zaufania, jakim jesteśmy obdarzeni przez innych i wywiązywania się z podjętych zobowiązań; solidarność czyli troska o interesy innych i gotowość podjęcia działań na ich rzecz, nawet gdy narusza to nasze własne interesy, w tym wybaczenie rozumiane jako wyzbywanie się negatywnych emocji w stosunku do innych po jakimś niepożądanym ich postępku oraz zastępowanie ich emocjami pozytywnymi.
2. Aksjonormatywne oczekiwania społeczne wobec członków organizacji: oczekiwania efektywnościowe dotyczą one instrumentalnych właściwości działań podjętych przez partnerów - oczekujemy, że działania innych będą regularne, prawidłowe, przewidywalne, racjonalne, kompetentne, sprawne i skuteczne; oczekiwania aksjologiczne odnoszące się do właściwości działań - oczekujemy, że działania innych będą odpowiedzialne, sprawiedliwe, *fair*, pryncypialne, prawdomówne itp.; oczekiwania opiekuńcze, oczekujemy od innych, że będą dbać bezinteresownie o nasze sprawy, że będą szlachetni, pomocni, altruistyczni, że będą nam pomagać, że będą sumiennie wykonywać swoje obowiązki wynikające z przypisanej im roli społecznej.
3. Funkcjonowanie kultury zaufania, którą cechuje to, że działania innych są realizowane według naszych oczekiwań i są one: regularne, prawidłowe, przewidywalne, odpowiedzialne, sprawiedliwe, *fair*, pryncypialne, prawdomówne, zgodne z prawem, szlachetne.
4. Rozwinięte są formy bliskości ludzi organizacji takie jak: bliskość społeczna, wynika ona z relacji interpersonalnych, opartych na zaufaniu, przyjaźni, pokrewieństwu i wspólnych doświadczeniach; bliskość instytucjonalna odzwierciedla ona zbliżone warunki instytucjonalne, wynikające z tych samych bodźców i ograniczeń, np. prawnych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych - jej wysoki poziom odnosi się do podporządkowania takim samym instytucjom formalnym bądź nieformalnym; bliskość poznawcza wynika ona ze stopnia podobieństwa sposobu, w jaki sposób pracownicy postrzegają, interpretują,

Tadeusz Kotarbiński] www.racjonalista.pl. pdf.[05.02.2016]; J. Stankiewicz, P. Łychmus, *Kodeks etyczny instrumentem upowszechniania i promowania etycznej kultury organizacyjnej wśród pracowników*, [Code of Ethics instrument to disseminate and promote an ethical organizational culture among employees], „Zeszyty Naukowe XXV”, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2011, s. 654-655; P. Sztompka, *op. cit.*, s. 187, 259-260; B. Wojcieszke, *op. cit.*, s. 340, 344.

rozumieją i oceniają świat; bliskość organizacyjna, która dotyczy stopnia podobieństwa ludzi ukształtowanych przez specyficzny układ relacji hierarchicznych, informacyjnych, funkcjonalnych;

5. Wyraźnie sformułowane reguły kulturowe, w tym moralne, zawierające ładunek powinności w przedziale od kategorycznego żądania pewnego sposobu postępowania lub pewnego celu [w stylizacji pozytywnej jako nakazy („musi”) oraz w stylizacji negatywnej jako zakazy („nie można”, „nie wolno”)] poprzez przyzwolenia, określone wyrazami: „może” albo „wolno” do zaleceń lub preferencji (wskazane jest postępowanie szczególnie godne uznania poprzez zwrot: „dobrze by było, żeby...”).

6. Wysoki stopień internalizacji wartości istotnych dla etycznej kultury organizacyjnej w wymiarze uniwersalnym, branżowym i zawodowym oraz reguł kodeksowych norm moralnych i standardów postępowania.

7. Wysoko rozwinięte społeczne kompetencje menedżerów związane z ich dojrzałością osobowościową, oparte na: zdolności do zawierania bliskich kontaktów osadzonych na ciepłych relacjach; wrażliwości na innych; akceptacji, rozumieniu, tolerowaniu cudzych słabości i braków; umiejętności przekraczania własnych ograniczeń interpersonalnych; rezygnacji z egoistycznego nastawienia, podporządkowywania i wykorzystywania innych; na interesowaniu się ludźmi, na umiejętności traktowania każdego jako kogoś wartościowego i wyjątkowego; na wykazywaniu troski o dobro drugiego człowieka, jego rozwój zgodny z wyznawanym systemem wartości przy jednoczesnym akceptowaniu odmiennego sposobu ludzkiego myślenia czy postępowania.

8. Dominacja spolegliwości menedżerów; człowiek spolegliwy to porządny i życzliwy człowiek, czyli taki, na którym można polegać, na którego można liczyć, któremu można ufać, że nie zawiedzie w potrzebie tych, których wziął w opiekę, ani sprawy, którą słusznie przyjął za swoją; to taki człowiek, że ci, z którymi musi walczyć, mogą być pewni, że dołoży starań, by nie wyrządzić im żadnego cierpienia ponad to, którego będzie się domagała obrona przyjaciela, podopiecznego, sprawy wyróżnionej. Spolegliwy to także człowiek prawy, pewny, opanowany, szlachetny; ktoś, kto nie zawiedzie w trudnych sytuacjach; wesprze, ochroni, pomoże. Ma silny charakter, ale zarazem czułe serce; opiekun spolegliwy jest wrażliwy na cudze potrzeby.

9. Ukształtowane przywództwo służebne menedżerów, tzn. sprawowane przez ludzi pokornych, działających z powołania, charakteryzujących się szlachetną autentycznością, chęcią służenia innym i dążeniem do rozwoju silnych i pozytywnych cech osobowości swoich podwładnych, w tym w wymiarze moralnym, uznających podwładnych za współpracowników.

Wymienione determinanty kształtujące relatywnie silną więź moralną w danej organizacji umacniają jej spójność. Objawia się ona zdaniem K. Kmiotek i T. Piecuch w sytuacji, kiedy częściej dani członkowie używają określenia „my”, a nie „ja”, co odzwierciedla zwartość grupy/organizacji, wzajemną solidarność, życie jej członków oraz ich zaangażowanie i chęć przynależności do danej społeczności⁶. Więzy moralną pracowników a zarazem spójność organizacyjną osłabiają głównie takie destruktory jak:

1) efekty oddziaływania czynników osłabiających lub zawężających powinności moralne, generujące typy kultury nieufności takie jak⁷:

a) kultura cynizmu; występuje jako antyteza zaufania; w tej kulturze rozpowszechnione są: podejrzliwość, nieufność, przypisywanie innym najniższych motywów, doszukiwanie się wszechobecnych spisków;

b) kultura manipulacji, którą określa antyteza lojalności; w takim środowisku funkcjonuje społeczne przyzwolenie na wykorzystywanie zaufania innych, ich naiwności, na posługiwanie się oszustwami i kłamstwami;

c) kultura obojętności; jest ona wynikiem antytezy solidarności; w tej kulturze jest społecznie akceptowana skrajna interesowność, egoizm, obojętność wobec szkód czy cierpień innych;

2) dominacja przywództwa egocentrycznego, sprawowanego z motywacji, gdzie na pierwszym miejscu stawiane są: swój plan zajęć, swoje bezpieczeństwo, swój status lub wynagrodzenie przy zapominaniu o ludziach których dotyczą ich myśli i działania; w tym przywództwie dominują myśli typu: „że owce istnieją po to, żeby służyć swojemu pasterzowi”; że świat jest miejscem, w którym należy „jak najwięcej wziąć i jak najmniej dać”⁸;

3) silne wpływy menedżerów o cechach niedojrzałej osobowości⁹: osoby, które nie mają rozwiniętej świadomości, że życie polega na tym, żeby dawać, a nie brać; osoby, które boją się popełnienia błędów i z tego powodu unikają podejmowania decyzji; osoby, które mają ogromne pragnienie podobania się innym i utrzymują powierzchowne relacje; osoby, które nieadekwatnie, nadmiernie krytykują siebie, mają niskie poczucie własnej wartości; osoby charakteryzujące się perfekcjonizmem i nadmiernym poczuciem winy oraz osoby o skłonnościach depresyjnych i traktujących innych jako narzędzia do osiągnięcia swoich celów;

⁶ K. Kmiotek, T. Piecuch, *Zachowania organizacyjne. Teoria i przykłady*, [Organisational Behaviour. Theory and examples] Difin, Warszawa 2012, s. 88-89.

⁷ P. Sztompka, *op. cit.*, s. 188.

⁸ K. Blanchard i in., *op. cit.*, s. 217.

⁹ Tamże; A. Kozak, *op. cit.*, s. 14-18.

4) funkcjonowanie obronnego hamowania systemu przywiązania, które polega na dystansowaniu się do innych pracowników, unikaniu współzależności, dążeniu do samodzielnego rozwiązywania problemów oraz traktowania innych z nieufnością jako osób na których nie można liczyć¹⁰.

W diagnozowaniu więzi moralnej organizacji, jej transparentności, może być przydatna metoda analizy klimatu aksjonormatywnego/kultury etycznej oparta na modelu CEV (*corpore ethical values*) opracowanym przez M. Kapteina, w którym wyróżniono kluczowe jego warianty takie jak przejrzystość i spójność postaw członków organizacji¹¹.

Szczególne zainteresowanie badawcze wzbudza określenie siły i kierunku oddziaływania poziomu rozwoju więzi moralnej pracowników instytucji administracji publicznej na poziom sprawności organizacyjnej tych organizacji. Zaciekawienie wzbudza także odpowiedź na pytanie: w jakim stopniu urzędnicy krajowej administracji publicznej umieszczają w przestrzeni moralnej, określonej kategorią „my”, interesantów badanych organizacji, którym społeczeństwo przypisało konkretne funkcje. Uwzględnianie pozainstytucjonalnego wymiaru więzi moralnej urzędników wynika z podstawowej misji administracji publicznej. Krajowej administracji przypisano podstawową misję jaką jest służenie samorządom i ludności kraju; podstawowym jej celem jest służba¹², a władza powinna odejść na plan dalszy, ponieważ jest ona tylko narzędziem do realizacji funkcji służenia¹³. Wysoko rozwinięte więzi moralne pracowników krajowej administracji w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym powinny przyczyniać się do rozwoju takich form prorozwojowych jak¹⁴: kapitał instytucjonalny; kultura zaufania; kapitał społeczny; kapitał dobrej administracji, klimat/kapitał aksjonormatywności.

¹⁰ B. Wojcieszke, *op. cit.*, s. 335.

¹¹ D. Lewicka, J. Michniak, *Rola kultury organizacyjnej w procesie budowania wysokiej jakości środowiska pracy*, [The role of organizational culture in the process of building a high-quality working environment] [w:] Ł. Sułkowski, C. Sikorski (red.), *Metody zarządzania kulturą organizacyjną*, [Methods for managing organizational culture] Difin, Warszawa 2014, s. 190-191.

¹² Słowo „administracja” wywodzi się z pojęć wyrażających pomoc, posługę, kierowanie powierzonymi sprawami, innymi słowy służenie komuś lub czemuś; na podstawie: G. Broniewska, *Zarządzanie przez jakość w administracji publicznej*, [Quality management in public administration], „Współczesne Zarządzanie”, nr 3, Fundacja „Współczesne Zarządzanie”, 2002, s. 37.

¹³ Tamże.

¹⁴ M. Mroziewski, *Wpływ kompetencji moralnych decydentów krajowych instytucji publicznych na efektywność tych organizacji w wypełnianiu ich społecznych zadań*, [Impact of moral competence of national decision-makers of public institutions on the effectiveness of these organizations in fulfilling their social tasks] [w:] B. Puczkowski, A. Skonieczek (red.), *Wybrane zagadnienia efektywności*

2. Założenia metodyczne przeprowadzonych badań empirycznych

W relacji do wskazywanych wyżej kluczowych determinantów więzi moralnej instytucji publicznych oraz ich społecznych zadań prowadzono od drugiego półrocza 2015 roku badania m.in. w zakresie zidentyfikowania: poziomu rozwoju więzi moralnej badanych instytucji publicznych (państwowych i samorządowych), jako pierwszej zmiennej; poziomu sprawności badanych instytucji w działaniu na rzecz wykonywania swoich zadań (jako drugiej zmiennej); siły i kierunku zależności zachodzącej między wskazanymi zmiennymi. Na rzecz podjętych badań przyjęto trzy niezależne hipotezy badawcze o zerowym charakterze: 1) w badanych instytucjach publicznych nie występują więzi moralne; 2) nie występuje żadna zależność między poziomem rozwoju więzi moralnej w publicznych instytucjach a stopniem ich sprawności organizacyjnej w zakresie wykonywania społecznych zadań; 3) nie występują żadne różnice w badanych sferach między instytucjami administracji państwowej a instytucjami administracji samorządowej.

Badania o charakterze anonimowym przeprowadzono metodą sondażu z zastosowaniem kwestionariusza ankiety zawierającego cztery przedziały (1-24; 25-49; 50-74; 75-100) stopni nasycenia: dwudziestu trzech wariantów oceny poziomu rozwoju więzi moralnej w badanych instytucjach oraz czternastu wariantów oceny skuteczności organizacji w wypełnianiu społecznych zadań. W celu analizy wyników badań przyjęto następujące założenia: 1) zastosowane w badaniu niematerialne i jakościowe czynniki można oceniać z zastosowaniem indeksu liczbowego¹⁵; 2) właściwą metodą do oceny siły i kierunku zależności między przyjętymi zmiennymi jest statystyka Spearmana oparta na wzorze¹⁶: $R_s = 1 - 6\sum D^2/N^3 - N$, uwzględniająca wartość współczynnika korelacji rangowej R_s w przedziale $[-1; +1]$ i wartość krytyczną przy poziomie istotności $\alpha = 0,1$, gdzie: D oznacza różnicę pomiędzy rangą wariantów cechy, a N oznacza liczebność ocenianej próby; 3) oceniane zmienne analizowane będą według ich trzech

instytucji publicznych, [Selected problems of efficiency of public institutions] Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 30.

¹⁵ A. Buszko, *Uwarunkowania współczesnych zachowań w organizacji, [Determinants of modern behavior in the organization]* Difin, Warszawa 2013, s. 181.

¹⁶ A. Maksimowicz-Ajchel, *Wstęp do statystyki. Metody opisu statystyczne, [Introduction to statistics. The methods of statistical description]* Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 174-175.

poziomów rozwoju wyodrębnionych na podstawie przedziałów liczbowych możliwych do uzyskania stopni nasycenia badanych wariantów (tab. 1).

Tabela 1. Poziomy rozwój i sprawności analizowanych zmiennych według skali liczbowej
Table 1. Levels of development and efficiency of the analyzed variables according to a numerical scale

Typ zmiennej Variable type	Przyjęty jakościowy poziom rozwoju badanej zmiennej Adopted quality level of development of tested variable	Wartość indeksu liczbowego Value of a numeric index
Poziom rozwoju więzi moralnej badanych instytucji The level of development of moral bonds of institutions surveyed	1. Niski poziom rozwoju więzi moralnej The low level of development of moral bonds	23-1127
	2. Zadowalający poziom rozwoju więzi moralnej A satisfactory level of development of moral bonds	1128-1702
	3. Wysoki poziom rozwoju więzi moralnej High level of development of moral bonds	1703-2300
Poziom sprawności organizacyjnej w zakresie wykonywania instytucjonalnych zadań The level of organizational efficiency in the performance of institutional tasks	1. Niski poziom sprawności organizacyjnej The low level of organizational efficiency	14-686
	2. Zadowalający poziom sprawności organizacyjnej A satisfactory level of organizational efficiency	687-1036
	3. Wysoki poziom sprawności organizacyjnej High level of organizational efficiency	1037-1400

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

Ilościowe poziomy oceny wynikają z ilorazu liczby wariantów analizowanej zmiennej oraz przyjętych przedziałów stopni nasilenia badanego zjawiska. Dla pierwszych poziomów przyjęto stopnie nasilenia z przedziału liczbowego od 1 do 49, dla poziomów: drugiego z przedziału 50-74 i trzeciego wysoko rozwiniętego od 75 do 100. Przyjęte oceny dotyczą wskazań przypisanych przez jednego respondenta.

Kwestionariusz ankiety skierowano do losowo wybranych czterdziestu jeden respondentów, pracowników instytucji administracji publicznej¹⁷ funkcjonujących na terenie województwa warmińsko-mazurskiego i województwa mazowieckiego¹⁸. Zwrotnie otrzymano 36 kwestionariuszy poprawnie wypełnionych (po osiemnaście z instytucji państwowych i samorządowych). Na podstawie danych z kwestionariusza ustalono strukturę respondentów podjętych badań. Badani respondenci z instytucji rządowych pracowali głównie w urzędach administracji specjalnej (terenowe organy administracji rządowej; zespolone służby, inspekcje i straże; siedmiu respondentów), w urzędach skarbowych (5 respondentów), w sektorze ubezpieczeń społecznych (Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego - 2); w urzędach resortu oświaty - 1 i resortu ochrony zdrowia - 2; w sumie 66 % respondentów tych instytucji pracowało na stanowiskach z bezpośredniej obsługi interesantów. Analiza struktury zatrudnienia respondentów zatrudnionych w instytucjach administracji publicznej ukazuje, że dominująca ich część pracowała w organach pierwszego stopnia (95,2 %) związanych z bezpośrednią obsługą ich interesantów.

Wariantom przyjętym w przeprowadzonym badaniu na rzecz oceny poziomu rozwoju więzi moralnej oraz poziomu sprawności organizacyjnej w zakresie wykonywania prospołecznych zadań nadano określone treści, które były analizowane przez respondentów (tab. 2)

Tabela 2. Warianty oceny poziomu rozwoju więzi moralnej i poziomu sprawności organizacyjnej w zakresie wykonywania przypisanych zadań badanym instytucjom publicznym
Table 2. Variants of assessing level of development of moral bonds and level of organizational efficiency in the performance of assigned tasks of public institutions surveyed

Lp.	Warianty oceny poziomu rozwoju więzi moralnej w instytucji publicznej Variants of assessing level of development of moral bonds in public institutions surveyed	Warianty oceny poziomu sprawności organizacyjnej instytucji publicznych Variants of assessing organizational efficiency of public institutions
1.	Urzednicy i funkcjonariusze spełniają Twoje oczekiwania godnego postępowania wobec Ciebie. Civil servants and functionaries meet	Budowanie i pogłębianie zaufania obywateli do państwa. Building and deepening citizens' trust in the state.

¹⁷ Podziału instytucji publicznych dokonano przez pryzmat ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych, (Dz. U., 2009, Nr 157, poz. 1240).

¹⁸ Ze względu na utrzymanie anonimowości i uniwersalności badań celowo zrezygnowano z wyszczególnienia instytucji w podziale na województwa.

	your expectations of dignified proceedings against you.	
2.	Urzednicy i funkcjonariusze speiniaja oczekiwania innych godnego postepowania wobec nich. Civil servants and functionaries meet the others' expectations of dignified proceedings against them	Rozwijanie swiadomosci i kultury prawnej obywateli. Developing awareness and legal culture of citizens.
3.	Urzednicy i funkcjonariusze sprzeniewierzaja sie Twoim oczekiwaniom w zakresie prawdomownosci. Civil servants and functionaries fail in your expectations in terms of truthfulness].	Dbanie, aby osoby uczestniczace w postepowaniu nie poniosly szkody z powodu nieznajomosci prawa. Ensuring that persons involved in the proceedings not suffered damage because of ignorance of the law].
4.	Urzednicy i funkcjonariusze nie sprzeniewierzaja sie Twoim oczekiwaniom w zakresie dzialania wedlug przypisanych im rol spolecznych. Civil servants and functionaries do not fail in your expectations for action by their assigned social roles.	NalezYTE i wyczerpujace informowanie stron o okolicznosciach faktycznych i prawnych, ktore moga miec wplyw na ustalenie praw i obowiazkow petentow. Proper and comprehensive informing the parties about the factual and legal circumstances which may affect the determination of the rights and obligations of the petitioners.
5.	Urzednicy i funkcjonariusze nie sprzeniewierzaja sie Twoim oczekiwaniom w zakresie wykorzystywania swoich kompetencji do rozstrzygania spraw zgodnie z procedurami i prawem. Civil servants and functionaries do not fail in your expectations for the use of their powers to decide cases in accordance with the law and procedures.	Zapewnianie czynnego udzialu stronom w kazdym stadium postepowania. Ensuring active participation of the parties at any stage of the proceedings.
6.	Urzednicy i funkcjonariusze zachowuja sie zyczliwie wobec siebie i petentow. Civil servants and functionaries behave kindly towards each other and petitioners.	Przestrzeganie prawa przez urzednikow i innych funkcjonariuszy. Obeying the law by civil servants and functionaries.
7.	Urzednicy i funkcjonariusze zachowuja sie zyczliwie wobec Ciebie. Civil servants and functionaries behave kindly to you.	Wykonywanie rol spolecznych przypisanych urzednikom i funkcjonariuszom. Performing social roles assigned to civil servants and functionaries.

8.	Stopień Twojej życzliwości wobec przełożonych. The degree of your kindness to superiors.	Okazywanie życzliwości przez urzędników i funkcjonariuszy dla petentów. Showing kindness by civil servants and functionaries to the petitioners.
9.	Stopień Twojej życzliwości wobec innych urzędników i funkcjonariuszy, w tym petentów. The degree of your kindness to other civil servants and functionaries, including the petitioners.	Rozwijanie poczucia urzędników i funkcjonariuszy odpowiedzialności za rozwój kraju i jego obywateli. Developing a sense of civil servants' and functionaries' responsible for the development of the state and its citizens]
10.	Urzednicy i funkcjonariusze są solidarni, wykazują troskę o innych członków organizacji, są gotowi do podejmowania działań na ich rzecz nawet, gdy zagrożone są ich własne interesy. Civil servants and functionaries are in solidarity, show concern for other members of the organization, they are ready to take action for the others, even if they are at risk of their own interests.	Angażowanie urzędników i funkcjonariuszy w proces wprowadzania innowacji usprawniających funkcjonowanie instytucji. Engaging civil servants and functionaries in the process of innovation to improve the functioning of institutions.
11.	Stopień Twojej solidarności według kryterium określonego w treści 10. The degree of your solidarity, according to the criteria specified in 10 contents.	Angażowanie urzędników i funkcjonariuszy w proces wprowadzania innowacji usprawniających obsługę petentów. Engaging civil servants and functionaries in the process of innovation to improve the handling of petitioners.
12.	Stopień wyrażanej dezaprobaty w organizacji w zakresie rozpowszechniania podejrzliwości i nieufności. The degree of expression of disapproval in the organization for disseminating of suspicion and mistrust.	Angażowanie urzędników i funkcjonariuszy w proces wprowadzania innowacji skracających czas rozpatrywania wnoszonych spraw do instytucji. Engaging civil servants and functionaries in the process of innovation shortening the processing time for cases brought to the institution.
13.	Stopień wyrażanej dezaprobaty w organizacji w zakresie szukania w niej spisków i kumoterstwa. The degree of expression of disapproval in the organization in the range of searching conspiracies and cronyism.	Rozwijanie poczucia więzi urzędników i funkcjonariuszy ze społeczeństwem. Developing a sense of bonds between civil servants & functionaries and the society
14.	Stopień wyrażanej dezaprobaty w organizacji w zakresie wykorzystywania naiwności i	Rozwijanie służebności urzędników i funkcjonariuszy na rzecz społeczeństwa.

	zaufania innych. The degree of expression of disapproval in the organization in the range of using others' naivety and trust	Developing easements civil servants & functionaries to society.
15.	Stopień wyrażanej dezaprobaty w organizacji w zakresie wykazywanej obojętności wobec szkód i cierpień innych. The degree of expression of disapproval in the organization in the range of carried indifference to the loss and suffering of others.	cd. Warianty oceny poziomu rozwoju więzi moralnej w instytucji publicznej c. Variants of assessing level of development of moral bonds in public institution.
16.	Stopień wyrażanej dezaprobaty w organizacji w zakresie posługiwania się przez urzędników i funkcjonariuszy oszustwem i kłamstwami. The degree of expression of disapproval in the organization in the range of using deception and lies by civil servants & functionaries.	17. Stopień posługiwania się przez Ciebie oszustwem i kłamstwami. The degree of using deception and lies by you.
18.	Stopień Twojej lojalności wobec instytucji. The degree of your loyalty to institution	19. Stopień Twojej lojalności wobec zespołu. The degree of your loyalty to team.
20.	Stopień lojalności innych urzędników i funkcjonariuszy wobec instytucji. The degree of loyalty of other civil servants & functionaries to institutions.	21. Stopień lojalności innych urzędników i funkcjonariuszy wobec zespołu. The degree of loyalty of other civil servants & functionaries to team.
22.	Stopień Twojej gotowości do zmiany dotychczasowego zespołu w sytuacji korzystniejszej propozycji. The degree of your readiness to change the existing team in the situation of more advantageous proposal.	23. Stopień Twojej gotowości do zmiany przedsiębiorstwa w sytuacji korzystniejszej propozycji. The degree of your readiness to change the company in the situation of more advantageous proposal.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań empirycznych.
Source: own study based on empirical research

Za pomocą korelacji rang Spearmmana określano siłę i kierunek zależności między wartością indeksu przypisanego poziomom rozwoju więzi moralnej, a wartością indeksu liczbowego określającego poziom sprawności organizacyjnej badanych instytucji w zakresie realizowania swoich społecznych zadań.

3. Analiza wyników badań empirycznych

Rozkład indeksowych ocen według przyjętych wariantów analizy poziomu rozwoju więzi moralnej oraz poziomu sprawności organizacyjnej badanych instytucji, w tym według liczby wskazań i stopni ich nasilenia, ukazuje pewien stopień zróżnicowania instytucji administracji rządowej i samorządowej w badanych sferach (tab. 3).

Tabela 3. Wyniki oceny poziomu rozwoju więzi moralnej instytucji administracji publicznej oraz poziomu ich sprawności organizacyjnej w realizowaniu społecznych zadań

Table 3. Results of assessing level of development of moral bonds and level of organizational efficiency in the performance of assigned tasks of public institution

Typ danych Data type	Dane dla całej próby: liczba wskazań /wartość indeksu/wartość i średnie (udział procentowy w relacji do wartości całkowitej indeksu) Data for the whole sample :number of responses / index value / average values) (percentage in relation to the total value of the index	Stopień nasilenia w procentach (liczba respondentów/wartość przyznanych stopni nasilenia/wartość średnia); gdzie: s-inst. samorząd.; p-inst. państwowe; sp - cała próba The severity of the percentage (number of respondents / value conferred degrees intensity / average value) ; where s - inst . government .; p- inst . state ; sp - the whole sample				
		Typ instytucji	Skala stopni nasilenia wariantów The scale of degrees of severity variants			
			1-24	25-49	50-74	75-100
Ocena poziomu rozwoju więzi moralnej Rating level the	828/52073/62,9	sp	99/1000/10,1 (1,9%)	138/5224/37,9 (10,0%)	240/14937/62,2 (28,7%)	351/30912/88,0 (59,4%)
	414/24937/60,2	s	55/558/	78/2886/3	127/7876/62,0	154/13617

	(47,9%)		10,1 (2,2%)	7,0 (11,6%)	(31,6%)	/88,4 (54,6%)
	414/27136/65,5 (52,1%)	p	44/442/ 10,0 (1,6%)	60/2338/3 9,0 (8,6%)	113/7061/ 62,5 (26,0%)	197/17295 /87,8 (63,7%)
Ocena poziomu sprawności organizacyjnej <i>Rating level organizational efficiency</i>	504/31484/62,4	sp	38/368/9,7 (1,2%)	98/3635/3 7,0 (11,5%)	195/12173 /62,4 (38,7%)	173/15308 /88,5 (48,6%)
	252/15827/62,8 (50,3%)	s	17/180/10,6 (1,1%)	47/1792/3 8,1 (11,3)	110/6901/ 62,7 (43,6%)	78/6954/8 9,2 (43,9%)
	252/15657/62,1 (49,7%)	p	21/188/8,9 (1,2%)	51/1843/3 6,1 (11,8%)	85/5272/6 2,0 (33,7%)	95/8354/8 7,9 (53,4%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań empirycznych.

Source: own study based on empirical research.

Wartości dotyczące rozwoju więzi moralnej w badanych instytucjach wskazują, że wyższy poziom jej rozwoju prezentują członkowie instytucji państwowych, których indeksowy udział w całej wartości badanej zmiennej wynosi 52,1 % przy średnim stopniu nasycenia 65,5 punktów (średnia wartość jej nasycenia dla całej próby: 62,9, dla instytucji samorządowych wynosi ona 60,2 punktów). Zróżnicowanie wyników badań w zakresie więzi moralnej między typami instytucji relatywnie jest słabe; wynosi ono na nie korzyść instytucji samorządowych tylko 4,2 % w relacji do średniej wartości całego indeksu. Fakty wynikające z wartości wariantowych wskazują, że zachodzą przesłanki do odrzucenia przede wszystkim pierwszej hipotezy, że w badanych instytucjach nie występują więzi moralne oraz istnieją podstawy do przyjęcia hipotezy alternatywnej, że więzi moralne w tych instytucjach są rozwinięte na zadowalającym poziomie. W sferze więzi moralnej na średnim i wysokim poziomie oceniano w badanych instytucjach stopień nasycenia szczególnie takich wariantów jak (por.: w treści tab. 2): 8 i 9 (35 i 34 ocen); 5 (31 wskazań); 3, 4 i 11 po 27 wskazań. Relatywnie nisko (w przedziale od 1 do 49 punktów) oceniono ich funkcjonowanie w zakresie wariantów: 10 (19 wskazań, w

tym dla instytucji państwowych 11). Zatem można stwierdzić, że głównie w instytucjach państwowych na niskim poziomie jest rozwinięta solidarność urzędników. Są oni mało skłonni do wykazywania troski o innych członków instytucji, szczególnie do podejmowania działań na ich rzecz w sytuacji, gdy mogą być zagrożone ich własne interesy. Relatywnie na niskim poziomie oceniano skłonności urzędników do: szanowania godności członków instytucji (13 wskazań; wariant: 1), unikania tworzenia atmosfery podejrzliwości i nieufności (14 ocen, wariant: 12), okazywania empatii wobec osób, które doznały szkód bądź cierpią (13 wskazań, wariant: 15), pełnej lojalności wobec swojego zespołu lub swojej instytucji (15 i 14 ocen, warianty: 22 i 23), ponieważ kilkunastu respondentów było zdecydowanych na zmianę zespołu lub miejsca zatrudnienia w sytuacji otrzymania korzystniejszej propozycji; deklarowaną lojalność respondentów do instytucji i zespołu (warianty: 18 i 19) wskazywano na poziomie średnim i wysokim (odpowiednio: 30 i 32 ocen), tzn. na poziomie wartości indeksowych zawartych w przedziale od 50 do 100 punktów. Zdecydowanie korzystne oceny w ramach więzi moralnej respondenci wskazywali w zakresie unikania przez nich posługiwania się oszustwem i kłamstwami; wskazywano w sumie w skali od 1 do 49 punktów 34 ocen (wariant: 17, po 17 wskazań dla każdego typu instytucji). W tym także aspekcie na średnim i wysokim poziomie oceniano także postawy innych urzędników przypisując 28 ocen (wariant: 16).

Oceniane instytucję jako całość można uznać, za życzliwe i usługowe swoim petentom wraz z silną tendencją do przestrzegania prawa. Badane instytucje zdecydowanie (ok. 90 % badanej próby) osiągnęły umiarkowanie i wysoko rozwinięty poziom sprawności organizacyjnej w zakresie wykonywania swoich społecznych zadań. Brak istotnych różnic w osiągniętych wynikach dotyczących wariantów oceny badanych obszarów i typów instytucji administracji publicznej skłania do przyjęcia trzeciej hipotezy zerowej.

Wyniki badań według wartości indeksu przypisanego ocenianym instytucjom w układzie przyjętych wyżej poziomów rozwoju więzi moralnej i poziomu rozwoju poziomu sprawności organizacyjnej (por.: tab. 1) ukazują ważne różnice między typami instytucji w sferze rozwoju więzi moralnej (tab. 4).

Wskazane w tabeli wartości indeksowe w sferze poziomów rozwoju więzi moralnej ukazują zróżnicowany rozkład wyników badań dla instytucji państwowych i samorządowych oraz zbliżony w zakresie oceny poziomów sprawności organizacyjnej. Zatem zaistniały przesłanki za odrzuceniem trzeciej hipotezy zerowej sformułowanej na rzecz niniejszych badań i do przyjęcia hipotezy alternatywnej, że występują różnice w badanych sferach między instytucjami administracji samorządowej i państwowej. Wszystkie badane instytucje państwowe

osiągnęły zadowalający poziom rozwoju więzi moralnej (66,7%) bądź wysoki poziom. W instytucjach samorządowych dwie organizacje (11%) zostały ocenione na niskim poziomie rozwoju więzi moralnej.

Tabela 4. Analiza porównawcza poziomów rozwoju zmiennych przyjętych do badań
Table 4. Comparative analysis of the development levels of the variables taken for tests

Rodzaj instytucji Type of	Poziom rozwoju Level the development	Typ badanej zmiennej Type variable tested	
		Więź moralna (liczba instytucji; udział procentowy) Moral bond (the number of institutions; percentage)	Sprawność organizacyjna (liczba instytucji; udział procentowy) Organizational Efficiency (Number of institutions ; percentage]
Administracji samorządowej Administration local government	1.	2 (11,1%)	2 (11,1%)
	2.	13 (72,2%)	13 (72,2%)
	3.	3 (16,7%)	3 (16,7%)
Administracji państwowej Administration Stat	1.	-	2 (11,1%)
	2.	17 (66,7%)	12 (66,7%)
	3.	1 (5,6%)	4 (22,2%)
Całej badanej próby The entire study	1.	2 (5,6%)	4 (11,1%)
	2.	30 (83,3%)	25 (69,4%)
	3.	4 (11,1%)	7 (19,4%)
Razem Total	x	36 (100%)	36 (100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań empirycznych.

Source: own study based on empirical research.

Za pomocą statystyki Spearmana zbadano siłę i kierunek zależności występującej między wartością indeksową poziomu rozwoju więzi moralnej ocenianych instytucji a wartością indeksową poziomu rozwoju ich sprawności organizacyjnej. Przyjęto na rzecz badań poziom istotności $\alpha = 0,10$ oraz wartości krytyczne dla liczebności próby 18: $r(0,1;18) = 0,399^{19}$, a dla liczebności próby 36: r

¹⁹ S. M. Kot, J. Jakubowski, A. Sokołowski, 2007, *Statystyka, [Statistics]* Difin, Warszawa 2007, s. 300.

$(0,1;36) = 0,219^{20}$. Do oceny siły współzależności zastosowano następującą skalę zmienności²¹: (0,00 - 0,3) słaba i dodatnia zależność; (0,31 - 0,6) umiarkowana i dodatnia zależność; (0,61 - 1,00) silna i dodatnia zależność. Wyniki statystycznej analizy ukazały, że między badanymi zmiennymi zachodzą zróżnicowane korelacje (tab. 5).

Tabela 5. Zestawienie wartości współczynników korelacji rang dla badanych zmiennych
Table 5. Summary of rank correlation coefficients for the variables examined

Typ korelacji Type correlation	Wartości współczynnika korelacji rang dla Values rank correlation coefficient for]	
	Całej próby instytucji The total sample of institutions (N=36)	Instytucji samorządowych Institutions of local government
Poziom rozwoju więzi moralnej instytucji – poziom sprawności organizacyjnej badanych instytucji The level of development of ties of moral institutions - the level of the organizational efficiency of the institutions surveyed	$R_s = 0,296$ (słaba i dodatnia) [weak and positive]	$R_{ss} = 0,186$ (słaba i dodatnia) [weak and positive]
Relacja R_s do r The relationship R_s to r	$R_s > r$ (statystycznie ważna) statistically valid	$R_{ss} < r$ (statystycznie nieważna) statistically invalid

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań empirycznych.
Source: own study based on empirical research .

Korelacja indeksów liczbowych przypisanych z jednej strony badanym instytucjom w sferze oceny poziomu rozwoju ich więzi moralnych, a z drugiej strony oceny poziomu sprawności tych instytucji publicznych w zakresie realizowania społecznych zadań, ukazuje że dla całej badanej próby zachodzi słaba i dodatnia zależność między badanymi zmiennymi. Ten wynik badania jest również ważny statystycznie, ponieważ otrzymany współczynnik korelacji rang $R_{sp} = 0,296$ ma wartość wyższą niż wartość krytyczna $r = 0,219$ dla liczebności próby $N = 36$. Omawiany wynik stanowi przesłankę do odrzucenia drugiej hipotezy badawczej, przyjętej na rzecz podjętych badań o treści, że między badanymi zmiennymi nie zachodzą żadne zależności. Zatem należy przyjąć hipotezę alternatywną, że wzrost więzi moralnej urzędników w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym pozytywnie

²⁰ R. Zieliński, W. Zieliński, 1990, *Tablice statystyczne, [Statistical tables]* Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 396.

²¹ A. Maksymowicz-Ajchel, *op. cit.*, s. 175.

przyczynia się do wzrostu sprawności organizacyjnej krajowych instytucji administracji publicznej w realizowaniu przypisanych im przez społeczeństwo zadań. Otrzymano nieważne statystycznie wartości korelacji badanych zmiennych w ocenianej próbie instytucji samorządowych i państwowych, przy zidentyfikowaniu ich słabej i pozytywnej korelacji. Wartość współczynnika korelacji rang badanych zmiennych można uznać także za kolejną przesłankę do odrzucenia drogiej hipotezy zerowej, ponieważ w instytucjach państwowych występuje większy stopień korelacji między badanymi zmiennymi niż w instytucjach samorządowych. Oznacza to, że w instytucjach państwowych tempo wzrostu więzi moralnej relatywnie silniej generuje przyrost sprawności organizacyjnej niż w instytucjach samorządowych, w których więzi moralne relatywnie są słabiej rozwinięte. W tych ostatnich instytucjach funkcjonuje zwiększona możliwość przyrostu więzi moralnej niż w instytucjach państwowych, które cechuje wyższy stopień nasycenia jej wariantami. To stwierdzenie można wiązać z funkcjonowaniem obiektywnej prawidłowości jaką jest prawo malejących przyrostów przy innych czynnikach stałych. Przy relatywnie zbliżonym poziomie sprawności organizacyjnej i nasycenia wariantami więzi moralnej badanych instytucji można ogólnie stwierdzić, że rozwój więzi moralnej wprost proporcjonalnie przyczynia się do wzrostu sprawności organizacyjnej instytucji administracji publicznej. Współczynnik korelacji badanych zmiennych dla całej próby ukazują, że ta zależność warunkowana jest pośrednio innymi czynnikami niż tylko bezpośrednimi determinantami więzi moralnej. Zatem rozwijanie sprawności badanych instytucji wymaga zaangażowania także pragmatycznych i instytucjonalnych czynników, które bezpośrednio nie są powiązane ze sferą moralną.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania literaturowe i empiryczne w zakresie wpływu więzi moralnej na poziom sprawności organizacji, w tym instytucji administracji publicznej, ukazują konieczność rozwijania i propagowania postaw moralnych pracowników, ponieważ wywierają one bezpośredni wpływ na organizacyjną skuteczność w realizowaniu przypisanych im zadań. Z punktu widzenia interesów społeczeństwa postawy moralne urzędników stanowią ważny czynnik jakości życia oraz potencjału rozwojowego danego kraju. Zidentyfikowanie rozwoju więzi moralnych i sprawności organizacyjnej badanych instytucji na zadowalającym poziomie ukazują istnienie dużych możliwości ich rozwoju w ocenianych obszarach, a zarazem relatywnie duży dystans jaki powstał w analizowanych obszarach w relacji do społecznych oczekiwań. Z perspektywy statystycznej ważności

osiągniętych wyników można politycznym decydom proponować: po pierwsze, wprowadzenie w instytucjach administracji publicznej szkoleń z zakresu rozwoju społecznych kompetencji ich decydentów i pracowników, w tym z etyki w zarządzaniu/administrowaniu, po drugie z punktu widzenia interesów społecznych istnieje potrzeba kształtowania więzi moralnej urzędników z innymi członkami społeczeństwa na rzecz których wykonują służebną misję za ich daniny publiczne i dysponując środkami publicznymi, po trzecie ukazane jest naukowe uzasadnienie w zakresie konieczności oceniania kompetencji społecznych kandydatów na kierowników i pracowników w tych instytucjach.

Bibliografia:

1. Blanchard K. oraz współzałożyciele i konsultanci TKBC, *Przywództwo wyższego stopnia. Blanchard o przywództwie i tworzeniu efektywnych organizacji*, [Leadership higher degree. Blanchard on Leadership and Creating High Performing Organization] Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
2. Broniewska G., *Zarządzanie przez jakość w administracji publicznej*, [Quality management in public administration] „Współczesne Zarządzanie”, nr 3, Fundacja „Współczesne Zarządzanie”, 2002.
3. Buszko A., *Uwarunkowania współczesnych zachowań w organizacji*, [Determinants of modern behavior in the organization] Difin, Warszawa 2013.
4. Hui W., Begley T., Hui C., Lee C., *Are the effects of conscientiousness on contextual and innovative performance context specific? Organizational culture as a moderator*, „The International Journal of Human Resource Management”, vol. 23, nr 1, Taylor&Francis, 2012.
5. Klimas P., *Efektywność zespołów międzyorganizacyjnych w świetle hipotezy bliskości*, [Effectiveness of inter-organizational teams in the light of the hypothesis proximity] „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 1, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012.
6. Kmiotek K., Piecuch T., *Zachowania organizacyjne. Teoria i przykłady*, [Organisational Behaviour. Theory and examples] Difin, Warszawa 2012.
7. Kot S. M., Jakubowski J., Sokołowski A., *Statystyka*, [Statistics] Difin, Warszawa 2007.
8. Kozak A., *Dojrzałość menedżerska*, [Managerial maturity] Difin, Warszawa 2011.
9. Lewicka D., Michniak J., *Rola kultury organizacyjnej w procesie budowania wysokiej jakości środowiska pracy*, [The role of organizational culture in the process of building a high-quality working environment] [w:] Ł. Sułkowski, Cz. Sikorski (red.), *Metody zarządzania kulturą organizacyjną*, [Methods for managing organizational culture] Difin, Warszawa 2014.
10. Maksimowicz-Ajchel A., *Wstęp do statystyki. Metody opisu statystycznego*, [Introduction to statistics. The methods of statistical description] Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
11. Mroczkowska D., *Motywowanie pracowników w aspekcie przywództwa służebnego*, [Motivating employees in terms of servant leadership], „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 3-4, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012.
12. Mroziowski M., *Wpływ kompetencji moralnych decydentów krajowych instytucji publicznych na efektywność tych organizacji w wypełnianiu ich społecznych zadań*, [Impact of moral competence of national decision-makers of public institutions on the effectiveness of these organizations in

- fulfilling their social tasks] [w:] B. Puczkowski, A. Skonieczek (red.), *Wybrane zagadnienia efektywności instytucji publicznych*, [Selected problems of efficiency of public institutions] Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015.
13. Piesko M., 2016, *Opiekun spolegliwy według Tadeusza Kotarbińskiego*, [Tutor trustworthy by Tadeusz Kotarbiński] www.racjonalista.pl.pdf. [05.02.2016].
 14. Stankiewicz J., Łychmus P., *Kodeks etyczny instrumentem upowszechniania i promowania etycznej kultury organizacyjnej wśród pracowników*, [Code of Ethics instrument to disseminate and promote an ethical organizational culture among employees], „Zeszyty Naukowe XXV”, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2011.
 15. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, [Sociology. Analysis of society] Wydawnictwo Znak, Kraków 2004.
 16. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych*, (Dz. U., 2009, Nr 157, poz. 1240 ze zm.).
 17. Wojcieszke B., *Psychologia społeczna*, [Social Psychology] Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2014.
 18. Zieliński R., Zieliński W., *Tablice statystyczne*, [Statistical tables] Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.

MORAL BOND OF EMPLOYEES AS A FACTOR OF EFFICIENCY OF A PUBLIC ADMINISTRATION INSTITUTION

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu o charakterze teoretyczno-empirycznym przedstawiono wyniki badań w zakresie identyfikacji czynników kształtujących więź moralną pracowników oraz analizowania jej wpływu na sprawność organizacyjną na przykładzie instytucji krajowej administracji publicznej. W badaniach wykorzystano wartości indeksowe oraz korelację kolejnościową Spearmana.

Słowa kluczowe: instytucje administracji publicznej, więź moralna, sprawność organizacyjna, korelacja kolejnościowa Spearmana;

Summary

This study - of both: theoretical and empirical character - presents the results of research to identify factors shaping the moral bond of employees and analyze its impact on organizational efficiency on the example of institutions of public administration. The study used the indexed worths and Spearman correlation.

Keywords: public administration institutions, moral bond, organizational efficiency, Spearman correlation;

Adres do korespondencji/Corresponding address:

dr hab. Marian Mroziewski

Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Faculty of Economic and Legal Sciences

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities

Dr hab. Zbigniew Brodziński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

mgr Alicja Dettlaff

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

ROLA I MIEJSCE PODMIOTÓW SEKTORA MSP W PARTNERSTWACH LOKALNYCH

Wstęp

Ważnym elementem strategii rozwoju podmiotów gospodarczych są ich relacje z lokalną społecznością. Przedsiębiorstwo nie jest bowiem w stanie funkcjonować w odosobnieniu i samo nie pozostaje bez wpływu na to otoczenie. Z tych też względów z inicjatywy zarówno przedsiębiorców jak i przedstawicieli innych sektorów życia społeczno-gospodarczego są inicjowane więzi kooperacji¹.

Kooperację można pojmować jako współpracę przynajmniej dwóch podmiotów, które w ten sposób dążą do lepszej realizacji swoich celów lub osiągnięcia wspólnego celu². Kooperacja różnych podmiotów np. przedsiębiorstw, organizacji społecznych, czy samorządu terytorialnego, związana z integracją oraz współpracą w gospodarce i obszarze społecznym, ma znaczący wpływ na rozwój lokalny³. Emanacją złożonych więzi kooperacji między przedstawicielami trzech sektorów życia społeczno-gospodarczego jest partnerstwo trójsektorowe. Jak zauważa m.in. J. Itrich-Grabarek⁴, jest ono formą współdziałania jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych i organizacji trzeciego sektora, na rzecz rozwiązywania złożonych problemów lokalnych i zapewnienia odpowiednich usług mieszkańcom objętego aktywnością partnerstwa obszaru.

Uczestnictwo podmiotów gospodarczych w partnerstwach terytorialnych, w tym

¹ J. Wołoszyn, E. Stawicka, M. Ratajczak, *Spoleczna odpowiedzialność małych i średnich przedsiębiorstw agrobiznesu z obszarów wiejskich*, [Social responsibility of small and medium enterprises agribusiness in rural areas]. Wyd. SGGW, Warszawa 2012.

² W. Downar, *Rola kooperacji w rozwoju społeczno-gospodarczym* [The role of cooperation in socio-economic development], WSZ „Oeconomicus” PTE w Szczecinie, Szczecin 2004, s. 72 i następne.

³ W. Grzywacz, *Polityka społeczno-gospodarcza. Istota i założenia metodyczne*, [Social and economic policy. Essence and methodological assumptions], WSZ „Oeconomicus” PTE w Szczecinie, Szczecin 2003, s. 80, 412.

⁴ J. Itrich-Grabarek, *Partnerstwo trójsektorowe na poziomie lokalnym*. [Three sectors partnership at the local level], *Studia politologiczne*, vol. 20: 69-89.

szczególnie w LGD czy LGR⁵, jest warunkiem uzyskania wsparcia UE na realizację celów społeczno-gospodarczych partnerstwa wdrażanych w ramach lokalnych strategii rozwoju⁶. Wdrażane w ramach strategii przedsięwzięcia pozwalają skoncentrować działania wszystkich partnerów, w tym również reprezentujących sektor gospodarczy, na rozwiązywaniu pilnych dla danej społeczności problemów.

Jak wskazują badania dotyczące konkurencyjności województwa warmińsko-mazurskiego, szczególnie jego obszar przygraniczny z Obwodem Kaliningradzkim, charakteryzuje się m.in.: niskim potencjałem społeczno-demograficznym (mała gęstość zaludnienia, spadek liczby ludności), niską zamożnością gmin, niską aktywnością inwestorów zagranicznych, a także relatywnie niskim poziomem przedsiębiorczości mieszkańców oraz trudnościami na rynku pracy (niska podaż miejsc pracy i wysokie bezrobocie)⁷. Ta sytuacja wymaga podjęcia działań naprawczych. Przy czym zdecydowana większość proponowanych rozwiązań ma charakter egzogeniczny i dotyczy propozycji wdrażania strategii i programów o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. W tym kontekście wdrażane przez partnerstwa trójsektorowe lokalne strategie rozwoju można traktować jako próbę zacieśniania więzi współpracy i budowania kapitału społecznego.

Lokalny wymiar rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji mających wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy uzasadnia fakt, że z funkcjonującymi w środowisku przedsiębiorstwami i instytucjami utożsamiają się mieszkańcy. Tu także pojawia się i jest rozwiązywana większość problemów. Skuteczność rozwiązywania pojawiających się konfliktów, jak twierdzą m.in. J. i G. Greer⁸, zależy od zaangażowania wielu stron oraz od możliwości rozwijania wśród przedstawicieli społeczności lokalnych zdolności do wchłaniania nowych pomysłów, które pojawiają się podczas oddziaływania na siebie różnych grup mieszkańców. Tak więc można uznać, że sukces wdrażania systemowych rozwiązań zależy od determinacji i woli wszystkich stron.

Z tych też względów poprawa sytuacji, szczególnie w regionach biedniejszych, gdzie trudno o środki na niezbędne inwestycje, zależy od jakości

⁵ chodzi o partnerstwa trójsektorowe, tj. lokalne grupy działania i lokalne grupy rybackie.

⁶ wdrażanymi w nowym okresie programowania w ramach środków z EFRROW, EFMR, a w przypadku wybranych województw także z EFS lub EFRR.

⁷ W. Dziemianowicz, J. Szlachta, *Konkurencyjność Warmii i Mazur – diagnoza problemowa* [Competitiveness of Warmia and Mazury-problem diagnosis]. Strategia Rozwoju 2025, Olsztyn, 2012, s.107-108. www.strategia2025.warmia.mazury.pl

⁸ J. Greer, G. Greer, *Experiences of agricultural extension*. MAF Policy Information Paper 2001, No. 12. <http://www.maf.govt.nz/MAFnet/publications/agentx>.

kapitału społecznego, który przyczynia się do poprawy efektywności wdrażanych programów o charakterze rozwojowym⁹. Kapitał społeczny jest przede wszystkim wynikiem zdobywania wspólnych doświadczeń. Tak więc na przewyższenie niekorzystnych tendencji, jakie mają miejsce w strefie przygranicznej, znaczący wpływ może mieć poziom zaangażowania na rzecz realizacji celów partnerstwa funkcjonujących w ich strukturach podmiotów gospodarczych.

Cel, przedmiot i metody badań

Celem artykułu było poznanie roli i znaczenia podmiotów sektora MSP, w stymulowaniu aktywności społeczno-gospodarczej partnerstw terytorialnych na obszarach wiejskich strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego.

Badania przeprowadzono w 2015 r. wśród losowo wybranej grupy 76 przedsiębiorców prowadzących działalność na obszarach wiejskich, z terenu powiatów przygranicznych: lidzbarskiego, bartoszyckiego, kętrzyńskiego, węgorzewskiego, giżyckiego, gołdapskiego i oleckiego. Objęte badaniami podmioty były członkami lokalnych grup działania lub deklarowały, że miały kontakt i korzystały z oferty szkoleniowej, doradczej, a także z programów realizowanych przez LGD.

Opinię uzyskano od 68 przedsiębiorców, co stanowi 89,5% grupy badawczej. W grupie respondentów 44,1% stanowili właściciele i współwłaściciele podmiotów gospodarczych, a pozostali to kadra kierownicza. W objętej badaniami grupie przedstawiciele podmiotów osób fizycznych prowadzący działalność gospodarczą stanowili 63,2%, spółek z o.o. - 22%, spółdzielni - 5,9%, spółek akcyjnych i grupy innych podmiotów po 4,4%. Dane uzyskano techniką wywiadów telefonicznych (CATI – *Computer Assisted Telephone Interview*). Realizacja wywiadów wymagała przygotowania bazy teleadresowej uzyskanej w biurach LGD i LGR. W doborze próby uwzględniono przestrzenne zróżnicowanie funkcjonujących na obszarach wiejskich strefy przygranicznej podmiotów sektora MSP.

Wyniki badań

Tworzone w ramach LEADER-a lokalne, trójsektorowe partnerstwa – lokalne grupy działania (LGD i LGR) – są praktycznym sposobem wspierania rozwoju obszarów wiejskich. Są one również przykładem partycypacji społecznej w

⁹ B. Skubiak, *Narzędzia aktywizacji kapitału społecznego w regionie, [Activation to ols of social capital In region]*. Barometr Regionalny nr 2/28, 2012: 79-84.

podejmowaniu decyzji i wykorzystaniu zasobów lokalnych na rzecz stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego¹⁰.

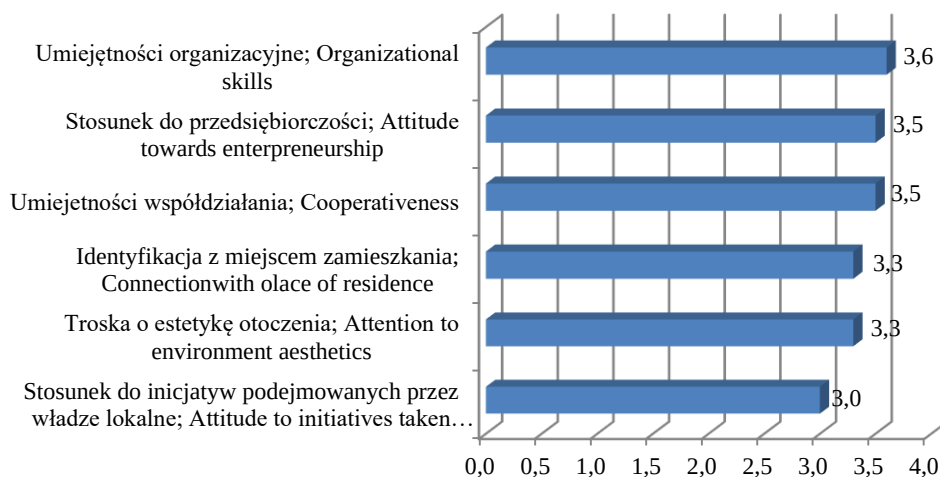
Proces rozwoju obszarów wiejskich jest warunkowany wieloma czynnikami, związanymi głównie z jakością zasobów ludzkich, dziedzictwem kulturowym, przedsiębiorczością i atrakcyjnością inwestycyjną, zasobami naturalnymi i środowiskiem, rolnictwem i gospodarką żywnościową, szansami edukacyjnymi, jakością i dostępnością usług publicznych, dostępnością centrów rozwoju i głównych szlaków komunikacyjnych oraz dostępnością informacji i technik nowoczesnego komunikowania się¹¹. Nabyte przez ludzi umiejętności i wiedza są formą kapitału i czynnikiem wzrostu konkurencyjności gospodarki.

W celu weryfikacji jakości zasobów ludzkich subregionu przedsiębiorcy zostali poproszeni o ocenę postaw miejscowego społeczeństwa przez pryzmat cech¹² mających wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy. Zidentyfikowane cechy to: umiejętności organizacyjne (średnia ocena 3,6), przedsiębiorczość (3,5), umiejętności współdziałania (3,5), identyfikowanie się z miejscem zamieszkania (3,3), dbałość o estetykę otoczenia (3,3) oraz pozytywny stosunek do inicjatyw podejmowanych przez lokalne władze (3,0) (rys. 1).

¹⁰ A. Futymski, R. Kamiński, *Budowanie lokalnej strategii rozwoju w ramach osi 4. Leader*, [Building local development strategy under Axis 4. Leader], Wyd. MRiRW. Warszawa, 2008.

¹¹ F. Tomczak, *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej*, [From agriculture to agribusiness. The transformation of the agro-food economy]. Wyd. SGH, Warszawa, 2004.

¹² oceny dokonano w skali 1-5, gdzie 1 – to ocena najniższa oznaczająca brak posiadanej cechy, a 5- najwyższa oznaczająca wysoki poziom posiadanej cechy

Rysunek 1. Ocena postaw miejscowego społeczeństwa w opinii respondentów (skala 1-5)

Figure 1. Rating of local communities attitudes in respondents' opinion (rate 1-5)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Source: Own survey on the basis of conducted research

Generalnie oceny przyznane przez respondentów zidentyfikowanym czynnikom są stosunkowo niskie¹³. W opinii przedstawicieli sektora MSP lokalnej społeczności brakuje cech charakteryzujących osoby przedsiębiorcze. Człowieka przedsiębiorczego cechuje bowiem dynamizm w działaniu, zdolność przewodzenia i współpracy z innymi ludźmi, odwaga w podejmowaniu ryzyka, pewność siebie, myślenie perspektywiczne, innowacyjność¹⁴. To właśnie dzięki umiejętności dostrzegania nowych szans, otwartości na zmiany i kreatywności właścicieli powstają i rozwijają się małe i średnie przedsiębiorstwa. W związku z powyższym można stwierdzić, że endogeniczny potencjał rozwoju przedsiębiorczości w objętym badaniami subregionie jest raczej ograniczony.

¹³ średnia dla wszystkich ocenianych cech to 3,4

¹⁴ M. Buck, *Małe i średnie przedsiębiorstwa jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*. [Small and Medium-Size Enterprises as a Form of Entrepreneurship in Rural Areas]. J. Agribus. Rural Dev. 2014, 2(32): 35-44.

Uczestniczący w badaniu przedstawiciele sektora MSP zostali proszeni o ocenę możliwości rozwoju gminy, w której funkcjonują, w porównaniu do możliwości rozwoju innych gmin w regionie. Więcej niż połowa respondentów uznała, że na terenie własnej gminy istnieją ograniczone możliwości osiągnięcia godziwych warunków życia i wysokiej pozycji społecznej (odpowiednio 63,2% i 60,3%). Generalnie nie odnotowano opinii, która wskazywałaby, że gmina, na terenie której funkcjonuje przedsiębiorstwo, oferuje lepsze warunki niż średnio w regionie. Przedsiębiorcy zapytani co należy ocenić pozytywnie w miejscowości, w której prowadzą działalność, najczęściej zwracali uwagę na lokalizację (36,8%), walory przyrody, ciszę, spokój (19,1%) oraz miejsca rekreacji i spędzania wolnego czasu (17,7%). Z drugiej strony 63,2% respondentów nie dostrzega negatywnych aspektów związanych z prowadzoną na tym obszarze działalnością gospodarczą. Przedsiębiorcy, którzy wskazali elementy negatywne podkreślali brak promocji obszaru oraz niską aktywność gminy zarówno w zakresie prowadzonych inwestycji, jak i w sferze społeczno-kulturowej. W ich opinii, szczególnie poza sezonem turystycznym, na terenie gmin przygranicznych "nic się nie dzieje". Ta sytuacja z pewnością ma wpływ na migrację (zwłaszcza ludzi młodych), ubożenie społeczeństwa i wzrost bezrobocia.

Warto również podkreślić fakt, że na pograniczu polsko-rosyjskim istnieją znaczne zapóźnienia dotyczące stanu infrastruktury technicznej. Sytuacji nie poprawia słabnąca współpraca polskich organizacji pozarządowych z partnerami rosyjskimi. Jest to efekt zwiększonych restrykcji i kontroli wobec ruchów obywatelskich i całego trzeciego sektora¹⁵. Te czynniki zewnętrzne bezpośrednio przekładają się oczywiście na sferę funkcjonowania podmiotów gospodarczych.

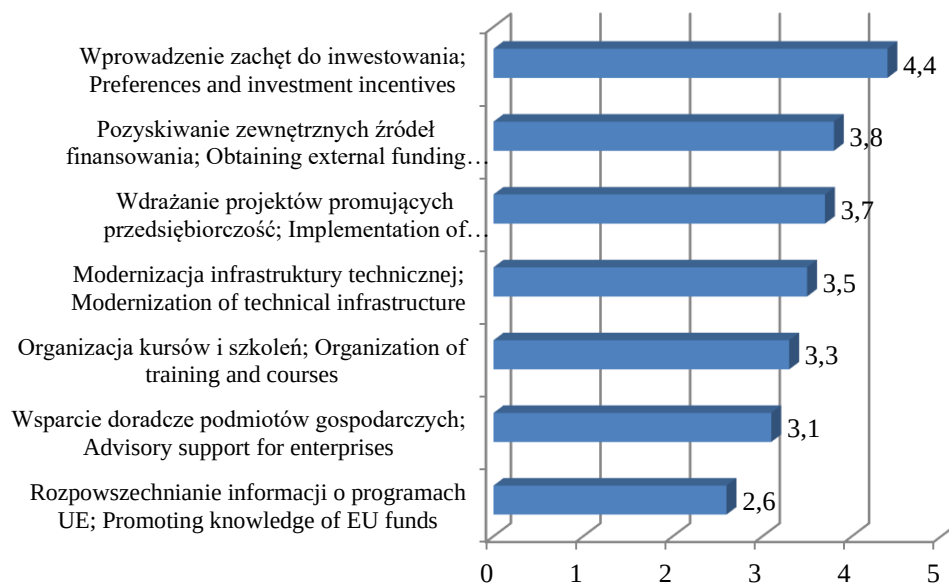
Szansą na rozbudowę potencjału gospodarczego subregionu jest podniesienie jego atrakcyjności inwestycyjnej. Jest to możliwe dzięki inwestycjom strukturalnym, przy czym ważna jest aktywność przede wszystkim władz samorządowych w zakresie poprawy otoczenia instytucjonalnego, podnoszenia sprawności i jakości administracji wszystkich szczebli oraz skuteczniejszej promocji obszaru.

Respondenci dokonując oceny ważności sfer wymagających podjęcia działań¹⁶ ze strony partnerstw terytorialnych uznali, że lokalne grupy działania w pierwszej kolejności powinny zająć się promocją i zachęcaniem do inwestowania

¹⁵ M. Maszkiewicz, *Obwód Kaliningradzki szanse i zagrożenia dla stosunków polsko-rosyjskich*. [Kaliningrad district opportunities and threats for the Polish-Russian relations]. 2012, pobrane 19 kwietnia 2016 z: www.nowapolitologia.pl.

¹⁶ oceny dokonano w skali 1-5, gdzie 1 to ocena najniższa oznaczająca brak zainteresowania inwestycją, a 5- najwyższa oznaczająca pilną potrzebę podjęcia działań.

(średnia ocen 4,4). Pożądane jest również pozyskiwanie nowych źródeł finansowania (3,8) oraz wdrażanie programów rozwoju przedsiębiorczości (3,7). W dalszej kolejności wskazano na potrzebę rozwoju i modernizacji infrastruktury technicznej subregionu (3,5), dostępność szkoleń i kursów podnoszących kwalifikacje (3,3), wsparcie doradcze dla podmiotów prowadzących działalność gospodarczą (3,1) oraz rozpowszechnianie informacji o programach UE (2,6) (rys. 2). Są to zatem obszary działań związane z głównymi determinantami rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Rysunek 2. Obszary wymagające podjęcia działań ze strony LGD w ocenie respondentów (skala 1-5)

Figure 2. Areas requiring action from local activity group according to the respondents' opinion (rate 1-5)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Source: Own survey on the basis of conducted research

Z przeprowadzonych badań wynika, że we wskazanych obszarach jest jeszcze wiele do zrobienia. Przede wszystkim w obszarze wprowadzenia zachęt inwestycyjnych, systemu wspierania inicjatyw przedsiębiorczych i promocji strefy

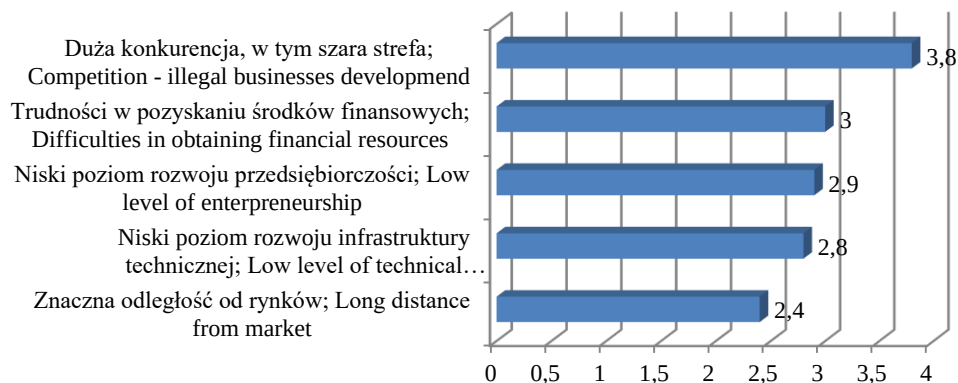
przygranicznej. Chodzi tu przede wszystkim o stworzenie „klimatu dla przedsiębiorczości”. Tylko co czwarty przedsiębiorca miał stały kontakt z instytucjami wspierającymi przedsiębiorczość. Przedsiębiorcy wskazali tu na urząd gminy, agencje rozwoju lokalnego, instytucje finansowe, czy lokalne organizacje pozarządowe (w tym LGD i LGR). Należy podkreślić, że przedsiębiorcy mają przede wszystkim wysokie oczekiwania wobec aktywności w tym zakresie samorządów lokalnych. W opinii 92,7% respondentów to urząd gminy pozostaje głównym źródłem informacji nt. dotacji. Znaczący odsetek przedsiębiorców o dotacjach dowiedział się z Internetu (75,0%), co drugi respondent informacje dotyczące możliwości pozyskania wsparcia uzyskał w biurach partnerstw terytorialnych. Taki obraz sytuacji świadczy o braku stałego kontaktu przedsiębiorców - członków partnerstwa ze swoimi stowarzyszeniami (LGD i LGR).

Dokonując oceny jakości informacji udzielanych przez instytucje wspierające przedsiębiorczość pod uwagę były brane takie aspekty jak: rzetelność, kompletność, aktualność oraz dopasowanie do potrzeb i oczekiwań¹⁷. Respondenci zdecydowanie najwyżej ocenili informacje uzyskane od PARP (średnia ocen osób korzystających z informacji w tej instytucji to 5,0). Na drugim miejscu uplasowała się ARiMR (4,2), dalej ośrodek doradztwa rolniczego (4,0) i instytucje lokalne (4,0). Oznacza to, że przedsiębiorcy poszukują i bardziej cenią osobowe źródła informacji, przy czym nie dostrzegają możliwości wykorzystania potencjału informacyjnego, jakim dysponują ich własne partnerstwa (LGD i LGR). Trzeba podkreślić, że instytucje tworzą ludzie i to przede wszystkim od ich wiedzy, umiejętności i postaw zależy sprawność tych instytucji.

W dalszej kolejności objęci badaniami przedstawiciele sektora MSP zidentyfikowali i dokonali oceny ważności problemów związanych z funkcjonowaniem przedsiębiorstw w strefie przygranicznej¹⁸. Jak wynika z przeprowadzonych badań największą wagę w grupie zidentyfikowanych problemów respondenci nadali konkurencji, zarówno ze strony podmiotów krajowych, jak i zagranicznych, a także obecności szarej strefy (średnia ocena to 3,8). W dalszej kolejności wskazano na trudności w pozyskaniu środków finansowych (3,0). W grupie problemów o mniejszej wadze, jednak dostrzeganych przez respondentów, znalazły się: niski poziom rozwoju przedsiębiorczości, słabo rozwinięta infrastruktura techniczna, znaczna odległość od rynków zaopatrzenia i zbytu (rys. 3).

¹⁷ oceny dokonano w skali 1-5, gdzie 1 to ocena najniższa oznaczająca niski stopień zadowolenia z jakości udzielonej informacji, a 5- najwyższa oznaczająca wysoki stopień zadowolenia z jakości udzielonej informacji

¹⁸ oceny dokonano w skali 1-5, gdzie 1 to ocena najniższa oznaczająca, że dany czynnik jest nieważny, a 5- najwyższa oznaczająca, że dany czynnik jest bardzo ważny

Rysunek 3. Problemy związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstw w obszarze przygranicznym i ich ważność, w opinii respondentów (skala 1-5)

Figure 3. Problems regarding functioning of enterprises in the border area and their validity in respondents' opinion (rate 1-5)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Source: Own survey on the basis of conducted research

Z badań wynika, że respondenci wskazali zarówno na problemy niezależne od lokalizacji (wysokie koszty produkcji, problem z funkcjonowaniem firm w szarej strefie, trudności związane z pozyskaniem środków finansowych, słabo rozwinięta infrastruktura techniczna), jak i problemy związane z funkcjonowaniem firm w obszarze przygranicznym. Wskazywano także na trudności związane z pozyskaniem środków finansowych na rozwój prowadzonych przedsięwzięć gospodarczych. Z programów pomocowych korzystał co trzeci podmiot. Przedstawiciele firm, które nie uzyskały finansowania, najczęściej wskazywali na zbyt skomplikowane procedury (54,9%). Wśród podmiotów wnioskujących o wsparcie 35,3%, pomimo przygotowania i złożenia wniosku, nie otrzymało finansowania. Należy również podkreślić, że nie wszyscy przedsiębiorcy są zainteresowani wsparciem unijnym, brak takiego zainteresowania wyraziło 10,3% respondentów.

W omawianym kontekście ważne jest poznanie możliwości wspierania innowacyjności sektora MSP, jako ważnego narzędzia zdobywania przewagi konkurencyjnej. Ta kwestia znajduje szczególne miejsce w dokumentach strategicznych tak województwa warmińsko-mazurskiego, jak i wdrażanych przez partnerstwa (LGD i LGR) lokalnych strategii rozwoju. W skali lokalnej

zainteresowanie zarówno samorządów gminnych, jak i partnerstw terytorialnych stymulowaniem działań innowacyjnych ciągle wzrasta. Rozwiązania innowacyjne, mimo znacznego upośledzenia gospodarczego województwa¹⁹, stają się ważnym czynnikiem stymulowania jego rozwoju. Takiej orientacji programów rozwoju sprzyja przekonanie, że tylko w pełni oryginalne rozwiązania są w stanie zniwelować zapóźnienie rozwojowe regionu. Potwierdzeniem tej opinii jest doświadczenie państw, które odniosły w tym zakresie mieralne sukcesy będące efektem budowy odpowiednich struktur organizacyjnych (np. w formie spółek, fundacji, czy stowarzyszeń), których zadaniem było i pozostaje m.in. stymulowanie procesu wdrażania wypracowanych rozwiązań do praktyki gospodarczej²⁰.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, 63,2% przedstawicieli podmiotów gospodarczych deklaruje, że w ich firmach, w ciągu ostatnich trzech lat, zostały wprowadzone nowe wyroby lub usługi, a co drugi respondent uznał, że w ostatnich trzech latach wprowadzono nowe metody produkcji (52,9%). Co więcej, 70,6% respondentów zadeklarowało, że w najbliższych 2-3 latach ma w planach wprowadzać kolejne nowe wyroby, nowe usługi lub nowe metody produkcji.

Zamiar modernizacji posiadanych budynków i pomieszczeń oraz ich doposażenia wskazał co drugi respondent, przy czym podjęcie ww. prac już w 2016 r. zadeklarowało 19,1% badanych. Wiadomym jest, że inwestycje o charakterze modernizacyjnym wymagają znacznych nakładów, jednak pozwalają one na skrócenie czasu wytwarzania i zwiększenie możliwości produkcyjnych.

Aby wykazać wpływ modernizacji na zatrudnienie, inwestycje i sprzedaż, posłużono się wskaźnikami dynamiki zmian, które wskazują jak kształtowało się zatrudnienie i sprzedaż na tle poczynionych inwestycji. Informacje uzyskano od 16 z 76 objętych badaniami podmiotów gospodarczych (tab. 1).

¹⁹ województwo warmińsko-mazurskie jest zaliczane do regionów najbiedniejszych w Europie, o znacznych kontrastach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych.

²⁰ A. Marszałek, *Transfer wiedzy i technologii w środowisku innowacyjnym [Trnasfer of knowledge and technology in innovative environment]*, Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie 2014 / 3: 17-26.

Tabela 1. Wskaźnik dynamiki zatrudnienia, inwestycji, sprzedaży w latach 2013-2014

Table 1. Rate of employment growth , investment, sales in 2013-2014

Wskaźnik dynamiki $= \frac{\text{rok bieżący} *}{\text{rok ubiegły}}$ 100% Dynamics rate $= \frac{\text{current year}}{\text{previous year}} * 100\%$	Lata - Years	
	2013	2014
Inwestycji - Investments	131,1%	118,6%
Zatrudnienia - Employment	104,2%	104,6%
Sprzedaży - Sales	126,6%	93,8%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Source: Own survey on the basis of conducted research

W przypadku inwestycji w 2013 r. wzrosły one o 31,1% w odniesieniu do roku poprzedniego, a w 2014 r. w odniesieniu do 2013 r. ich stan był równie wysoki i wzrósł o 18,6%. Stan zatrudnienia w 2013 r. wyniósł 104,2% w stosunku do roku poprzedniego, z kolei w 2014 r. stan zatrudnienia wzrósł o kolejne 4,6% do 2013 r. W przypadku sprzedaży jej wzrost w 2013 r. w odniesieniu do 2012 r. wyniósł 126,6%, zaś w 2014 r. odnotowano spadek w odniesieniu do roku poprzedniego i wskaźnik ten ukształtował się na poziomie 93,8%. Na niski wskaźnik dynamiki sprzedaży w 2014 r. mogła mieć wpływ sytuacja polityczna i narzucone Rosji przez kraje UE ograniczenia dotyczące handlu. Przedstawione dane wskazują, że mimo realizacji inwestycji na sytuację podmiotów gospodarczych znaczący wpływ mają także czynniki zewnętrzne. Z tych też względów należy poszukiwać możliwości funkcjonowania w związkach kooperacyjnych. Jak zauważają m.in. Górzyński i in.²¹, efekty synergii, jakie powstają w wyniku wzajemnej współpracy podmiotów różnych sektorów, w tym uczestnictwo w tych systemach przedsiębiorstw, a także ich kondycja i jakość powiązań pomiędzy nimi, determinują konkurencyjność i dobrobyt społeczny.

Objęte badaniami firmy zatrudniają średnio 23,1 pracowników. O ich stabilnej sytuacji świadczy fakt, iż co trzecia z nich utrzymała stan zatrudnienia w okresie 3 ostatnich lat, a co piąta zwiększyła zatrudnienie.

Na pytanie o plany wykorzystania dostępnych środków pomocowych z Unii Europejskiej, uczestnicy badań deklarowali, że najchętniej przeznaczyliby je na

²¹ M. Górzyński, W. Pander, P. Koć, *Tworzenie związków kooperacyjnych między MSP oraz MSP i instytucjami otoczenia biznesu, [Processing trade cooperation between SMEs and SMEs and business environment institutions]*, PARP, Warszawa, 2006.

inwestycje w środki trwałe (67,7%). Wśród respondentów co trzeci przyznał, iż jego przedsiębiorstwo było beneficjentem programów pomocowych (najczęściej RPO Warmia i Mazury). W większości opinii tych uczestników badań, stopień dotarcia do informacji o możliwości finansowania inwestycji jest ambiwalentny (ani trudny, ani łatwy) (82,4%). Podobnie sama procedura przyznawania dotacji – „ani trudna, ani łatwa” (77,9%). Przedstawiciele podmiotów, które w ostatnich 3 latach nie korzystały z programów pomocowych, najczęściej jako przyczynę takiego stanu rzeczy wskazywali głównie wysoki poziom skomplikowania przepisów dotyczących programów (54,4%) lub twierdzili, że firma starała się o pomoc, ale jej nie uzyskała (45,6%). W kolejnej perspektywie finansowej 82,4% badanych przedsiębiorców ma w planach pozyskanie wsparcia, w tym za pośrednictwem LGD.

Studium zapisów lokalnych strategii rozwoju, wdrażanych przez LGD i LGR wskazuje, że preferowane są działania koncentrujące się na doradztwie dla przedsiębiorców oraz mieszkańców planujących podjęcie działalności gospodarczej. Partnerstwa lokalne w swoich planach zamierzają angażować ekspertów do pracy z mieszkańcami, czy uczyć podejścia projektowego i efektywnej organizacji pracy. W kręgu zainteresowań LGD znalazły się także operacje, których celem jest wpieranie rozwiązań innowacyjnych w lokalnych przedsiębiorstwach, zarówno w zakresie innowacji produktowej, procesowej, jak i organizacyjnej.

Podsumowanie

Z doświadczeń związanych z wdrażaniem programu LEADER wynika, że włączanie do procesu planowania strategicznego mieszkańców, reprezentujących różne podmioty (instytucje publiczne, organizacje społeczne, a także podmioty sektora gospodarczego), może generować wiele pozytywnych efektów, takich jak m.in.:

- zacieśnianie więzi między lokalnymi podmiotami,
- zwiększenie świadomości przedsiębiorców dotyczących roli i znaczenia wspólnych działań,
- wzrost świadomości dotyczącej potrzeby endogennego rozwoju,
- zwiększenie zainteresowania rozwiązaniami o charakterze innowacyjnym,
- kreowanie poczucia odpowiedzialności przedsiębiorców za osiągnięcie zaplanowanych, długofalowych rezultatów wdrożenia przedsięwzięć.

Partnerstwa lokalne koncentrują się głównie na polepszaniu życia mieszkańców, przy optymalnym wykorzystaniu zasobów przyrodniczych i kulturowym regionu.

Jak zaobserwowano, na liście priorytetowych działań, w których realizację powinno włączyć się partnerstwo znalazły się:

- promocja subregionu i lokalnych firm oraz zachęcanie do inwestowania,
- aktywne działanie na rzecz pozyskiwania nowych źródeł finansowania lokalnego rozwoju,
- wdrażanie programów stymulujących rozwój lokalnej przedsiębiorczości,
- wspieranie inwestycji związanych z modernizacją infrastruktury technicznej subregionu,
- organizowanie szkoleń i kursów podnoszących kwalifikacje,
- świadczenie usług doradczych na rzecz podmiotów prowadzących działalność gospodarczą.

Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju lokalnym jest kluczowa. To właśnie od kondycji i dynamizmu sektora MSP zależy zdolność subregionu do innowacji oraz tworzenia nowych miejsc pracy w szczególności na obszarach wiejskich. Partnerstwa lokalne stanowią obecnie dobrą podstawę do rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców i wykorzystywania funduszy zewnętrznych, wciąż jednak nie są wystarczająco skuteczne w pobudzaniu rozwoju gospodarczego i kapitału społecznego. Ważnym kierunkiem na przyszłość dla instytucji takich jak LGD, czy LGR jest zatem budowanie zaangażowania i tożsamości społecznej mieszkańców, w celu pobudzania ich do świadomego i efektywnego podejmowania wysiłków na rzecz interesu wspólnego.

Bibliografia

1. Buck M., *Małe i średnie przedsiębiorstwa jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*. [Small and Medium-Size Enterprises as a Form of Entrepreneurship in Rural Areas]. J. Agribus. Rural Dev. 2014, 2(32): 35-44.
2. Downar W., *Rola kooperacji w rozwoju społeczno-gospodarczym* [The role of cooperation in socio-economic development], WSZ „Oeconomicus” PTE w Szczecinie, Szczecin 2004.
3. Dziemianowicz W., Szlachta J., *Konkurencyjność Warmii i Mazur – diagnoza problemowa* [Competitiveness of Warmia and Mazury-problem diagnosis]. Strategia Rozwoju 2025, Olsztyn, 2012, s.107-108. www.strategia2025.warmia.mazury.pl
4. Futymski A., Kamiński R., *Budowanie lokalnej strategii rozwoju w ramach osi 4. Leader*, [Building local development strategy under Axis 4. Leader], Wyd. MRiRW. Warszawa, 2008.
5. Górzyński M., Pander W., Koć P., *Tworzenie związków kooperacyjnych między MSP oraz MSP i instytucjami otoczenia biznesu*, [Processing trade cooperation between SMEs and SMEs and business environment institutions], PARP, Warszawa, 2006.
6. Greer J., Greer G., *Experiences of agricultural extension*. MAF Policy Information Paper 2001, No. 12. <http://www.maf.govt.nz/MAFnet/publications/agext>.
7. Grzywacz W., *Polityka społeczno-gospodarcza. Istota i założenia metodyczne*, [Social and economic policy. Essence and methodological assumptions], WSZ „Oeconomicus” PTE w Szczecinie, Szczecin 2003, s. 80, 412.
8. Itrich-Grabarek J., *Partnerstwo trójsektorowe na poziomie lokalnym*. [Three sectors partnership at the local level], Studia politologiczne, vol. 20: 69-89.

9. Marszałek A., *Transfer wiedzy i technologii w środowisku innowacyjnym [Trnasfer of knowledge and technology i innovative environment]*, Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie 2014 / 3: 17-26.
10. Maszkiewicz M., *Obwód Kaliningradzki szanse i zagrożenia dla stosunków polsko-rosyjskich. [Kaliningrad district opportunities and threats for the Polish-Russian relations]*. 2012, pobrane 19 kwietnia 2016 z: www.nowapolitologia.pl
11. Skubiak B., *Narzędzia aktywizacji kapitału społecznego w regionie, [Activation to ols of social capital In region]*. Barometr Regionalny nr 2/28, 2012: 79-84.
12. Tomczak F., *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej, [From agriculture to agribusiness. The transformation of the agro-food economy]*. Wyd. SGH, Warszawa, 2004.
13. Wołoszyn J., Stawicka E., Ratajczak M., *Společna odpowiedzialność małych i średnich przedsiębiorstw agrobiznesu z obszarów wiejskich, [Social responsibility of small and medium enterprises agribusiness in rural areas]*. Wyd. SGGW, Warszawa 2012.

THE ROLE AND THE IMPORTANCE OF SME SECTOR ENTITIES IN LOCAL PARTNERSHIPS

Summary. The article focuses and describes the problem of the SME sector entities' activity taken in the three- sector partnerships, like the Local Action Groups and the Local Fishing Groups . The research was conducted in 2015 among the target group of 76 enterprises, that cooperate with local action groups, operating in rural area of the border counties. The research data was collected by the telephone interviews (CATI - Computer Assisted Telephone Interview).

The selection of the research sample provided for spatial differentiation of the SMEs entities operating in rural border area. The aim of the article was to investigate the role and the importance of the SMEs entities , in stimulating the socio – economic activity of local partnerships in the rural, border areas of the Warmia – Mazury region.

As noted, on the list of priority actions, that should be taken by the partnership, the respondents listed among others: promotion of sub-regional and local business, more effort in acquiring new sources of financing the local development , implementation of programs to stimulate the development of the local entrepreneurship .

The representatives of the SME sector treated partnerships primarily as an institutions that work only for the local community. Respondents did not identify with the Local Action Groups and / or the Local Fishing Group. Moreover , they also gave an opinion, that cooperation with other organizations was better than cooperation with local patnerships.

Key words: local partnership, SME sector entities, cooperation

Streszczenie

W pracy podjęto problem aktywności podmiotów sektora MSP w partnerstwach trójsektorowych, takich jak lokalne grupy działania i lokalne grupy rybackie. Badania przeprowadzono w 2015 r., wśród celowej grupy 76 podmiotów gospodarczych prowadzących działalność na obszarach wiejskich, z terenu powiatów przygranicznych, mających kontakt z lokalnymi grupami działania. Dane uzyskano techniką wywiadów telefonicznych (CATI). W doborze próby badawczej uwzględniono przestrzenne zróżnicowanie funkcjonujących na obszarach wiejskich strefy przygranicznej podmiotów sektora MSP. Celem artykułu było poznanie roli i znaczenia podmiotów sektora MSP, w stymulowaniu

aktywności społeczno-gospodarczej partnerstw terytorialnych na obszarach wiejskich strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego.

Jak zaobserwowano, na liście priorytetowych działań, w jakich realizację powinno włączyć się partnerstwo, w opinii respondentów znalazły się m.in.: promocja subregionu i lokalnych firm, aktywne działanie na rzecz pozyskiwania nowych źródeł finansowania lokalnego rozwoju, czy wdrażanie programów stymulujących rozwój lokalnej przedsiębiorczości. Przedstawiciele sektora MSP traktują partnerstwo głównie jako instytucję, która działa na rzecz lokalnej społeczności. Uczestnicy badań nie postrzegali LGD, czy LGR jako instytucji, z której celami się utożsamiają i lepiej oceniali współpracę z innymi niż partnerstwa organizacjami.

Słowa kluczowe: partnerstwo lokalne, podmioty sektora MSP, współpraca

Adres do korespondencji-Corresponding address:

dr hab. inż. Zbigniew Brodziński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauk Ekonomicznych

Katedra Ekonomiki Przestrzennej i Środowiskowej

Ul. M. Oczapowskiego 4

10-719 Olsztyn

dr hab. Bazyli Czyżewski, prof. UEP

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

dr Agnieszka Brelik

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

MODELOWANIE SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH DETERMINANT JAKOŚCI EDUKACJI

Wstęp

Edukacja jest postrzegana jako kluczowy składnik budujący kapitał ludzki społeczeństwa. Edukację formalną wskazuje się jako jedną z faz formułowania kapitału ludzkiego. Kapitał ludzki społeczeństwa może przekładać się korzystnie na rozwój regionalny ale może być też przyczyną zróżnicowania regionalnego skutkującego w dalszym etapie wzrostem nierówności społecznych^{1,2}. Uwzględniając wielkość nakładów na edukację (około 5% PKB) oraz znaczenie edukacji dla rozwoju kapitału ludzkiego należy permanentnie poszukiwać metod poprawy jakości kształcenia na różnych szczeblach. Szczególnie podatne na zróżnicowanie jakości edukacji mogą być obszary wiejskie. Na obszarach tych mogą występować trudności z dostępem do dóbr kultury, większe trudności związane z rynkiem pracy, obserwujemy również niższy wskaźnik populacji ze średnim i wyższym wykształceniem. W literaturze na temat rozwoju regionalnego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej zwraca się uwagę, że z jednej strony mechanizmy konwergencji prowadzą do wyrównywania poziom rozwoju między krajami regionu, wg mechanizmów opisanych przez ekonomię neoklasyczną (modele akumulacji kapitału), podczas gdy z drugiej strony zachodzą procesy regionalnej dywergencji wewnątrz krajowej wynikającej z teorii rozwoju spolaryzowanego³. Proces ten w szczególny sposób dotyka obszary

¹ Ł. Jabłoński, *Kapitał ludzki w wybranych modelach wzrostu gospodarczego [Human Capital in Selected Models of Economic Growth]*, Gospodarka Narodowa, nr 1-2, 2011, s. 81-103.

² P. S. Martins, P. T., Pereirab, *Does education reduce wage inequality? Quantile regression evidence from 16 countries*, Labour Economics, No.11, 2004, pp. 355 – 371.

³ M. Smętkowski, *Rozwój regionów i polityka regionalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji i globalizacji [Regional Development and Regional*

wiejskie oraz regiony o dominującej funkcji rolniczej. Jedną z jego kluczowych przesłanek jest tzw. drenaż kapitału ludzkiego z obszarów wiejskich poprzez mono- lub policentryczny rozwój metropolitalny regionów. Według cytowanego Smętkowskiego⁴, składowa rozwoju regionalnego określana jako „metropolitalność” objaśnia w krajach Europy Środkowo-Wschodniej ponad 1/3 wariancji wszystkich czynników tego rozwoju i jest, najsilniej skorelowana właśnie z zasobami kapitału ludzkiego wyrażonymi m.in. jakością edukacji. Cytowany autor jednocześnie dowodzi, że obszary metropolitalne rozwijają się w sposób endogenny, natomiast obszary poza metropolitalne, a więc wieś, w sposób egzogeny, poprzez dyfuzję postępu nawet z odległych metropolii. Jednocześnie w literaturze spotkamy tylko nieliczne doniesienia na temat efektywności kształcenia⁵. Spotykamy również doniesienia na temat edukacyjnego zróżnicowania regionów w Polsce⁶. Brakuje jednak badań uwzględniających jakość procesów edukacyjnych odnoszące się do obszarów wiejskich. Wśród socjologów spotyka się opinie, że problem jakości edukacji w sensie rezultatów kształcenia i edukacyjnej wartości dodanej (EWD) jest tak złożony i wielopoziomowy, że nie można mówić o determinantach tej jakości, tylko trzeba podchodzić do tego problemu w sposób holistyczny. Wychodząc naprzeciw tym postulatam, Autorzy podjęli próbę wielowymiarowej oceny jakości edukacji w zbiorowości wszystkich powiatów ziemskich w Polsce, mając na uwadze złożony wektor czynników społeczno-ekonomicznych, ale także ich egzogeniczny charakter stwierdzony w cytowanej literaturze. Przegląd literatury wskazuje na następujące czynniki jako determinanty jakości edukacji: wskaźnik uczniów przypadających na nauczyciela, kulturę regionu, kapitał społeczny, jakość kadry pedagogicznej, wielkość nakładów na wynagrodzenie nauczycieli, techniczne wyposażenie szkół, dochody ludności. Pomiar jakości edukacji jest procesem skomplikowanym i zależnym od bardzo wielu czynników, dlatego też należy sądzić, że wymienione powyżej determinanty jakości edukacji nie wyczerpują katalogu czynników wpływających na jakość procesów edukacyjnych a sygnalizują tylko

Policy in the Countries of Central and Eastern Europe During Transformation and Globalization], Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2013.

⁴ Tamże, s. 145-155.

⁵ J. Polcyn, *Edukacyjna funkcja produkcji i możliwości jej implementacji w polskim systemie edukacyjnym* [Educational Production Function and the Possibility of its Implementation in the Polish Education System], Pająk, K., Polcyn, J. (red.), Współczesne problemy ekonomii i gospodarki. Seria: Czwartki u Ekonomistów, Tom I. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, 2013, s. 115-125.

⁶ J. Polcyn, *Zastosowanie Data Envelopment Analysis jako miernika zróżnicowania edukacyjnego regionów* [Application of Data Envelopment Analysis as a Measure of the Diversity of the Educational Regions], *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 37 (1/2014), s. 333-343.

złożoność omawianego procesu. Istotnym elementem, który uznawany jest za kluczowy w kreowaniu jakości edukacji są nauczyciele i związane z ich funkcjonowaniem działania motywujące ich do lepszej, bardziej wydajnej pracy ale również posiadanie przez nauczycieli umiejętności motywowania zespołów uczniowskich⁷. Istotną determinantą jakości pracy nauczycieli może być ich wykształcenie w powiązaniu z doświadczeniem zawodowym^{8, 9, 10, 11}. W polskich warunkach wielkości te są odzwierciedlane poprzez system awansu zawodowego nauczycieli¹². Wobec powyższego szczególną uwagę na awans zawodowy nauczycieli zwrócono w konstrukcji modelu.

Metodyka

Syntetyczną miarę jakości edukacji wyznaczono metodą Hellwiga. Egzogeniczne zmienne objaśniające determinanty społeczne i ekonomiczne wybrano na podstawie literatury na temat jakości edukacji, w szczególności zaś edukacyjnej funkcji produkcji. Jako determinanty społeczne jakości edukacji przyjęto:

- wskaźnik przestępstw v_1 ¹³,
- wskaźnik rozwodów v_2 ^{14,15},
- saldo migracji v_3 ,
- wskaźnik osób z wykształceniem wyższym v_4 ,

⁷ E. Y., Zhou, C., Cheng, *SPSS Aided Research on Performance Management of University Teaching Staff*, *Proceedings of the Third International Conference on Education Management Science and Engineering*, 2010, pp. 999-1003.

⁸ A. Atawne, R. Hoz, *The Relations Between Elementary Teachers' Didactic Knowledge and their Preservice Specialization, Seniority in Teaching, and School System*, [Proceedings Paper], 4th World Conference on Educational Sciences (Wces-2012), Vol. 46, 2012, pp. 1051-1055.

⁹ D. Boyd, H. Lankford, S. Loeb, J. Wyckoff, *Teacher layoffs: an empirical illustration of seniority versus measures of effectiveness*, *Education Finance and Policy*, No. 6(3), 2011, pp. 439-454

¹⁰ D. Ballou, M. Podgursky, *Returns to seniority among public school teachers*, [Proceedings Paper], *Journal of Human Resources*, No. 37(4), 2002, pp. 892-912.

¹¹ M. Kremer, *Research on Schooling: What We Know and What We Don't: A Comment*, *World Bank Research Observer*, No. 10, 1995, pp. 247-254.

¹² J. Polcyn, *Szkolna polityka kadrowa polskich gmin a wyniki egzaminacyjne [School Personnel Policy of Polish Municipalities vs Examination Result]*, *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*, nr 2/2016, s. 35-45.

¹³ L. Lochner, E. Moretti, *The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports*, *American Economic Review*, No. 94(1), 2004, pp. 155-189.

¹⁴ J. S. Coleman (eds), *Equality of Educational Opportunity*, Washington: D.C.: Government Printing Office, 1966.

¹⁵ M. Badr, O. Morrissey, S. Appleton, *Determinants of Educational Attainment in MENA*, *CREDIT Research Paper*, Vol.12, 2003, pp. 1-38.

- wskaźnik osób z wykształceniem średnim $v_5^{16,17}$,
- liczebność księgozbiorów v_6 ,
- liczebność kół zainteresowań v_7 ,
- wskaźnik członków kół zainteresowań v_8 ,
- wypożyczenia księgozbiorów v_9 ,
- imprezy organizowane przez ośrodki kultury v_{10}^{18} .

Jako determinanty ekonomiczne jakości edukacji przyjęto:

- liczbę uczniów $v_{11}^{19,20,21}$,
- nakłady finansowe ponoszone na nauczycieli kontraktowych, mianowanych i dyplomowanych $v_{12}-v_{14}^{22,23,24}$,
- średnie miesięczne wynagrodzenie brutto w powiecie $v_{15}^{25,26}$,
- udział bezrobotnych v_{16} ,
- dzieci na które rodzice pobierają zasiłek rodzinny v_{17} ,
- powierzchnię użytkową mieszkań v_{18} ,
- ilość wypłacanych dodatków mieszkaniowych $v_{19}^{27,28}$.

¹⁶ M. Badr, O. Morrissey, S. Appleton, *Determinants of Educational Attainment in MENA*, CREDIT Research Paper, Vol.12, 2003, pp. 1-38.

¹⁷ M. Jakubowski, *Efektywność wydatków na gimnazja [The Effectiveness of Spending on Secondary Schools]*, Gospodarka Narodowa, Nr 11-12/2007, s.85-105.

¹⁸ N. Schneeweis, R. Winter-Ebmer, *Peer Effects in Austrian Schools*, Empirical Economics, No. 32(2-3) 2005, pp. 387-409.

¹⁹ K. Chakraborty, *Efficiency in Public Education - The Role of Socioeconomic Variables*, Research in Applied Economics, No. 1(1:E5) 2009, pp. 1-18.

²⁰ A. Afonso, M. S. Aubyn, *Non-parametric Approaches to Education and Health Expenditure Efficiency in OECD Countries*, Journal of Applied Economics, No. 8(2), 2004, pp. 227-246.

²¹ N. A., Ismail, A. G. Cheng, *Evaluation of the Effect of Backgrounds of Students and Schools on the Mathematics and Science Achievement in the Malaysian Secondary Schools*, Earcome, No. 3, 2005, pp.1-8.

²² K. Kremer, *Research on Schooling: What We Know and What We Don't: A Comment*, World Bank Research Observer, No. 10, 1995, pp. 247-254.

²³ L. Pritchett, D. Filmer, *What education production functions really show: a positive theory of education expenditures*, Economics of Education Review, No.18,1999, pp. 223-239.

²⁴ L. Darling-Hammond, *How teacher education matters*, Journal of Teacher Education, No. 51, 1999, pp. 166-173.

²⁵ R. Barro, J. W. Lee, *Schooling Quality in a Cross-Section of Countries*, Economica No. 68, 2001, pp. 465-488.

²⁶ E. Hanushek, J. Luque, *Efficiency and Equity in Schools Around the World*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2002.

²⁷ M. Badr, O. Morrissey, S. Appleton, *Determinants of Educational Attainment in MENA*, CREDIT Research Paper, Vol.12, 2003, pp. 1-38.

Z uwagi na to, że oddziaływanie czynników egzogenicznych na jakość edukacji może mieć charakter wielopoziomowy (hierarchiczny), w analizie uwzględniono poziom województw wprowadzając zmienne zerojedynkowe (tzw. „dummy variables”), których zadaniem było zaadresowanie nieobserwowalnego na poziomie powiatu obszaru zmienności jakości edukacji. W badaniu przyjęto założenie, że model regresji dla jakości edukacji w populacji generalnej liczącej 310 elementów (powiatów) ma postać liniową, w której dla każdej obserwacji i zachodzi liniowa zależność między zmienną objaśnianą q_i (wskaźnik syntetyczny) oraz K egzogenicznymi zmiennymi objaśniającymi $v_1, v_2, v_3, \dots, v_K$ ze zdefiniowanego zbioru potencjalnych 19. zmiennych społeczno-ekonomicznych.

$$q_i = \beta_0 + \beta_1 v_{1i} + \beta_2 v_{2i} + \dots + \beta_K v_{Ki} + \varepsilon_i \quad (12)$$

$i = 0, 1, 2, 3, \dots, 310$;

$k = 1, \dots, K$

ε_i – składnik losowy

Zmienne q_i oraz $v_1, v_2, v_3, \dots, v_K$ są to bardzo szczegółowe dane przekrojowe, uzewnętrzniające różnorodność badanych powiatów, wynikającą z szeroko rozumianych uwarunkowań historycznych, geograficznych, demograficznych i kulturowych. Różnorodność ta skutkuje heteroskedastycznością zaburzeń ε_i , co oznacza, że zaburzenia te nie są jednakowo rozproszone wokół zerowej wartości oczekiwanej, a zatem ich wariancja nie jest jednakowa. Z tego względu do szacowania parametrów zastosowano uogólnioną metodę najmniejszych kwadratów UMNK²⁹. Ponieważ badaniu poddano całą populację, istotność statystyczna nie ma tu znaczenia. Dlatego też wybór zmiennych objaśniających przeprowadzono na podstawie kryterium współliniowości zmiennych niezależnych, tak żeby współczynnik tolerancji dla każdej zmiennej objaśniającej był wyższy od 0,2 (im niższa tolerancja, tym mniejszy wkład zmiennej do modelu, z uwagi na jej związki z pozostałymi zmiennymi objaśniającymi). Przyjęto więc znacznie bardziej rygorystyczne kryterium niż na ogół w badaniach socjologicznych, gdzie dopuszczalną tolerancję określa się jako 0,1. Powyższa procedura zawężyła ilość

²⁸ K. Chakraborty, *Efficiency in Public Education - The Role of Socioeconomic Variables*, Research in Applied Economics, No. 1(1:E5) 2009, pp. 1-18.

²⁹ R. B. Górecki, *Ekonometria. Podstawy teorii i praktyki [Econometrics. Fundamentals of Theory and Practice]*, Key Text, Warszawa 2010.

zmiennych egzogenicznych w modelu do tych wymienionych w tab. 1., a także dała przesłanki do rezygnacji ze zmiennych zerojedynkowych, które nie tylko obniżały poziom dopasowania modelu, ale też cechowały się niską tolerancją.

Wyniki

Model opracowany przez autorów artykułu wskazuje, że ekonomia ma kluczowe znaczenie, zarówno w zakresie dochodów ludności, jak też systemu finansowania szkolnictwa.

Tabela 1. Wyniki estymacji modelu liniowego dla jakości edukacji na obszarach wiejskich (model ze współczynnikiem determinacji dla całej populacji $R^2=0,890595$, skorygowany $R^2 = 0,883427$)
Table 1. Results of the estimation of the linear model for the quality of education in rural areas (model with a coefficient of determination for the entire population $R^2 = 0.890595$, adjusted $R^2 = 0.883427$)

<i>Zmienne v w modelu [variables in the model]</i>	<i>parametr β [parameter β]</i>	<i>β w % [β in %]</i>	<i>Błąd standardowy [Standard error]</i>	<i>β dla standaryzowanych zmiennych objaśniających [β for standardized variables]</i>
Const	0,233156		0,131667	
Finansowanie szkolnictwa [Financing Education]				
Nakłady na nauczycieli kontraktowych [Expenditures for contract teachers]	2,30863e-05	0,002%	3,67569e-05	0,25%
Nakłady na nauczycieli dyplomowanych [Expenditures for certified teachers]	-2,40979e-05	-0,002%	8,37688e-06	-1,51%
Nakłady na nauczycieli mianowanych [Expenditures for appointed teachers]	-8,80358e-06	-0,001%	1,0912e-05	-0,47%
Liczba uczniów	4,17707e-05	0,004%	5,02449e-06	5,79%
Zmienne społeczno-demograficzne [Socio-demographic variables]				
Wskaźnik przestępstw [Crime rate]	-0,000273033	-0,027%	0,00731291	-0,02%
Wskaźnik rozwodów [Divorce rate]	-0,0143869	-1,439%	0,0174688	-0,60%
Saldo migracji [The balance of migration]	0,000234779	0,023%	0,00358747	0,05%

Zmienne dochodowe [Income variables]				
Wynagrodzenie miesięczne [Monthly salary]	2,95143e-05	0,003%	2,00358e-05	1,15%
Wskaźnik zasiłków na dzieci [Rate of child benefit]	0,00139606	0,140%	0,00331952	0,33%
Udział bezrobotnych [Participation of unemployment]	-0,000354759	-0,035%	0,00169271	-0,12%
Wykształcenie [Education]				
Wykształcenie wyższe [Higher Education]	0,00201636	0,202%	0,00405582	0,48%
Wykształcenie średnie [Secondary Education]	0,00312132	0,312%	0,00272596	0,91%
Księgozbiór biblioteczny [Book libr ary]	1,34334e-05	0,001%	5,91784e-06	1,20%
Członkowie kół zainteresowań [The members of the special interest groups]	0,0012155	0,122%	0,000751444	0,70%
Warunki lokalowe [Housing conditions]				
Powierzchnia użytkowa mieszkania [Usable floor space]	-0,00111293	-0,111%	0,00218098	-0,31%
Dodatki mieszkaniowe [Housing allowance]	-0,000432851	-0,043%	0,00100667	-0,29%
Rekreacja [Recreation]				
Wypożyczenia księgozbiorów [leanding book colections]	-0,00431572	-0,432%	0,0018965	-1,38%
Imprezy ośrodków kultury [Eaevent of cultural centres]	-0,00100113	-0,100%	0,00155011	-0,37%
Koła zainteresowań [Reseach groups]	-0,0170286	-1,703%	0,00902069	-0,51%

Źródła: obliczenia własne wykonane w programach GRETL i STATISTICA 12
Source: own calculation based on GRETL and STATISTICA 12 programmes

W tabeli 1 przedstawiono oszacowane parametry β modelu dla kolejnych zmiennych objaśniających v , przy czym ostatnia kolumna zawiera standaryzowane β , które są addytywne i umożliwiają porównanie siły oddziaływania zmiennych v , a także całych obszarów 1-6 (por. tab. 1) na q (syntetyczny wskaźnik jakości edukacji). Zmienne zostały pogrupowane w 6 obszarów. W ostatniej kolumnie można sumować bezwzględne wartości β dla poszczególnych obszarów. W ten

sposób widać, że relatywnie największy wpływ (per saldo dodatni) na zmiany jakości edukacji wywierają zmienne ekonomiczne tj. suma obszarów „finansowania szkolnictwa” i „dochodowego”, a na drugim miejscu obszar „wykształcenie” (też dodatni wpływ), a na trzecim obszar „rekreacja” (paradoksalnie ujemny wpływ). Natomiast najniższe standaryzowane β są w obszarze „społeczno-demograficznym” i „warunki lokalowe”.

Osobnego komentarza wymagają zidentyfikowane kierunki wpływu zmiennych objaśniających na jakości edukacji:

1. Z punktu widzenia długookresowego wzrostu jakości edukacji kluczowym czynnikiem wydaje się utrzymanie stałej stopy wzrostu dochodu narodowego, ponieważ wzrost przeciętnego miesięcznego wynagrodzenie brutto o 1000 zł przekłada się na ok. 3% wzrost wskaźnika edukacji. Zależność taką potwierdzają doniesienia naukowe o oddziaływaniu sytuacji ekonomicznej społeczeństwa na wyniki edukacyjne^{30,31}.
2. Bardzo negatywnie na jakości edukacji wpływa rozbitcie rodziny dziecka. Wzrost rozwodów o 10 na 1000 mieszkańców powoduje spadek wskaźnika jakości edukacji aż o 14,4 %. Jest to niepokojący wniosek, mając na uwadze rosnący dynamicznie odsetek rozbitych rodzin w Polsce, również na obszarach wiejskich. Zjawisko to znajduje potwierdzenie w literaturze zagranicznej³².
3. Co ciekawe, wykazano, że wzrost liczby uczniów w powiecie o 100 spowoduje wzrost wskaźnika jakości edukacji o 0,4 %. Liczba uczniów w powiecie przekłada się na liczebność oddziałów szkolnych oraz liczebność nauczycieli. Większa dostępność nauczycieli o różnych specjalizacjach sprzyja jak się okazuje procesowi dydaktycznemu bardziej niż mniejsze klasy i nauczyciel, który musi znać się na wszystkim. Sytuacja taka jest charakterystyczna dla obszarów wiejskich i zapewne w dużych aglomeracjach znak przy tej zmiennej byłby odwrotny. Wskaźnik ten należy jednak interpretować bardzo ostrożnie, ze względu na liczne uwarunkowania decydujące o liczebności oddziałów

³⁰ A. Rupasingha, S. J. Goetz, D. Freshwater, *Social and institutional factors as determinants of economic growth: Evidence from the United States counties*, Papers in Regional Science, No. 81(2), 2002, p. 139-155.

³¹ M. Jakubowski, *Efektywność wydatków na gimnazja [The Effectiveness of spending on Secondary schools]*, Gospodarka Narodowa, Nr 11-12/2007, 2007, s. 85-105.

³² R. J. Kipkorir, L. C. Reuben, *Factors the affect student's and pupils' academic performance in Kericho West district: A case study of Seretut location*, International Journal of Information Research and Review, No. 2(6), 2015, s. 792-796.

szkolnych. W literaturze większe, pozytywne znaczenie często przypisuje się niższej liczebności oddziałów szkolnych³³.

4. Oszacowany model jakości edukacji wskazuje, że wzrost wynagrodzenia nauczycieli kontraktowych może spowodować wzrost jakości edukacji. Jest to uprawniony wniosek ze względu na to, że staż pracy nauczycieli kontraktowych zwykle wynosi pomiędzy 1-4 lata a badania nad efektywnością pracy nauczycieli wskazują, że pełne kwalifikacje nauczyciel osiąga pomiędzy 3-5 rokiem pracy^{34,35}. Wzrost wynagrodzenia nauczycieli posiadających wyższe stopnie awansu zawodowego powoduje spadek jakości edukacji. Zależność taka, choć wymagająca dalszych analiz, może stanowić uzasadnienie dla konieczności zmiany systemu wynagradzania nauczycieli w celu podniesienia jego efektywności.
5. Dość zaskakujące są ujemne znaki przy wszystkich zmiennych objaśniających w obszarze rekreacji, np. konkluzja, że wzrost wypożyczeń książek wpływa na obniżenie jakości edukacji. Może wskazywać to na nikłe walory poznawcze wypożyczanej beletrystyki, która zabiera czas, ale nie rozwija czytelników. Podobną interpretację można przypisać wpływowi lokalnych imprez i kół zainteresowań, które jak można przypuszczać funkcjonują na wsi kosztem nauki szkolnej. Z pewnością zależność ta wymaga pogłębionych badań. Ujemne znaki dotyczą również kwestii warunków lokalowych (tj. powierzchni użytkowej mieszkania oraz dodatków mieszkaniowych), co uświadamia nam, że nie są one kluczowe dla efektów edukacyjnych.

Na temat mocy objaśniającej opracowanego modelu możemy wnioskować nie tylko na podstawie wysokiego R^2 , ale również poprzez analizę rozkładu reszt. Co prawda w przypadku całej populacji normalność rozkładu reszt i inne założenia MNK nie mają większego znaczenia, ale warto ocenić cechy odchylenia wartości teoretycznych i empirycznych modelu w relacji do przedziału w którym zawiera się syntetyczna miara jakości edukacji. Z rozkładu częstości wynika, że jest on symetryczny, ale odbiega od rozkładu normalnego z uwagi na silną kurtozę. Test

³³ S. T. Cooper, E. Cohn, *Estimation of a frontier production function for the South Carolina educational process*, Economics of Education Review, No. 16(3), 1997, pp. 313-327.

³⁴ R. J. Murnane, B. R. Philips, *Learning by doing, vintage and selection: Three pieces of the puzzle relating teacher experience and teaching performance*, Economics of Education Review, No. 1, 1981, pp. 453-465.

³⁵ L. Darling-Hammond, *How teacher education matters*, Journal of Teacher Education, No. 51, 1999, pp. 166-173.

Doornika-Hansena (1994), $p = 0,00001$, daje silne podstawy do odrzucenia hipotezy zerowej, że dystrybuanta empiryczna posiada rozkład normalny. Niemniej zdecydowana większość reszt znajduje się w przedziale -0,1 do 1,0, co oznacza, że odchylenia wartości teoretycznych od empirycznych modelu jakości edukacji mieszczą się w 10% wartości tego wskaźnika. Tak więc model ma walory prognostyczne.

Podsumowanie

Analiza społeczno-ekonomicznych determinant jakości edukacji pozwoliła na oszacowanie parametrów modelu ekonometrycznego, który objaśnia niemalże 90% zmienności edukacji na obszarach wiejskich w Polsce. Tym samym potwierdzono hipotezę badawczą, że egzogeniczne czynniki ekonomiczno-społeczne są kluczowe dla efektywności procesu edukacyjnego (edukacyjnej funkcji produkcji) na obszarach wiejskich w Polsce. Z opracowanego modelu wynika, że relatywnie najsilniejszy wpływ (per saldo dodatni) na zmiany jakości edukacji wywierają zmienne ekonomiczne z obszarów pn. „finansowanie szkolnictwa” i „dochody ludności”, na drugim miejscu obszar „wykształcenie” (też dodatni wpływ), a na trzecim obszar „rekreacja” (paradoksalnie ujemny wpływ), który jak się okazuje nie jest aktywnością komplementarną, ale substytucyjną względem edukacji na obszarach wiejskich. Zmienne objaśniające oraz ich parametry w estymowanym modelu wskazują na zasadność prowadzenie pogłębionych badań nad jakością edukacji w Polsce, m.in. w odniesieniu do systemu wynagradzania nauczycieli, który w świetle oszacowanych zależności jest nieefektywny.

Bibliography:

1. Afonso A., Aubyn M. S., *Non-parametric Approaches to Education and Health Expenditure Efficiency in OECD Countries*, Journal of Applied Economics, No. 8(2), 2004, pp. 227-246.
2. Atawne A., Hoz R., *The relations between elementary teachers' didactic knowledge and their preservice specialization, seniority in teaching, and school system*, [Proceedings Paper], 4th World Conference on Educational Sciences (Wces-2012), Vol. 46, 2012, pp. 1051-1055.
3. Badr M., Morrissey O., Appleton S., *Determinants of Educational Attainment in MENA*, CREDIT Research Paper, Vol.12, 2003, pp. 1-38.
4. Ballou D., Podgursky M., *Returns to seniority among public school teachers*, [Proceedings Paper], Journal of Human Resources, No. 37(4), 2002, pp. 892-912.
5. Barro R., Lee J. W., *Schooling Quality in a Cross-Section of Countries*, Economica No. 68, 2001, pp. 465-488.
6. Boyd D., Lankford H., Loeb S., Wyckoff J., *Teacher layoffs: an empirical illustration of seniority versus measures of effectiveness*, Education Finance and Policy, No. 6(3), 2011, pp. 439-454.

7. Chakraborty K., *Efficiency in Public Education - The Role of Socioeconomic Variables*, Research in Applied Economics, No. 1(1:E5), 2009, pp. 1-18.
8. Coleman J. S. (eds), *Equality of educational opportunity*, Washington: D.C.: Government Printing Office, 1966.
9. Cooper S. T., Cohn E., *Estimation of a frontier production function for the South Carolina educational process*, Economics of Education Review, No. 16(3), 1997, pp. 313-327.
10. Darling-Hammond L., *How teacher education matters*, Journal of Teacher Education, No. 51, 1997, pp. 166-173.
11. Górecki R. B., *Ekonometria. Podstawy teorii i praktyki [Econometrics. Fundamentals of Theory and Practice]*, Key Text, Warszawa, 2010.
12. Hanushek E., Luque J., *Efficiency and Equity in Schools Around the World*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2002.
13. Ismail N. A., Cheng A. G., *Evaluation of the Effect of Backgrounds of Students and Schools on the Mathematics and Science Achievement in the Malaysian Secondary Schools*, Earcome, No. 3, 2005, pp.1-8.
14. Jabłoński Ł., *Kapitał ludzki w wybranych modelach wzrostu gospodarczego [Human Capital in Selected Models of Economic Growth]*, Gospodarka Narodowa, Nr 1-2, 2011, s. 81-103.
15. Jakubowski M., *Efektywność wydatków na gimnazja [The Effectiveness of spending on Secondary schools]*, Gospodarka Narodowa, Nr 11-12/2007, s.85-105.
16. Kipkorir R. J., Reuben L. C., *Factors the affect student's and pupils' academic performance in Kericho West district: A case study of Seretut location*, International Journal of Information Research and Review, No. 2(6), 2015, s. 792-796.
17. Kremer M., *Research on Schooling: What We Know and What We Don't: A Comment*, World Bank Research Observer, No. 10, 1995, pp. 247-254.
18. Lochner L., Moretti E., *The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports*, American Economic Review, No. 94(1), 2004, pp. 155-189.
19. Martins P. S., Pereirab P. T., *Does education reduce wage inequality? Quantile regression evidence from 16 countries*, Labour Economics, No.11, 2004, pp. 355 – 371.
20. Murnane R. J., Philips B. R., *Learning by doing, vintage and selection: Three pieces of the puzzle relating teacher experience and teaching performance*, Economics of Education Review, No. 1, 1981, pp. 453-465.
21. Polcyn J., *Edukacyjna funkcja produkcji i możliwości jej implementacji w polskim systemie edukacyjnym [Educational Production Function and the Possibility of its Implementation in the Polish Education System]*, Pająk, K., Polcyn, J. (red.), Współczesne problemy ekonomii i gospodarki. Seria: Czwartki u Ekonomistów, Tom I. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, 2013, s.115-125.
22. Polcyn J., *Zastosowanie Data Envelopment Analysis jako miernika zróżnicowania edukacyjnego regionów [Application od Data Envelopment Analysis as a Measure of the Diversity of the Educational Regions]*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 37 (1/2014), s. 333-343.
23. Polcyn J., *Szkolna polityka kadrowa polskich gmin a wyniki egzaminacyjne [School Personel Policy of Polish Municipalities vs Examination Result]*, Zarządzanie Zasobami Ludzkimi, nr 2/2016, s. 35-45.
24. Pritchett L., Filmer D., *What education production functions really show: a positive theory of education expenditures*, Economics of Education Review, No.18, 1999, pp. 223-239.

25. Rupasingha A., Goetz S. J., Freshwater D., *Social and institutional factors as determinants of economic growth: Evidence from the United States counties*, Papers in Regional Science, No. 81(2), 2002, s.139-155.
26. Schneeweis N., Winter-Ebmer R., *Peer Effects in Austrian Schools*, Empirical Economics, No. 32(2-3), 2005, pp. 387-409.
27. Smętkowski M., *Rozwój regionów i polityka regionalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji i globalizacji [Regional Development and Regional Policy in the Countries of Central and Eastern Europe During Transformation and Globalization]*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 2013.
28. Zhou E. Y., Cheng C., *SPSS Aided Research on Performance Management of University Teaching Staff, Proceedings of the Third International Conference on Education Management Science and Engineering*, 2010, pp. 999-1003.

MODELING SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF EDUCATION QUALITY

Summary: Human capital might translate into benefits for regional development but can also be the cause of social inequalities. The article presents the results of modeling socio-economic determinants (using GLS) of the quality of education in Poland for all population of rural counties. The analyzes aims at testing the hypothesis that exogenous socio-economic factors are crucial for the effectiveness of the educational process in rural areas. The negative influence of center-periphery continuum on the education quality has been proved.

Keywords: quality of education, rural areas, regional development

Streszczenie: Kapitał ludzki społeczeństwa może przekładać się korzystnie na rozwój regionalny ale może być też przyczyną zróżnicowania regionalnego skutkującego w dalszym etapie wzrostem nierówności społecznych. W artykule przedstawiono wyniki modelowania (stosując UMNK) społeczno-ekonomicznych determinant jakości edukacji w Polsce dla całej populacji powiatów wiejskich w Polsce. Analizy posłużyły weryfikacji hipotezy, że egzogeniczne czynniki ekonomiczno-społeczne są kluczowe dla efektywności procesu edukacyjnego na obszarach wiejskich. Wykazano odwrotnie proporcjonalny wpływ osi centrum-peryferia na jakość edukacji.

Słowa kluczowe: jakość edukacji, obszary wiejskie, determinanty jakości edukacji

Adres do korespondencji-Correspondence address:

Prof. dr hab. Bazyli Czyżewski
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Pokój 1018 Collegium Altum
tel. 061 854-30-18
mail: bazylicz@interia.pl

Mgr Aneta Beldycka-Bórawska
Mgr Żaneta Gadomska-Klepadło
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU GOSPODARSTW ZAJMUJĄCYCH SIĘ UPRAWĄ RZEPAKU

Wstęp

Główną rośliną oleistą uprawianą w polskich warunkach klimatyczno-glebowych jest rzepak ozimy. Jego udział w areale upraw roślin oleistych szacuje się na 97%. Rzepak jary, który osiąga niższe plony, jest zasiewany tylko w wyniku wysokich strat zimowych po rzepaku ozimym. Pozostałe gatunki oleistych, takie jak: słonecznik, len, soja, mak i gorczyca tylko uzupełniają krajowy bilans, bowiem ich produkcja nie rozwinęła się na większą skalę¹.

Polska pod względem powierzchni uprawy rzepaku, wśród krajów europejskich, plasuje się na trzeciej pozycji, za Francją i Niemcami. Biorąc pod uwagę zbiory zajmuje czwarte miejsce na Starym Kontynencie. Pośród 27 krajów UE Polska posiada 11% udział w produkcji rzepaku oraz 9% w wytwarzaniu oleju i śruty rzepakowej². Natomiast jako producent rzepaku w skali światowej zajmuje szóste miejsce wymiennie z Wielką Brytanią³.

W ostatnim dziesięcioleciu produkcja rzepaku stała się niezwykle opłacalna ze względu na prowadzoną politykę Unii Europejskiej względem biopaliw.

Cel, przedmiot i metoda badań

Celem badań była ocena kondycji ekonomicznej gospodarstw rolnych zajmujących się uprawą rzepaku.

W ramach celu głównego zrealizowano następujące cele szczegółowe:

- analiza wpływów i wydatków objętych badaniami gospodarstw,

¹. Kapusta F., *Rośliny oleiste w rolnictwie i gospodarce Polski [Rapeseed plants in Polish agriculture and economy]*, Wieś Jutra 7/8, 2011, s.1-5.

² E. Rosiak E., *Krajowy rynek rzepaku na tle rynku światowego [The Domestic Market of Rapeseed Compared to the Global Market]*, Zesz. Nauk. SGGW w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego, t. 14, z. 1, 2014, s. 86-96.

³ FAOSTAT.

- ocena wyposażenia objętych badaniami gospodarstw w majątek trwały i obrotowy,
- rozpoznanie struktury zasiewów w badanych gospodarstwach.

Badania przeprowadzono z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, który był skierowany do rolników specjalizujących się w produkcji rzepaku. Celem tego działania było poznanie opinii rolników na temat sytuacji polityczno-ekonomicznej wpływającej na opłacalność uprawy rzepaku. Kwestionariusz ankiety był uzupełniany podczas bezpośredniej rozmowy z właścicielem gospodarstwa. Gospodarstwa rolne posiadające w swoim areale uprawy rzepak wybrane zostały w sposób celowy z obszaru województwa podlaskiego. Badanie przeprowadzono w grupie 20 rolników w styczniu 2015 roku. Kwestionariusz składał się z pytań, odnoszących się do podstawowych informacji dotyczących właściciela oraz sytuacji gospodarstwa. Następnie dokonano weryfikacji i analizy uzyskanych wyników, które zostały przedstawione w wersji graficznej, tabelarycznej i opisowej.

W badaniach, jak i w analizie wyników badań, wykorzystano metodę wywiadu przy użyciu kwestionariusza ankiety.

Wyniki badań

Badania własne zostały przeprowadzone w 20 gospodarstwach rolnych zajmujących się uprawą rzepaku na terenie województwa podlaskiego. Z analizy badań wynika, iż 70% właścicieli gospodarstw rolnych stanowili mężczyźni, zaś kobiety tylko 30% (tab. 1).

Wyniki ankietowe pokrywają się z danymi statystycznymi GUS⁴ z których wynika, że kierującymi gospodarstwem w 66,8% w Polsce są mężczyźni, a kobiety w 33,2%. Zdecydowanie wyższy procentowy udział mężczyzn jako właścicieli gospodarstw wynika z uwarunkowań społeczno-kulturowych. Znacznie częściej to mężczyźni przejmują gospodarstwo po rodzicach. Jest to również związane z podziałem ról społecznych, z których wynika, że kobiety są odpowiedzialne za prowadzenie domu, a mężczyźni podejmują pracę fizyczną. Praca na gospodarce wymaga wielu umiejętności, w tym obsługi maszyn, wykonywania prac wymagających siły, stąd w przeważającej mierze to mężczyźni są właścicielami gospodarstw rolnych.

⁴ Powszechny Spis Rolny 2010 [Agricultural Census 2010]

Największa liczba rolników objętych badaniami gospodarstw znajdowała się w przedziale wiekowym między 46 - 65 rokiem życia. Stanowili oni więcej niż połowę, bo aż 55% wszystkich respondentów. Mniej liczną grupę reprezentowali rolnicy w wieku od 19 do 30 lat – łącznie było ich 30%. Zaś najmniej właścicieli gospodarstw było w wieku 31 – 45 lat. Stanowili oni tylko 15% liczby ankietowanych. Nie odnotowano nikogo w skrajnych grupach wiekowych tj. poniżej 18. roku życia, jak i powyżej 65. roku życia (tab. 1).

Z analizy badań własnych dotyczących struktury wiekowej właścicieli badanych gospodarstw wynika, iż najliczniejsza grupa wiekowa znajdowała się w wieku produkcyjnym niemobilnym. Takie osoby są niezdolne do zmiany miejsca pracy, w tym wypadku do znalezienia zatrudnienia poza rolnictwem. Zauważalna jest także stosunkowo niska frekwencja osób w wieku produkcyjnym między 31 - 45 rokiem życia. Zaistniały stosunek wiekowy, świadczy o niekorzystnej strukturze wiekowej w polskim rolnictwie.

Tabela 1. Płeć, wiek i wykształcenie właścicieli ankietowanych gospodarstw rolnych
Table 1. Gender, age and education of owners of surveyed farms

Wyszczególnienie Specification	N	%
Płeć-Gender		
Kobieta-Woman	6	30
Mężczyzna-Man	14	70
Wiek- Age		
do 18 lat, Till 18 years	0	0
19-30	6	30
31-45	3	15
46-65	11	55
powyżej 65, Above 65	0	0
Wykształcenie- Education		
Podstawowe- Primary	0	0
Zawodowe- Vocational	2	10
Średnie- Average	9	45
Wyższe- Higher	9	45

Źródło: badania własne

Source: own survey

Z przeprowadzonych badań wynika również, że najwięcej właścicieli objętych badaniami gospodarstw charakteryzowało się wykształceniem wyższym oraz średnim – w obydwu grupach wiekowych stanowili po 45% respondentów. Pozostałe 10% liczby ankietowanych miało wykształcenie zawodowe. Nie zanotowano osób z wykształceniem podstawowym (tab. 1).

Wykształcenie jest istotną cechą w efektywnym zarządzaniu gospodarstwem. Na tle danych statystycznych GUS, które cechuje stosunkowo wysoki udział osób o niskim poziomie edukacji, badana grupa rolników odznaczała się bardzo wysokim poziomem wykształcenia. Można zauważyć tendencję, iż najlepiej wykształcone osoby kierowały największymi gospodarstwami rolnymi. Pośród osób kierującymi gospodarstwami o powierzchni 100 ha i więcej aż 50% posiadało wykształcenie wyższe i 42% średnie. Należy zaznaczyć, że pośród osób mających ukończone 30 lat, aż 66% skończyło szkołę wyższą. Badania świadczą o pozytywnym stosunku rolników do kształcenia się. Potwierdzają również, że wykształcenie osób z tego sektora gospodarczego w Polsce wzrasta i młode osoby przywiązują do tego coraz większą wagę.

Jak wynikało z badań średni staż pracy w gospodarstwie wzrastał proporcjonalnie wraz z wiekiem gospodarza. Dla rolników młodych znajdujących się w przedziale wiekowym 19 - 30 lat staż pracy wyniósł średnio 9,6 roku. W kolejnej grupie wiekowej 31-45 lat średnia liczba lat pracy wyniosła 15, zaś w przedziale między 46-65 staż pracy na gospodarce był najdłuższy – średnio 27 lat. Średni czas prowadzenia gospodarstwa wyniósł dla wszystkich respondentów 21 lat.

Doświadczenie mierzone latami pracy ma istotne znaczenie dla rozwoju i podejmowania kluczowych decyzji wpływających na funkcjonowanie gospodarstwa. Pośród rolników biorących udział w badaniach staż pracy był zróżnicowany. Wynikało to z faktu, że respondenci byli w różnych grupach wiekowych, co jest zjawiskiem pozytywnym. Zwłaszcza jeśli chodzi o najmłodszy przedział wiekowy (między 19 a 30 rokiem życia), ponieważ świadczy to o potencjale polskiego rolnictwa. Zdobyte doświadczenie przez młodych rolników przełoży się na efektywność gospodarowania w przyszłości.

Spośród ankietowanych gospodarstw produkujących rzepak najczęściej, bo aż 60% stanowiły gospodarstwa wielkoobszarowe tzn. mające obszar powyżej 81 ha. W następnej kolejności znalazły się gospodarstwa o powierzchni użytkowej od 61 do 80 ha (15%). Gospodarstwa poniżej 20 ha oraz plasujące się w przedziale między 21-40 ha stanowiły po 10% całkowitej liczby badanych. Gospodarstwa o powierzchni 41-60 ha stanowiły tylko 5% (tab. 2).

Jak podaje piśmiennictwo, aby produkcja rzepaku była jak najbardziej opłacalna, ważna jest koncentracja uprawy w większych obszarowo gospodarstwach. Decyduje to o efektywności prac agrotechnicznych, jak również zmniejsza podatność plantacji na ataki szkodników⁵. Wyniki świadczą o dużych

⁵ W. Dzwonkowski, W. Łopaciuk, M. Krzemiński, *Wpływ uwarunkowań prawnych, ekonomicznych, środowiskowych oraz zmian zachodzących na światowym rynku na rozwój rynku zbóż, roślin oleistych i*

zasobach ziemi w badanych gospodarstwach, a tym samym o dużym potencjale plonotwórczym rzepaku ozimego.

Tabela 2. Powierzchnia badanych gospodarstw
Table 2 Area of surveyed farms

Powierzchni gospodarstwa (ha)-Farm area (ha)	n	%
< 20	2	10
21-40	2	10
41-60	1	5
61-80	3	15
> 81	12	60
Razem-Total	20	100%

Źródło: badania własne

Source: own survey

Z badań własnych wynika, iż badane gospodarstwa charakteryzowały się głównie glebami średnimi, słabymi i bardzo słabymi. Gleby należące do klasy I oraz II stanowiły zaledwie 1% i 3% ziem.

Wg danych literaturowych z instytutu IUNG⁶ dotyczących przydatności gleb do uprawy rzepaku Polska posiada 24 i 26% udział gleb bardzo dobrych i dobrych oraz kolejno 16%, 23% i 12% udział gleb średnich, słabych i bardzo słabych. Badania ankietowe były przeprowadzane w województwie podlaskim, które charakteryzuje się słabymi warunkami glebowymi. Gleby te wymagają nawożenia, co wiąże się z podnoszeniem kosztów produkcji rzepaku, który charakteryzuje się wysokimi wymaganiami pokarmowymi. Tylko pełne nawożenie dogłębne oraz dolistne, sprzyja uzyskiwaniu stabilnych i wysokich plonów rzepaku⁷.

Analiza danych dotyczących struktury zasiewów w badanych gospodarstwach wygląda następująco: pierwsze miejsce pod względem obszaru zasiewu zajęła uprawa pszenicy – 32,4%, a następnie rzepak – 25,3%. Dość znaczną część gruntów ornych oddano pod uprawę kukurydzy – 18,4%. Tymczasem zboża

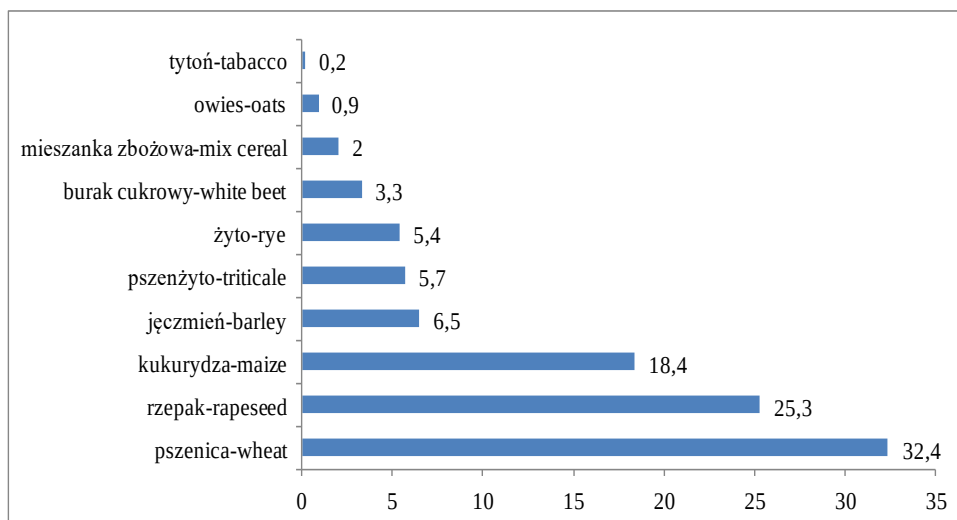
wysokobiałkowych w Polsce [The impact of legal, economic, and environmental changes on the world market for the development of the market in cereals, oilseeds and protein in Poland], Ekspertyza przygotowana dla MRiRW. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2008.

⁶ J. Kuś, *Uwarunkowania i możliwości wzrostu produkcji rzepaku na cele energetyczne na Lubelszczyźnie* [Conditionings and possibilities of rapeseed production increase for energy purposes In Lublin region], Materiały z Konferencji: Odnawialne Źródła Energii na Lubelszczyźnie – promocja i możliwości rozwoju. IUNG. Lublin, 2007, s. 37-38.

⁷ A. Ginter, *Dopłaty do roślin energetycznych jako czynnik konkurencyjności na rynku rzepaku* [Subsidies to energetic plants as a factor of competitiveness on rapessed market], Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Roczniki Nauk. t. X z. 4, 2008, s. 90-93.

takie jak jęczmień, pszenżyto oraz żyto pozostały na zbliżonym poziomie – ok. 6,5 – 5,5% struktury zasiewów. Udział pozostałych roślin uprawnych kształtował się następująco: buraki cukrowe 3%, mieszanka zbożowa 2%, owies i tytoń poniżej 1% (rys. 1).

Analiza danych pozwoliła stwierdzić, iż w strukturze zasiewów dominowały zboża – 71,3% całkowitej powierzchni wraz z kukurydzą na ziarno oraz mieszanką zbóż. Uzyskane wyniki odzwierciedlają strukturę zasiewów w Polsce. W 2013 roku, jak i we wcześniejszych latach, struktura gruntów ornych również była zdominowana przez obsiew zbóż. W 2013 roku było to 74%, w tym samej pszenicy 26,8%⁸. W całkowitej strukturze zasiewów Polski rzepak i rzepik zajęły w sumie 7,4% ha gruntów ornych.

Rysunek 1. Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach (%)

Figure 1. Sown structure of surveyed farms (%)

Źródło: badania własne

Source: own survey

Rozpatrując wielkość gospodarstwa oraz areal ziemi przeznaczony pod uprawę rzepaku można zauważyć analogiczny wzrost powierzchni uprawy tej rośliny olejowej adekwatny do wielkości powierzchni gospodarstwa. Największą liczbę hektarów oddanych pod tą uprawę odnotowano w gospodarstwach powyżej 81 ha UR, gdzie średnia wielkość uprawy rzepaku wyniosła 33,75 ha. W grupie

⁸ obliczenia własne na podstawie GUS 2014 [Own calculations on the basis of MSO].

gospodarstw o przeciętnym areale 61-80 ha średnia wielkość uprawy rzepaku wyniosła 21,6 ha. W najmniejszych przedziałach wielkości gospodarstw powierzchni uprawy rzepaku była bardzo zbliżona i wyniosła odpowiednio 12 ha dla gospodarstw o powierzchni 41-60 ha oraz 10 ha dla gospodarstw o powierzchni poniżej 40 ha.

Z analizy danych uzyskanych z badań własnych wynika, iż stan wyposażenia badanych gospodarstw w sprzęt mechaniczny w 80% przypadkach jest wystarczający, oraz w 10% nadmierny oraz niewystarczający. Biorąc pod uwagę liczbę budynków inwentarskich również 80% ankietowanych uznało, iż posiada wystarczającą zabudowę gospodarczą. Z kolei 15% odpowiedziało, że posiada nadmiar budynków w swoim gospodarstwie, a tylko 5% liczby ankietowanych stwierdziło ich niedobór. W kolejnym parametrze wyposażenia, jakim były magazyny, 70% respondentów uznało ich liczbę za wystarczającą, 20% za niewystarczającą, zaś 10% nadmierną (tab. 3). Podsumowując, respondenci w 76,6% uznali swoje wyposażenie za wystarczające.

Spośród czynników produkcji, budynki i budowle należą do środków trwałych. Dla sprawnego przebiegu procesów produkcyjnych, gospodarstwa rolnicze muszą posiadać budowle inwentarskie i magazynowe, w odpowiedniej ilości oraz przystosowane do wielkości i rodzaju produkcji. Większość gospodarstw specjalistycznych uznawana jest za potencjalnie rozwojowe, wykazują duże zainteresowanie modernizacją i inwestowaniem w nowy sprzęt mechaniczny i budynki produkcyjne⁹.

Kierunek prowadzonej działalności decyduje o zapotrzebowaniu na określony rodzaj budynku inwentarskiego oraz umaszynowania. Gospodarstwa specjalizujące się w produkcji roślinnej wykazują zapotrzebowanie na stodoły, magazyny, przechowalnie, wiaty i silosy, natomiast zajmujące się chowem zwierząt inwestują w obory, chlewnie oraz stodoły¹⁰.

Zwraca uwagę fakt, iż żaden ze środków trwałych (sprzęt mechaniczny, budynki inwentarskie, magazyny) nie otrzymał 100% pozytywnych not łącznie w

⁹ U. Malaga-Taboła, *Kierunek i uproszczenie produkcji a wyposażenie gospodarstw w budynki gospodarskie* [Production trend and simplification, and the number of farm buildings in farms], *Inżynieria Rolnicza* 9(118), 2009, s. 145-153.

¹⁰ P. Bórawski, A. Pawlewicz, *Efektywność ekonomiczna indywidualnych gospodarstw rolnych w aspekcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego* [Economic efficiency of individual farms in the aspect of sustainable development of rural areas of warmińsko-mazurskie voivodeship], *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu*, 2006, 540, 91.

kategorii „wystarczające” oraz „nadmiar”. Najgorzej wypadły magazyny, aż w 20% gospodarze wskazali na ich niedobór. Być może na taki stan rzeczy wpłynęła zmiana kierunku produkcji. Innym powodem jest niski stan techniczny budowli i brak pieniędzy na modernizację, bowiem jak wynika z badań STANKIEWICZA [2003] prawie połowa budynków inwentarskich w Polsce (50% chlewni, 46% obór i 44% stodół) została wybudowana przed rokiem 1960¹¹.

Nie lepiej przedstawia się struktura wiekowa parku ciągnikowego. Około 70% używanych ciągników ma ponad 15 lat, a tylko 2% ogólnej liczby to ciągniki 5-letnie i młodsze. Eksploatacja starego parku maszynowego zwiększa koszty produkcji, ponieważ w wyniku dużej zawodności wzrastają koszty napraw¹².

Planowanie inwestycji zależy głównie od dochodowości gospodarstwa. Rolnicy inwestujący w środki trwałe finansują je z kredytów i dotacji ze środków unijnych¹³.

Tabela 3. Stan wyposażenia badanych gospodarstw

Table 3. State of equipment of surveyed farms

Stan wyposażenia State of equipment	sprzęt mechaniczny machinery		budynki inwentarskie farm buildings		Magazyny Warehouses	
	n	%	n	%	n	%
Nadmiar-Excess	2	10	3	15	2	10
Wystarczające-sufficient	16	80	16	80	14	70
Niedobór-Lack	2	10	1	5	4	20
Razem- Total	20	100	20	100	20	100

Źródło: badania własne

Source: own survey

Analiza ekonomiczna wykazała, że największy dochód za ostatni rok gospodarstwa osiągnęły ze sprzedaży produkcji zwierzęcej – ponad 43% całkowitego przychodu brutto. Na drugim miejscu znalazła się sprzedaż ziemiopłodów – prawie 35%. Trzecim, ważnym źródłem dochodów w

¹¹ D. Stankiewicz, *Budynki produkcyjne na wsi [Production buildings In teh countrywide]* [W:] *Infrastruktura techniczna wsi [Technical infrastructure of village]*, Kancelaria Sejmu – BSiE Warszawa, 2003, 13–17.

¹² P. Pasyniuk, *Nowe ciągniki w polskim rolnictwie — sprzedaż i ceny [New tractors In Polish agriculture-sale and proces]*, Wyd. Wieś Jutra 85/86, 2005, s.25-26.

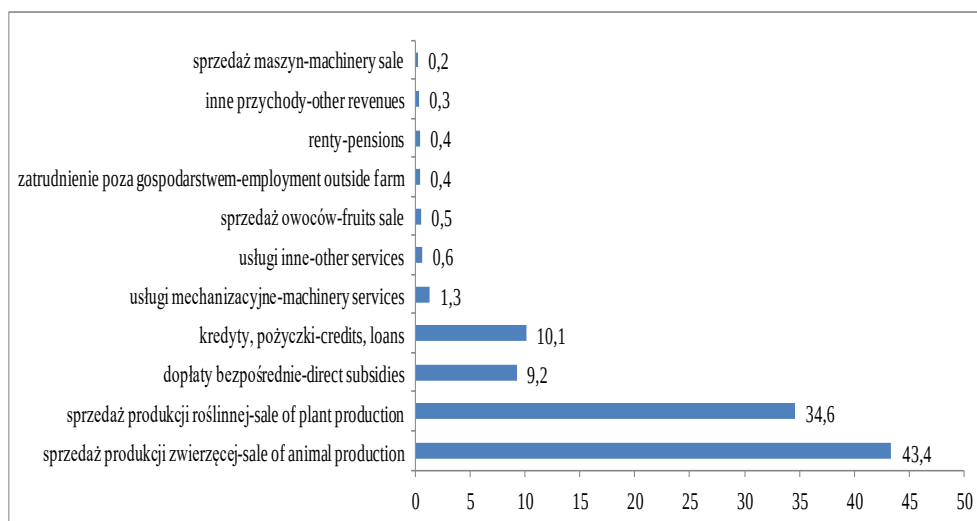
¹³ E. Lorencowicz, A. Włodarczyk, *Budownictwo inwentarskie w Polsce, stan i tendencje zmian [Farm buildings in Poland-present status and trends of changes]*, Acta. Sci. Pol., Technica Agraria, 8(1-2), 2009, s.11-22.

gospodarstwie były dopłaty bezpośrednie z UE. Ich udział na tle całkowitego dochodu szacował się na poziomie 9,2%. Analizując wyniki ekonomiczne gospodarstwa należy zaznaczyć przyływ gotówki ze źródła jaki są kredyty długoterminowe oraz krótkoterminowe, które odpowiednio stanowiły 5,3% oraz 3,8% dochodu. Stosunkowo niewielkim źródłem dochodu było świadczenie usług mechanizacyjnych, a także warsztatowych – 1,3% oraz 0,6%. Na uwagę zwraca fakt, iż dochody pochodzące z zatrudnienia spoza gospodarstwa stanowiły tylko 0,4% na tle ogólnych dochodów (rys. 2).

W badanych gospodarstwach łączny dochód brutto z działalności rolniczej wyniósł 78%, z czego największe przychody wystąpiły w gospodarstwach prowadzących intensywny chów bydła z produkcją mleka. Niewielki procent dochodów spoza rolnictwa świadczy o korzyściach ekonomicznych płynących ze skali produkcji roślinnej i zwierzęcej w badanych gospodarstwach, a co za tym idzie, braku konieczności podejmowania pracy poza rolnictwem. Wysoki udział płatności bezpośrednich w bilansie ekonomicznym gospodarstw, pokazuje, że środki te są nadwyżką finansową rekompensującą wzrost kosztów produkcji.

Badane gospodarstwa charakteryzowały się znacznymi zasobami ziemi rolnej. Zdaniem Klepackiego [2006 s.8] znaczenie obszaru ziemi w wykorzystaniu efektów skali produkcji jest decydujące. Im większy areal ziemi jest uprawiany, tym większe następuje obniżanie kosztów produkcji, a w związku z tym dochód rodzin rolniczych wzrasta. Wraz ze wzrostem towarowości wzrasta także opłacalność ekonomiczna¹⁴.

¹⁴ B. Klepacki, *Tendencje zmian w zatrudnieniu i liczbie gospodarstw o zróżnicowanym obszarze w państwach Unii Europejskiej w latach 1990-2003* [Tendency of Change in Employment and Number of Farms in European Union in 1990-2003], Roczniki Naukowe SERiA, tom VIII, zeszyt 4, 2006, s. 8-9.

Rysunek 2. Struktura przychodów brutto uzyskana w ciągu roku (%)
Figure 2. Gross revenues structure achieved during year In surveyed farms
Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych
Source: calculations on the basis of own survey

W strukturze poniesionych kosztów związanych z produkcją rolniczą największe wydatki pieniężne poniesiono na nawozy – aż 43% kosztów. Spośród innych źródeł kosztów olej napędowy stanowił 20% kosztów ogólnych, zakup pasz treściwych ponad 13%, a środki ochrony roślin 5,8%. Mniej wyniósł wydatek poniesiony na części wymienne - 4,2% oraz zakup materiału siewnego - 2% (rys. 12).

Jak wykazały badania, koszty produkcji rolniczej, jak i koszty związane z uprawą rzepaku, były wysokie. Najbardziej kosztochłonne wśród kosztów bezpośrednich okazały się być nawozy. Jest to konsekwencją wzrostu zużycia tych środków w produkcji, a także wzrostem ich cen na rynku. Nawożenie jest głównym czynnikiem plonotwórczym, niemożliwe jest obniżenie kosztów tego zabiegu, zwłaszcza przy niskiej jakości gleb jakimi charakteryzowały się badane gospodarstwa. Poziom nawożenia mineralnego współdecyduje o poziomie nadwyżki bezpośredniej i dochodzie rolniczym, ale zalicza się również do istotnych elementów kosztów gospodarstwa.

Duży udział w ogólnych kosztach miało zużycie oleju napędowego. Zużycie ON jest związane z zastosowanej technologii produkcji, wszystkie przejazdy

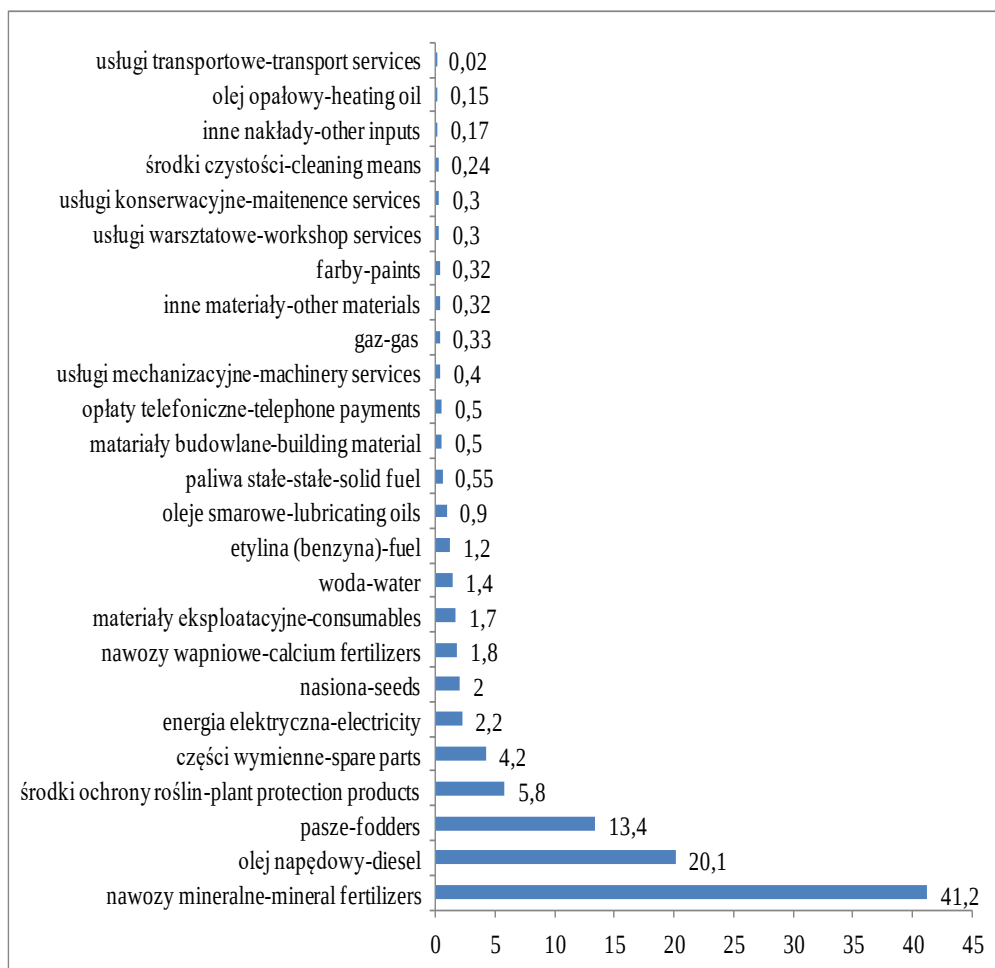
związane z zabiegami uprawowymi, siewem, ochroną roślin, zbiorami wielokrotnie ponoszone koszty. Wysoki udział kosztów oleju napędowego jest także związany z rosnącymi cenami ropy na światowym rynku.

Wysokie koszty generowane przez zakup pasz treściwych i koncentratów wiążą się z utrzymaniem wysokiej wydajności mlecznej. Jak wynika z badań najważniejszym czynnikiem nie genetycznym warunkującym ok. 70% zmienności mlecznej jest sposób żywienia krów¹⁵. Zakup pasz treściwych w celu zwiększenia produkcji mleka ponad wydajność uzyskiwaną z pasz objętościowych jest zatem niezbędny.

Duży udział kosztów napraw ciągników i innych maszyn w rozchodach materialnych wynika z licznych awarii, czego konsekwencją jest konieczność ponoszenia nakładów finansowych w celu przywrócenia maszynom rolniczym zdolności do użytkowania. MUZALEWSKI i OLSZEWSKI [2000] twierdzą, że na paliwo wydaje się średnio 25,2% całkowitych kosztów eksploatacji maszyn, na naprawy i części wymienne 13,6%, a na smary i 4,2%¹⁶.

¹⁵ A. Skarżyńska, *Wpływ wydajności mlecznej krów na opłacalność produkcji mleka [The impact of the milk field of cows on the profitability of milk production]*, Zagadnienia ekonomiki rolnej. Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB 1(330), 2012, s. 90-112.

¹⁶ A. Muzalewski, T. Olszewski, *Ekonomiczno-organizacyjne aspekty zespołowego użytkowania maszyn [Economic and organisational aspects of collective machinery usage]*, Instytut Budownictwa Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa. Warszawa, 2000, s. 32.

Rysunek 3. Struktura rozchodów materialnych w badanych gospodarstwach (%)

Figure 3. Structure of material expenditures In surveyed farms (%)

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych

Source: calculations on the basis of own survey

Analizując koszty badanych gospodarstw poniesione na inwestycje odtworzeniowe i rozwojowe, najwięcej, bo aż prawie 50% środków pieniężnych przeznaczono na zakup maszyn i ponad 37% na zakup ziemi. Dużo mniejszy udział

w kosztach miały usługi budowlane inwestycyjne 7,5% oraz materiały do inwestycji budowlanych 5,4%.

Badania dowodzą, że najczęstszym inwestowanym środkiem służącym rozwojowi gospodarstwa był zakup nowoczesnych maszyn. Dobre zaplecze techniczne jest niezbędne do przeprowadzenia prac agrotechnicznych, co w konsekwencji rzutuje na osiągnięcie wyższego plonowania oraz zysku ekonomicznego. Na wysokość cen maszyn i ciągników rolnik nie ma wpływu. Możliwe jest jednak dokonywanie wyboru między ciągnikami o różnych parametrach technicznych. W ten sposób można zredukować wydatki związane z wyposażeniem gospodarstwa w środki mechanizacji, a jednocześnie zmniejszyć koszty amortyzacji.

Zakup ziemi niesie za sobą pozytywne skutki. Dzięki temu gospodarstwo może rozwinąć skalę produkcji, a co za tym idzie stać się bardziej konkurencyjnym, mieć większą siłę przy negocjowaniu cen. Wzrost skali produkcji wpływa na opłacalność wytwarzania.

Analiza ekonomiczna poniesionych kosztów niematerialnych w badanych gospodarstwach przedstawia się następująco: największy udział przypadł na spłatę kredytów długoterminowych oraz podatku rolnego i od nieruchomości, odpowiednio 38,8% i 31,5%. W następnej kolejności był to odsetki od kredytów krótko- i długoterminowych: 12,3% oraz 9,4% kosztów. Pozostałe wydatki niematerialne: składki obowiązkowe ubezpieczenia ludzi, ubezpieczenie dobrowolne środków trwałych i ubezpieczenie komunikacyjne kształtowały się na podobnym poziomie w przedziale od 3,6% do 2,1% (rys. 14).

Jednym z powodów zaciągania kredytów przez gospodarstwa jest „zamrożenie” środków pieniężnych, które wiąże się z produkcją rolniczą i utratą płynności finansowej. Kolejną przyczyną jest zakupu środków obrotowych, niezbędnych do kontynuowania działalności. Pożyczki długoterminowe zaciągają gospodarstwa większe, mające możliwość szybszego rozwoju. Gospodarstwa mniejsze korzystają w większej mierze z krótkoterminowych kredytów, które wiąże się z niższymi kosztami spłaty¹⁷ [MĄDRA, STOLA 2008].

Analizując wyniki badań największą wartość w opinii gospodarzy rolnych miała ziemia - 84,8 mln zł, co stanowiło prawie 70% szacunkowej wartości majątku trwałego. Budynki gospodarcze w zestawieniu stanowiły 15%, a ciągniki i maszyny

¹⁷ M. Mądra, E. Stola, *Struktura oraz poziom kredytów Gospodarstw rolniczych w zależności od zadłużenia i siły ekonomicznej* [The structure and level of credit In agriculture farms In relation to hold debt and euro pean size unit], *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. Zesz. Nauk. SGGW w Warszawie* nr 65, 2008, s. 71.

8,4% wartości majątku. Wartość budynków mieszkalnych szacunkowo była najmniejsza i wyniosła 5,7%.

Środki trwałe, które mają kluczowe znaczenie w procesach rozwojowych gospodarstwa zużywają się w kolejnych cyklach produkcyjnych. Jeżeli producenci rolni chcą być konkurencyjni i rozwijać się, powinni inwestować w zakup nowoczesnych maszyn i urządzeń do produkcji, odnowę i rozbudowę zagrody budowlanej związanej z produkcją bądź wprowadzaniem nowych technologii.

Spośród wszystkich środków trwałych ziemia miała największą wartość. Wynika to z tego, że ziemia jest głównym czynnikiem produkcji. Właściciele gospodarstw posiadający lepsze jakościowo ziemie ponoszą niższe koszty produkcji, jest więc ważne aby utrzymać ją w wysokiej kulturze.

Tabela 4. Wartość środków trwałych badanych gospodarstw
Table 4. Value of fixe assets In surveyed farms

Wyszczególnienie Specification	Wartość [tys. zł] Value [thous. PLN]	%
Ziemia-Land	84822,0	69,8
Budynki mieszkalne-Residential buildings	6948,5	5,7
Budynki gospodarcze-Farm buildings	18362,4	15,1
Inne budynki-Other buildings	1113,0	1
Ciągniki i maszyn-Tractors and machinery	10257,0	8,4
Stado zwierząt podstawowe-Basic herd	0,00	0
Razem-Total	121 502,9	100%

Źródło: badania własne

Source: own survey

Ważnym aspektem funkcjonowania każdego gospodarstwa jest zachowanie płynności finansowej, a wraz z tym zdolności do terminowego wywiązywania się z zobowiązań i płatności. Na bieżącą działalność składają się m. in. surowce i materiały niezbędne do produkcji, przechowywanie, sprzedaż, regulowanie zobowiązań. Kapitał obrotowy jest zasadniczym źródłem finansowania działalności gospodarczej¹⁸.

W badanych gospodarstwach stwierdzono zachowanie płynności finansowej. Zapasy na koniec roku były wysokie, w bilansie wyniosły aż 81%

¹⁸ W. Dębski, *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania finansami przedsiębiorstwa [Theoretical and practical aspects of finance management In enterprises]*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2015, s. 27.

wartości środków obrotowych. Należności krótkoterminowe stanowiły niewielki udział. Świadczy to o tym, że gospodarstwa nie potrzebowały zaciągać kredytów krótkoterminowych, ponieważ zapasy były wystarczające na pokrycie bieżących wydatków. Wartość stada podstawowego stanowiła 18,8% wartości środków obrotowych (tab. 15).

Tabela 5. Wartość majątku obrotowego badanych gospodarstw
Table 5. Value of current assets in surveyed farms

Środki obrotowe-Current assets	Wartość [tys. zł]	%
Zapasy-Stocks	56135,6	81%
Należności krótkoterminowe-Long term receivables	24,0	0,2%
Wartość stada obrotowego-Value of current herd	12 967,2	18,8%
Razem-Total	69126,8	100%

Źródło: badania własne

Source: own survey

Podsumowanie

Badania wykazały, że właścicielami gospodarstw w głównej mierze byli mężczyźni (70,0%). Najliczniejsza grupa (55%) znajdowała się w przedziale wiekowym 46-65 lat. Większość ankietowanych rolników posiadała wykształcenie wyższe oraz średnie, w obydwu grupach wiekowych stanowili po 45% respondentów. Czas prowadzenia gospodarstwa rolnego był zróżnicowany i nawiązywał do wieku ankietowanych rolników. Średnio dla wszystkich wyniósł 21 lat.

Badania własne pozwoliły stwierdzić, iż gospodarstwa charakteryzowały się dużymi zasobami ziemi - aż 60% miało powierzchnię powyżej 81 ha, a kolejne 15% posiadało obszar między 61 a 80 ha. Uprawa rzepaku jest domeną dużych gospodarstw.

W strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne – 84%, następnie były to łąki 13%, i pastwiska 3%. Z badań własnych wynika, iż badane gospodarstwa charakteryzowały się głównie glebami średnimi, słabymi i bardzo słabymi. Gleby należące do klasy I oraz II stanowiły zaledwie 1% i 3% ziem. Natomiast gleby kl. III stanowiły 32% gruntów ornych, kl. IV 46%, kl. V 11%, a kl. VI 4%.

W strukturze zasiewów pierwsze miejsce zajęła pszenica (32,3%). Rzepak pod względem wielkości uprawy zajął drugie miejsce – 25,3% powierzchni gruntów ornych. Uzyskane wyniki odzwierciedlają stan struktury zasiewów w Polsce.

Wielkość uprawy rzepaku wzrastała proporcjonalnie do wielkości gospodarstw. W najmniejszych przedziałach wielkości gospodarstw areal uprawy rzepaku był bardzo zbliżony i wyniósł odpowiednio 12 ha dla gospodarstw o powierzchni 41-60 ha oraz 10 ha dla gospodarstw o powierzchni poniżej 40 ha. W gospodarstwach o przeciętnym areale 61-80 ha średnia wielkość uprawy rzepaku wyniosła 21,6 ha. W grupie gospodarstw powyżej 81 ha UR średnia wielkość uprawy rzepaku była największa i wyniosła 33,75 ha. Dla gospodarstw o powierzchni powyżej 81 ha wielkość arealu uprawy rzepaku była 3-krotnie większa niż dla gospodarstw o wielkości 40 ha i mniejszych.

Badane gospodarstwa oprócz produkcji roślinnej w 40% prowadziły intensywny chów bydła mlecznego oraz w 25% hodowlę trzody chlewnej. Gospodarstwa rolne w 99,6% czerpały dochody z własnej działalności, głównie ze sprzedaży produkcji zwierzęcej (43%), jak i roślinnej (35%).

W kosztach poniesionych na produkcję najbardziej kosztochłonne okazały się być nawozy mineralne (43%). Następnie były to wydatki związane z kupnem oleju napędowego zużytego podczas wykonywania prac agrotechnicznych (20%) oraz zakup pasz treściwych i koncentratów (13,4%).

Bibliografia

1. Bórawski P., Pawlewicz A., *Efektywność ekonomiczna indywidualnych gospodarstw rolnych w aspekcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego* [Economic efficiency of individual farms in the aspect of sustainable development of rural areas of warmińsko-mazurskie voivodeship], Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, 2006, 540, 91.
2. Dębski W., *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania finansami przedsiębiorstwa* [Theoretical and practical aspects of finance management in enterprises], Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2015, s. 27.
3. Dzwonkowski W., Łopaciuk W., Krzemiński M., *Wpływ uwarunkowań prawnych, ekonomicznych, środowiskowych oraz zmian zachodzących na światowym rynku na rozwój rynku zbóż, roślin oleistych i wysokobiałkowych w Polsce*. [The impact of legal, economic, and environmental changes on the world market for the development of the market in cereals, oilseeds and protein in Poland], Ekspertyza przygotowana dla MRiRW. IERiGŻ-PIB. Warszawa, 2008.
4. FAOSTAT.
5. Ginter A., *Dopłaty do roślin energetycznych jako czynnik konkurencyjności na rynku rzepaku* [Subsidies to energetic plants as a factor of competitiveness on rapessed market], Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Roczniki Nauk. t. X z. 4, 2008, s. 90-93.
6. Gus 2014, Mso 2014

7. Kapusta F., *Rośliny oleiste w rolnictwie i gospodarce Polski [Rapeseed plants in Polish agriculture and economy]*, Wieś Jutra 7/8, 2011, s.1-5.
8. Klepacki B., *Tendencje zmian w zatrudnieniu i liczbie gospodarstw o zróżnicowanym obszarze w państwach Unii Europejskiej w latach 1990-2003 [Tendency of Change in Employment and Number of Farms in European Union in 1990-2003]*, Roczniki Naukowe SERiA, tom VIII, zeszyt 4, 2006, s. 8-9.
9. Kuś J., *Uwarunkowania i możliwości wzrostu produkcji rzepaku na cele energetyczne na Lubelszczyźnie [Conditionings and possibilities of rapeseed production increase for energy purposes In Lublin region]*, Materiały z Konferencji: Odnawialne Źródła Energii na Lubelszczyźnie – promocja i możliwości rozwoju. IUNG. Lublin, 2007, s. 37-38.
10. Lorencowicz E., Włodarczyk A., *Budownictwo inwentarskie w Polsce, stan i tendencje zmian [Farm buildings in Poland-present status and trends of changes]*, Acta. Sci. Pol., Technica Agraria, 8(1-2), 2009, s.11-22.
11. Malaga-Taboła U., *Kierunek i uproszczenie produkcji a wyposażenie gospodarstw w budynki gospodarskie [Production trend and simplification, and the number of farm buildings in farms]*, Inżynieria Rolnicza 9(118), 2009, s. 145-153.
12. Mądra M., Stola E., *Struktura oraz poziom kredytów Gospodarstw rolniczych w zależności od zadłużenia i siły ekonomicznej [The structure and level of credit In agriculture farms In relation to hold debt and euro pean size unit]*, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. Zesz. Nauk. SGGW w Warszawie nr 65, 2008, s. 71.
13. Muzalewski A., Olszewski T., *Ekonomiczno-organizacyjne aspekty zespołowego użytkowania maszyn [Economic and organisational aspects of collectiva machin ery usage]*, Instytut Budownictwa Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa. Warszawa, 2000, s. 32.
14. Pasyniuk P., *Nowe ciągniki w polskim rolnictwie — sprzedaż i ceny [New tractors In Polish agriculture-sale and proces]*, Wyd. Wieś Jutra 85/86, 2005, s.25-26.
15. Powszechni Spis Rolny 2010
16. Rosiak E., *Krajowy rynek rzepaku na tle rynku światowego [The Domestic Market of Rapeseed Compared to the Global Market]*, Zesz. Nauk. SGGW w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego, t. 14, z. 1, 2014, s. 86-96.
17. Skarżyńska A., *Wpływ wydajności mlecznej krów na opłacalność produkcji mleka [The impast of the milk field of cows on the profitability of milk production]*, Zagadnienia ekonomiki rolnej. Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB 1(330), 2012, s. 90-112.
18. Stankiewicz D., *Budynki produkcyjne na wsi [Production buildings In teh countryside] [W:] Infrastruktura techniczna wsi [Technical infrastructure of village]*, Kancelaria Sejmu – BSiE Warszawa, 2003, 13–17.

ECONOMIC CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF HOLDINGS ENGAGED IN RAPESEED CULTIVATION

Summary

As part of their studies in a group of 20 households was conducted economic analysis of plant and animal production and soil conditions, as well as the size and quality of arable land. The economic analysis takes into account gross income and the structure of costs for agricultural production, the cost for replacement investments, expenses and intangible fixed and current assets. Tabular, graphical and descriptive methods were used in the presentation of the results of research. In conducting the research were useful method of direct interviews and a questionnaire. The research shows that the farms

involved in the cultivation of rapeseed have good economic condition. Households derive revenue primarily from the sale of animal and crop production. The largest share in the structure of expenditures is the purchase of mineral fertilizers, diesel fuel and fodders. The structure of assets is dominated by land and outbuildings.

Key words: rapeseed, holdings, revenues, expenditures, fixed assets

Streszczenie

W ramach badań własnych w grupie 20 gospodarstw przeprowadzono ekonomiczną analizę produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz uwarunkowania glebowe, a także wielkość i jakość gruntów ornych. W analizie ekonomicznej uwzględniono dochody brutto oraz strukturę kosztów ponoszonych na produkcję rolniczą, koszty na inwestycje odtworzeniowe, wydatki niematerialne oraz środki trwałe i obrotowe. W prezentacji wyników badań wykorzystano metody tabelaryczne, graficzne i opisowe. W przeprowadzaniu badań pomocne były metody wywiadu bezpośredniego i kwestionariusz ankiety. Z badań wynika, że gospodarstwa zajmujące się uprawą rzepaku posiadają dobrą kondycję ekonomiczną. Gospodarstwa czerpią przychody głównie ze sprzedaży produkcji zwierzęcej i roślinnej. Największy udział w strukturze rozchodów stanowi zakup nawozów mineralnych, oleju napędowego i pasz. Struktura majątku jest zdominowana przez ziemię i budynki gospodarcze.

Słowa kluczowe: rzepak, gospodarstwa, przychody, rozchody, środki trwałe

Adres do korespondencji-Corresponding address:

mgr Aneta Beldycka-Bórawska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Tel. 530936097
e-mail: Aneta.beldycka1982@gmail.com

DZIAŁ III

POLSKA

– UNIA EUROPEJSKA -
SĄSIEDZTWO

CHAPTER III

POLAND

- THE EUROPEAN UNION-
NEIGHBOURHOOD

Dr hab. Bartosz Mickiewicz, prof. ZUT

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

WSPARCIE POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH W PROW 2007-2013 I 2014-2020 – ANALIZA I OCENA SYTUACJI

Wstęp

Warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest konieczność zróżnicowania ich struktury gospodarczej poprzez rozwój wszelkich form przedsiębiorczości prowadzących do tworzenia nowych miejsc pracy, a więc i rozszerzenie źródeł dochodów ludności. Współcześnie wielofunkcyjność obszarów wiejskich jest głównym postulatem w planach zagospodarowania przestrzennego, strategiach rozwoju, studiach i prognozach rozwojowych dotyczących wsi. Spośród różnorodnych pozarolniczych funkcji gospodarczych na terenach wiejskich w Polsce rozwija się przede wszystkim: turystyka, usługi, handel, leśnictwo, drobna wytwórczość i mieszkalnictwo. Dodatkowych źródeł dochodów wymaga obecnie wiele wiejskich gospodarstw domowych ze wszystkich części kraju¹.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w Polsce spowodował pojawienie się nowych form aktywności ludności wiejskiej. Jednym z najczęściej spotykanych przejawów przedsiębiorczości jest pozarolnicza działalność gospodarcza. Działalność ta jest szczególnie wskazana dla rolników posiadających małe obszary gospodarstwa rolne. Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich jest często w literaturze przedstawiana jako dodatkowe i alternatywne źródło dochodu rodzin wiejskich².

Wspólna Polityka Rolna ulega stopniowej modyfikacji, polegającej na większym wspieraniu środowiska naturalnego w powiązaniu z klimatem, w mniejszym zaś zakresie promuje np. wzrost produkcji towarowej lub działalność

¹ E. Pałka, *Kierunki rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich w Polsce [Directions of non-agricultural activity in rural areas in Poland]*. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, nr 1/2010, Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie, s. 163–174, 2010

² P. Bórawski, *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich jako dodatkowe źródło dochodu rodzin rolniczych [Non-agricultural activity on rural areas as additional source of income of rural families]*. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. Zeszyty Naukowe SGGW, nr. 75, s. 15-21, 2009.

pozarolniczą prowadzoną na wsi. Cechą charakterystyczną ewolucji jest szeroki zakres i tempo zmian WPR, zdecydowanie większy niż to miało miejsce w poprzednich okresach³. Nie jest to sytuacja do końca korzystna. Należy bowiem zwrócić uwagę, że działalność pozarolnicza stanowi podstawowy czynnik koncepcji wielofunkcyjności rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Wielofunkcyjność odnosi się przede wszystkim do niezawodowych korzyści z rolnictwa czyli świadczenie innych usług niż wyłącznie produkcja żywności. Wkład ten może być zarówno bezpośredni poprzez zwiększenie wartości i korzyści ekonomicznych w sektorze rolnym, ale także pośredni poprzez zachowanie dziedzictwa obszarów wiejskich i systemów rolno-ekologicznych. Poza tym działalność pozarolnicza przyczynia się do stabilizacji gospodarczej, społecznej i demograficznej terenów rolniczych, obejmujących znaczne połacie każdego kraju.

Cel i zakres badań

Podjęmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej jest jednym z priorytetów Wspólnej Polityki Rolnej, zaś wspieranie alternatywnych źródeł dochodów na obszarach wiejskich znajdujemy w wielu programach rozwoju obszarów wiejskich. Podstawowym celem niniejszego opracowania było przedstawienie dotychczasowych działań wspierających działalność pozarolniczą na wsi zawartych w PROW 2007-2013, głównie w ramach III osi priorytetowej PROW i ich porównanie z działaniami obecnymi w ramach obecnej perspektywy finansowej 2014-2020.

W celu uzyskania oceny stopnia zaawansowania rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej dokonano oceny liczby zawartych umów i kwoty zrealizowanych płatności w ramach III osi PROW 2007-2013 oraz planowanej i zrealizowanej liczba decyzji (umów) i poziomu wydatków publicznych (EFRROW) w tych latach. Omawiając obecnie obowiązujący PROW skupiono się na ocenie i krytyce przyjętych rozwiązań.

Badania odnoszące się do całego kraju, oparto na programach rozwoju obszarów wiejskich, danych sprawozdawczych ARiMR, wynikach GUS oraz innych dokumentach źródłowych pochodzących z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz rolniczych agend rządowych.

³ B. Mickiewicz, *Analiza porównawcza instrumentów wsparcia finansowego Wspólnej Polityki Rolnej z lat 2007-2013 w stosunku do lat 2014-2020 [Comparative analysis of financial support instruments of Common Agricultural Policy from years 2007-2013 in accord to years 2014-2020]. Konkurencyjność przedsiębiorstw w XXI wieku: czynniki wzrostu*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, 2015

Rodzaje pozarolniczej działalności gospodarczej dofinansowane w ramach PROW 2007-2013

Działalność pozarolnicza znalazła pełne odzwierciedlenie w III osi priorytetowej PROW pod nazwą „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”. Działania zmierzały do różnicowania działalności gospodarczej oraz wsparcia mikroprzedsiębiorczości. Do najważniejszych zadań należało rozwijanie działalności pozarolniczej i zwiększanie wartości dodanej do produktów np. poprzez generowanie nowych miejsc pracy, stymulowanie rynku produktów lokalnych i regionalnych, turystyki, handlu, doradztwa, usług, czy wykorzystanie alternatywnych źródeł energii.

W tym kontekście priorytetem stało się działanie zmierzające do zapewnienia pracy i dochodów przez rozwój działalności pozarolniczej. Zdawano sobie sprawę, że rolnictwo będzie absorbować coraz mniejszy zasób siły roboczej, zaś strategiczna wizja zakładała utrzymanie żywotności obszarów wiejskich. W związku z tym ciężar zatrudnienia wiejskich zasobów pracy powinny przejmować działalności nierolnicze. Z tego punktu widzenia szczególnie istotne było wszechstronne wsparcie dla procesu tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na wsi oraz ułatwiania zatrudnienia w lokalnych ośrodkach miejskich dla osób ze wsi. Podnoszenie aktywności dokonywano między innymi przez podnoszenie kwalifikacji, ułatwianie dostępu do rynku pracy oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich. Działania te stanowiły jedno z najważniejszych wyzwań dla polityki rozwoju obszarów wiejskich, w kontekście analizy kapitału społecznego. Istotne dla rozwoju form działalności pozarolniczej na wsi było wsparcie dla przedsiębiorstw świadczących także usługi leśne, stanowiące w niektórych regionach kraju istotny sektor leśny⁴.

Drugą grupę działań stanowiły instrumenty mające na celu poprawę jakości życia na wsi i obszarach wiejskich. Dotyczyły one odnowy wsi, poprawy stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, a także polepszenia infrastruktury wsi poprzez realizację usług na rzecz ludności. Działania w pełni uwzględniały ważne funkcje społeczne i kulturalne, co z pewnością przyczyniło się do polepszenia jakości życia i stanowiło dodatkowy czynnik, kształtujący przemiany strukturalne, czy wręcz tworzyły silniejsze poczucie identyfikacji mieszkańców wsi z ich regionem wraz z jego tradycjami i wartościami. W warunkach Polski zarówno instrumenty sprzyjające tworzeniu miejsc pracy, jak i jakości życia były ze sobą

⁴ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2007

związane i były realizowane przy zachowaniu komplementarności z działaniami z innych funduszy, na przykład funduszy spójności⁵.

Działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” zmierzało do różnicowanie działalności rolniczej w kierunku podejmowania lub rozwijania przez rolników lub domowników działalności nierolniczej, co miało wpłynąć na tworzenie pozarolniczych źródeł dochodów. O pomoc mógł ubiegać się rolnik lub jego domownik w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników. Beneficjent musiał spełniać określone warunki, w tym musiał mieszkać na terenach wiejskich, być pełnoletnim i nie ukończyć 60 roku życia. Ponadto dotąd nie wystąpił o przyznanie renty strukturalnej i inne szczegółowe warunki. Pomoc jaką otrzymywał beneficjent miała formę zwrotu części kosztów kwalifikowanych operacji⁶.

Kolejnym celem III osi PROW było wspieranie wzrostu konkurencyjności gospodarczej obszarów wiejskich, rozwój przedsiębiorczości i rynku pracy, a w konsekwencji wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich. W ramach tego działania pomocy udzielano podmiotom z tytułu inwestycji związanych z tworzeniem lub rozwojem mikroprzedsiębiorstw. Realizacja tego działania miała tworzyć warunki do dywersyfikacji działalności gospodarczej i poprawy możliwości zatrudnienia, przyczyniając się tym samym do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. Pomoc udzielana była podmiotom z tytułu inwestycji związanych z tworzeniem lub rozwojem mikroprzedsiębiorstw, działających między innymi w usługach dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa, usług dla ludności, sprzedaży hurtowej i detalicznej oraz usług budowlanych, turystycznych czy transportowych. Rozporządzenie MRiRW z 2008 r. określało szczegółowe warunki i tryb przyznawania pomocy. Za mikroprzedsiębiorcę uważano przedsiębiorcę w rozumieniu zalecenia Komisji UE z 2003 r. dotyczącego definicji małych i średnich przedsiębiorstw. Natomiast do obliczania średniorocznego zatrudnienia, oszacowania obrotu netto, mającego na celu określenie statusu mikroprzedsiębiorcy związanego z przyznawaniem pomocy stosowano przepisy o swobodzie działalności gospodarczej. O pomoc mogła ubiegać się osoba fizyczna lub podmioty, które zamieszkują na terenie gmin wiejskich lub gmin miejsko-wiejskich. W celu złagodzenia warunków dostępu do działania

⁵ B. Dutka, *Analiza przebiegu i realizacji działań zawartych w III osi „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” PROW 2007-2013 Analysis of realization of activities implemented into III axis „Quality of life in rural areas and differentiation of rural economy: RDP 2007-2013*], „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno – Społecznej w Ostrołęce” 2/2015(17), s. 20-30, 2015.

⁶ *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2007*

ukazało się nowe rozporządzenie MRiRW z 2010 r. w którym określono wymogi dotyczące miejsc pracy planowanych do utworzenia i funkcjonowania mikroprzedsiębiorstwa.

Pomoc miała formę zwrotu części kosztów operacji. Wysokość przyznanej pomocy na realizację operacji nie mogła przekroczyć 100 tys. zł, jeśli biznesplan przewidywał utworzenie od 1 do 2 miejsc pracy w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne, 200 tys. zł dla 2-5 miejsc pracy i 300 tys. zł, gdy utworzono co najmniej 5 miejsc pracy⁷.

Następnym działaniem było usunięcie barier na obszarach wiejskich poprzez tworzenie podstawowych elementów infrastruktury technicznej, takich jak budowa wodociągów lub kanalizacji, tworzenie systemu segregacji odpadów komunalnych, czy wytwarzanie energii ze źródeł odnawialnych (OZE). Kryterium uzyskania pomocy było miejsce realizacji operacji (inwestycji), zgodnie z którym pomoc mogła być przyznana na operację realizowaną w miejscowości należącej do gminy wiejskiej lub miejsko-wiejskiej. Wnioski o przyznanie pomocy przyjmowały i obsługiwały urzędy marszałkowskie. O przyznaniu pomocy decydowała ocena punktowa planowanej operacji, w której uwzględniano podstawowy dochód gminy, wielkość bezrobocia oraz kryterium regionalne, określone przez zarząd wojewódzkiego urzędu marszałkowskiego. Aby operacja została zakwalifikowana do uzyskania pomocy musiała otrzymać minimum 4 punktów w przypadku inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej lub 3 punkty przy operacjach z zakresu tworzenia systemu zbiórki, segregacji lub wywozu odpadów komunalnych.

Założeniem działania „Odnowa i rozwój wsi” było tworzenie warunków do rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i aktywizacji ludności wiejskiej, poprzez wsparcie inwestycyjne, przyznawane na realizację operacji związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz podniesieniem atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich. Ponadto celem działania była poprawa jakości życia na obszarach wiejskich poprzez zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi. Pomoc przyznawana była gminom, instytucjom kultury, kościołowi lub organizacji pozarządowej o statusie organizacji pożytku publicznego. Wysokość pomocy nie mogła być wyższa niż 500

⁷ A. Mickiewicz, B. Wawrzyniak, *Przebieg i realizacja działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach PROW na lata 2007–2013 [Process and realisation of measure “Modernisation of agricultural farms” in the frame of Rural Development Programme for 2007–2013 (RDP)]* „Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. Zeszyty Naukowe SGGW”, nr. 86, s. 55-65, 2010

tyś. zł i nie mniejsza niż 25 tyś. zł na jedno działanie. Wnioski o przyznanie pomocy były przyjmowane przez urzędy marszałkowskie. O przyznanie pomocy decydowała, tak jak poprzednio, ocena punktowa planowanej operacji (inwestycji), którą ustalano według dochodu podatkowego gminy, wielkości bezrobocia w powiecie, w którym położona była gmina, oraz według kryterium regionalnego. Nowym kryterium, za które operacja mogła otrzymać dodatkowy punkt, było zadeklarowanie iż wnioskowana kwota dofinansowania na każdym etapie realizacji operacji wyniesie nie więcej niż 50% kosztów kwalifikowanych⁸.

Realizacja działań w ramach osi III miała na celu dywersyfikację gospodarki obszarów wiejskich oraz poprawę jakości życia wiejskiego, poprzez wsparcie dla tworzenia i rozwoju działalności pozarolniczej oraz produktów i infrastruktury turystycznej. Ponadto realizowane działania były ukierunkowane na zapewnienie podstawowych usług na rzecz wsi i związanej z nimi małej infrastruktury. Obejmowały również projekty i inwestycje związane z programem podniesienia jakości życia na obszarach wiejskich. Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich była celem, która łączyła się zarówno z podstawowymi kierunkami rozwoju ekonomicznego i społecznego gospodarstw rolnych, poprzez wzmocnienie potencjału ekonomicznego, restrukturyzację i modernizację. Synergia polegała na zespaleniu dobrych warunków życia na wsi w połączeniu z jakością środowiska i krajobrazu, a także infrastruktury społecznej i technicznej. Instrumenty dostępne w ramach osi III uzupełniały priorytety zdefiniowane w ramach pierwszych dwóch osi i w sposób synergiczny miały pozytywnie oddziaływać na mieszkańców obszarów wiejskich. Oczekiwano, że pobudzanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich będzie pośrednio wpływać także na możliwość koncentracji produkcji rolniczej i przejścia nadmiaru ludności związanej z rolnictwem do pracy w innych sektorach gospodarki. Działania były tak skonstruowane, aby tworzyć warunki do przekształceń wewnątrz sektora rolnego, w tym zwłaszcza redukcji bezrobocia ukrytego, powiększenie areału gospodarstw rolnych, ich modernizacji, poprawy konkurencyjności i ukierunkowania rynkowego produkcji. Istota działania zawarte w osi III polegała na tym że podejmowanie działań scedowano na lokalne grupy działania i tylko poprzez ich pryzmat można było ubiegać się o wsparcie finansowe.

⁸ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2007

Tabela 1. Liczba zawartych umów i kwoty zrealizowanych płatności w ramach III osi PROW
Table 1. Number of contracts and the amount of payments made under the third axis of the RDP

Województwo Province	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej Differentiation toward non-agricultural activity		Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw Creation and development of micro-firms		Podstawowe usługi dla gospodarstw Basic service for farms		Odnowa i rozwój wsi Regeneration and rural development	
	Liczba zawartych umów Number of contracts	Zrealizowane płatności w mln zł Realized payments in mil. PLN	Liczba zawartych umów Number of contracts	Zrealizowane płatności w mln zł Realized payments in mil. PLN	Liczba zawartych umów Number of contracts	Zrealizowane płatności w mln zł Realized payments in mil. PLN	Liczba zawartych umów Number of contracts	Zrealizowane płatności w mln zł Realized payments in mil. PLN
Dolnośląskie	476	41,0	538	81,0	286	317,6	482	128,7
Kujawsko - pomorskie	815	72,1	599	98,7	445	302,5	491	110,8
Lubelskie	1526	123,6	1223	197,3	477	421,7	573	152,5
Lubuskie	294	26,5	404	68,9	218	172,9	223	65,3
Łódzkie	934	80,1	661	102,2	356	360,7	398	119,6
Małopolskie	727	55,6	1582	244,6	404	423,4	560	143,3
Mazowieckie	2306	208,4	1545	266,7	541	655,1	760	183,9
Opolskie	480	39,4	464	70,9	150	169,8	180	44,3
Podkarpackie	691	49,5	1383	214,0	317	349,1	496	129,7
Podlaskie	1151	102,9	564	89,7	306	261,1	326	91,1
Pomorskie	553	47,8	870	140,6	279	251,9	444	98,2
Śląskie	489	40,4	1241	221,3	251	290,3	416	96,1
Świętokrzyskie	720	59,0	672	100,0	283	244,8	311	83,1
Warmińsko - mazurskie	815	72,7	725	131,1	308	269,3	356	99,4
Wielkopolskie	3339	309,5	1778	329,0	405	475,9	778	199,7
Zachodniopomorskie	427	38,7	540	88,6	311	215,5	307	79,4
Razem - Total	15743	1367,2	14789	2444,6	5337	5181,6	7101	1825,1

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR, 2014

Source: System of managerial information of ARMA, 2014

Spółród czterech działań zawartych w III osi tematycznej, pierwsze działanie utrzymano na zbliżonym poziomie, trzecie działanie związane z usługami dla ludności zostało zwiększone, kosztem dwóch pozostałych poczynań.

Tabela 2. Planowana i zrealizowana liczba decyzji (umów) i poziomu wydatków publicznych (EFRROW) w zakresie III osi PROW 2007-2013

Table 2. Planned and executed number of decisions (contracts) and the level of public expenditure (EAFRD) in respect of the third axis of the RDP 2007-2013

Wyszczególnienie Specification	Planowana liczba zadań (operacji) do wykonania Planned number of tasks (operations) for realization	Planowane kwoty wsparcia EFROW w przeliczeniu na zł (w mln zł) Planned amounts of EFRAD support in calculation to PLN (mio.)	Liczba wydanych decyzji Number of issued decisions	Wydatki publiczne w mln zł Public expenditures in mil.PLN
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej Differentiation toward non-agricultural activity	19750	1380	15743	1367,2
Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw Creation and development of micro-firms	27300	4092	14789	2444,6
Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej Basic services for economy and rural population	21210	5884	5337	5181,6
Odnowa i rozwój wsi Renovation and rural development	9670	2356	7101	1825,1
Razem III oś Total axis III	77930	13712	42970	10818,5

Źródło: dane PROW 2007-2013 oraz Systemu Informacji Zarządczej ARiMR, 2014

Source: data from RDP 2007-2013 and managerial information of ARMA, 2014

Ewaluacja III osi PROW wskazuje, że nie wykonano w pełni planowanych działań zarówno pod względem liczbowym, jak i finansowym. Stan zaawansowania wykonania budżetu pod koniec obowiązywania terminu w stosunku do indykacyjnego budżetu osiągnął poziom 78,9%.

Pozarolnicza działalność gospodarcza w ramach PROW 2014-2020

W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 przewidziano pomoc w rozwoju działalności pozarolniczej na wsi tylko w ramach poddziałania 6.2, jako typ operacji „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej”. Celem działania jest wsparcie podejmowania przez ludność rolniczą działalności pozarolniczej, przyczyniając się tym samym do redukcji ukrytego bezrobocia w rolnictwie. Operacje typu „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej” mają na celu ułatwianie różnicowania działalności oraz zakładania i rozwoju małych przedsiębiorstw, a także tworzenie miejsc pracy. Zakres wsparcia tego rodzaju pomocy przyznaje się w związku z rozpoczynaniem prowadzenia działalności pozarolniczej.

Instrumenty wsparcia finansowego rozwoju obszarów wiejskich zostały określone przez Parlament Europejski oraz Radę w 2013 r. W rozporządzeniu nakreślono nową strategię rozwoju obszarów wiejskich, która wskazuje jako niezbędne skoncentrowanie się na ograniczonej liczbie podstawowych priorytetów związanych z ich rozwojem. Priorytety związane były z transferem wiedzy i innowacji, rentownością i konkurencyjnością gospodarstw rolnych oraz promowaniem innowacyjnych technologii. Zastosowane instrumenty polityki dotyczyć będą przede wszystkim inwestycji, infrastruktury, ekosystemów, jak również wsparcia dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, zwiększenie środków ochrony środowiska i środków w zakresie zmiany klimatu. Większa uwaga skierowana będzie na innowacyjne pomysły w biznesie i działania władzy na szczeblu lokalnym. Będą uruchomiane nowe kanały dystrybucji, które stanowią wartość dodaną do zasobów lokalnych. Nowość w tej kwestii polega na tym, że rozporządzenie w sprawie rozwoju obszarów wiejskich opiera się na podejściu strategicznym, polegającym na tym, że państwa członkowskie opracują strategię i programy na podstawie analizy SWOT.

W rozporządzeniu PE i Rady wskazano, że działanie dotyczące rozwoju gospodarstw i działalności gospodarczej powinno ułatwiać młodym rolnikom rozpoczęcie działalności i strukturalne dostosowanie ich gospodarstw rolnych po rozpoczęciu działalności. Ponadto wskazywano na potrzebę różnicowania działalności rolników w kierunku działalności pozarolniczej oraz tworzenie i rozwijanie MŚP, prowadzących działalność pozarolniczą na obszarach wiejskich. W celu zapewnienia rentowności nowej działalności gospodarczej wspieranej w ramach tego działania, należy uzależnić wsparcie od przedłożenia planu biznesowego. Wsparcie na rzecz założenia nowego gospodarstwa powinno obejmować jedynie początkowy okres działalności takiego przedsiębiorstwa i nie

powinno stać się stałą pomocą operacyjną. Z tego względu należy stosować udzielanie pomocy w ratach. Maksymalna kwota pomocy nie może przekroczyć pułapu 70 tys. euro (280 tys. zł)⁹.

W krajowym PROW na lata 2014-2020 wsparcie przyjęło nową nazwę jako premia dla młodych rolników. Pomoc dla młodych rolników stanowi poddziałanie, w nowo wyodrębnionym działaniu rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej. Przyjęto za priorytet, że premie dla młodych rolników przyczynią się do realizacji celu przekrojowego w zakresie innowacyjności, dzięki skierowaniu wsparcia do młodych ludzi, którzy są bardziej skłonni do podejmowania ryzyka inwestycyjnego i wprowadzania innowacyjnych rozwiązań, związanych z organizacją produkcji, produktem oraz technologią produkcji. Wskazano, że należy wspierać preferencje dla udziału młodych rolników w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych, które jeszcze bardziej sprzyjają wdrażaniu innowacyjnych rozwiązań. Założono, że dzięki młodym w rolnictwie realizowane projekty będą przyczyniać się do osiągnięcia celów w zakresie środowiska oraz łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do tej zmiany.

Premie dla młodych rolników mają realizować cel szczegółowy, a mianowicie ułatwianie wejścia rolników posiadających odpowiednie umiejętności do sektora rolnictwa, a w szczególności spowodowanie wymiany pokoleń. W ten sposób uzyska się zwiększenia konkurencyjności gospodarstw rolnych, polegającą na skierowaniu wsparcia do gospodarstw o odpowiednim potencjale, wyrażonym odpowiednią wielkością ekonomiczną i fizyczną oraz zobowiązaniu beneficjenta, do przeprowadzenia działań przewidzianych w biznesplanie. Dzięki skierowaniu wsparcia do młodych ludzi, którzy z założenia są bardziej skłonni do podejmowania ryzyka inwestycyjnego i wprowadzania innowacyjnych rozwiązań w gospodarstwie rolnym. Młodzi powinni podjąć poczynania związane z nowoczesną organizacją produkcji czy technologią produkcji. Oczekuje się, że realizowane projekty będą przyczyniać się do osiągnięcia celów przekrojowych w zakresie środowiska oraz łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do tej zmiany¹⁰.

⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 347/487, 2013.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Premie dla młodych rolników” w ramach poddziałania „Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Dz.U. 2015, poz. 982, 2015

Definicja młodego rolnika nie uległa zmianie. Nadal przez pojęcie młody rolnik rozumie się osobę, która nie ukończyła 40 roku życia, posiada odpowiednie kwalifikacje zawodowe i po raz pierwszy rozpoczyna prowadzenie gospodarstwa rolnego. Oznacza to sytuację, że młody rolnik jako jedyny kieruje gospodarstwem, a do dnia złożenia wniosku o przyznanie pomocy nie prowadził gospodarstwa rolnego jako kierujący. Nowość polega na tym, że osoba ubiegająca się o przyznanie pomocy winna rozpocząć urządzanie gospodarstwa rolnego przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy, lecz nie wcześniej niż na 12 miesięcy przed jego złożeniem. Inaczej mówiąc urządzanie gospodarstwa rozpoczyna się z chwilą, gdy osoba ubiegająca się o przyznanie pomocy stała się właścicielem lub objęła w posiadanie gospodarstwo rolne. Ustalono poziom wsparcia w postaci premii w wysokości 100 tys. zł. Premia będzie wypłacana w dwóch ratach: I rata w wysokości 80% kwoty pomocy, II rata na poziomie 20% kwoty pomocy. Pierwsza rata będzie wypłacana po spełnieniu przez beneficjenta kryteriów pomocy, w terminie 9 miesięcy od dnia doręczenia decyzji. Natomiast druga rata będzie wypłacana po realizacji biznesplanu. Dostęp do pomocy uzyska beneficjent, którego wielkość ekonomiczna gospodarstwa (SO) nie jest mniejsza niż 13 tys. euro i nie większa niż 150 tys. euro. Do wniosku, jako podstawowego dokumentu należy zaliczyć posiadanie biznesplanu, który dotyczy rozwoju gospodarstwa. Biznesplan powinien zawierać koncepcję rozwoju gospodarstwa, w tym opis wyjściowej sytuacji gospodarstwa, stan posiadanych gruntów rolnych, poziom wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Do istotnych cech biznesplanu należy zaliczyć opis docelowej sytuacji gospodarstwa. Chodzi o wykazanie, że sposób w jaki realizowany będzie biznesplan, doprowadzi do osiągnięcia wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa co najmniej o 10%. Opracowanie biznesplanu bez istotnego udziału doradców może okazać się trudne. Ponadto beneficjent będzie zobowiązany do prowadzenia uproszczonej rachunkowości w gospodarstwie i prowadzenia rachunkowości. Kolejny wymóg dotyczy powierzchni użytków rolnych w gospodarstwie rolnym. Musi być ona co najmniej równa średniej krajowej, a w województwach o średniej niższej niż krajowa, na poziomie średniej wojewódzkiej i nie większa niż 300 hektarów. Dodatkowo określony został wymóg, że przynajmniej 70% minimalnej wielkości stanowi przedmiot własności beneficjenta, użytkowania wieczystego lub dzierżawy z zasobu własności rolnej Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego. Występuje brak możliwości wsparcia gospodarstw, w których głównym kierunkiem produkcji będzie przykładowo chów drobiu, prowadzenie plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne czy prowadzenie

niektórych działów specjalnych produkcji rolniczej. Beneficjent musi podlegać ubezpieczeniu społecznemu rolników na podstawie przepisów o KRUS. O kolejności przysługiwania pomocy będzie decydowała suma uzyskanych punktów (z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku), przyznawanych na podstawie ustalonych kryteriów wyboru. Krajowa lista rankingowa umieszczona zostaje w internecie¹¹.

Wychodząc z założenia, że przez cały okres programowania premia dla młodych rolników zostanie utrzymana na poziomie 100 tys. zł, wówczas wsparcie może otrzymać około 72 tys. młodych rolników. Przyjęty poziom wsparcia stanowi tylko 35,7% poziomu określonego jako maksymalne przez UE. Wydaje się, że ten poziom powinien ulec korekcie w górę, bo jest rażąco niski w stosunku do innych krajów europejskich.

Zatwierdzone fundusze unijne realizowane są zgodnie z zasadą zarządzania dzielonego między państwami członkowskimi a Unią Europejską. W poprzedniej perspektywie finansowej środki na wspieranie obszarów wiejskich kształtowały się na ogół jak 80% fundusze EFRROW do 20% środki własne kraju. Obecnie udział EFRROW został obniżony do 63,6%, co wymaga większego zaangażowania skarbu państwa. W PROW 2014-2020 wysokość płatności na działania związane z premiami dla młodych rolników określono na poziomie 718,0 mln euro, w tym 456,8 mln euro (63,63%) pochodzić będzie z EFRROW oraz 261,2 mln euro (36,37%) z budżetu państwa. Premie dla młodych rolników stanowią 5,3% całkowitego budżetu, który ustanowiony został na poziomie 13 513,3 mln euro a więc znacznie niższy niż w latach poprzednich¹².

Uwagi końcowe

W PROW 2014-2020 przyjęto inny układ występujących działań związanych z działalnością pozarolniczą, niż w poprzedniej perspektywie finansowej (2007-2013). W programie stwierdzono, że istnieje potrzeba dalszej restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw, których potencjał produkcyjny pozwoliłby na podjęcie wyzwań konkurencyjnych na europejskim rynku.

Działanie „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej” zastępuje dotychczasowe wsparcie dla mikroprzedsiębiorstw i (tylko w niewielkim stopniu) działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”. Ale przesunięcie praktycznie całego wsparcia działalności pozarolniczej w tym kierunku budzi szereg

¹¹ *Ibidem*

¹² *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2014.*

obaw. W związku z tym, że PROW nie przewiduje się finansowania szkoleń w kierunku działalności pozarolniczej (zakłada się przesunięcie tego typu działań do Polityki Spójności) nie wiadomo kto będzie wspierał rolników, zamierzających aplikować o środki w ramach tego działania. Dotychczas rolę taką pełniły ODR-y. Skoro ma to być rozpoczęcie działalności pozarolniczej, to oznacza to brak możliwości wspierania, już działających mikrofirm (działalności gospodarczej) co będzie szczególnie dotkliwe dla tych rolników, którzy prowadzą na małą skalę pozarolniczą działalność gospodarczą w ramach gospodarstwa rolnego i pozostają ubezpieczeni w KRUS. Jedyną możliwością pozostanie LEADER, pod warunkiem, że gospodarstwo będzie działać na obszarze objętym LSR i działalność rolnika będzie zgodna z LSR. Wsparcia udzielać się będzie rolnikom lub członkom gospodarstwa rolnego różnicującym działalność w kierunku działalności pozarolniczej lub mikroprzedsiębiorstwom i małym przedsiębiorstwom tymczasem w PROW (także w ramach LEADER-a) proponuje się tylko wsparcie osób, deklarujących rozpoczęcie działalności gospodarczej, rezygnując ze wsparcia gospodarstw zamierzających podejmować zadania w zakresie różnicowania działalności. Eliminuje to wspieranie chociażby agroturystyki czy drobnego przetwórstwa prowadzonego w gospodarstwie.

Ograniczenie wsparcia w PROW 2014-2020 to zagrożenie dla rozwoju pozarolniczej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce. Istnieje realna obawa, że mniejsze możliwości wsparcia mogą zniechęcać rolników do podejmowania i rozwijania aktywności pozarolniczej (np. agroturystyki), uzupełniającej działalność rolniczą. To z kolei nie przysłuży ani wzmocnieniu sfery szeroko pojętego rolnictwa i gospodarstw rolnych z punktu widzenia ekonomicznego, ani także ochronie obszarów wiejskich, rolniczego krajobrazu i środowiska.

Literatura

1. Bórawski P., *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich jako dodatkowe źródło dochodu rodzin rolniczych* [Non-agricultural activity on rural areas as additional source of income of rural families]. *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*. Zeszyty Naukowe SGGW, nr. 75, s. 15-21, 2009.
2. Dutka B., *Analiza przebiegu i realizacji działań zawartych w III osi „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” PROW 2007-2013* Analysis of realization of activities implemented into III axis „Quality of life in rural areas and differentiation of rural economy: RDP 2007-2013], „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno – Społecznej w Ostrołęce” 2/2015(17), s. 20-30, 2015.
3. Mickiewicz A., Wawrzyniak B., *Przebieg i realizacja działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach PROW na lata 2007–2013* [Process and realisation of measure

- “Modernisation of agricultural farms” in the frame of Rural Development Programme for 2007–2013 (RDPJ) „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. Zeszyty Naukowe SGGW”, nr. 86, s. 55-65, 2010.
4. Mickiewicz B., *Analiza porównawcza instrumentów wsparcia finansowego Wspólnej Polityki Rolnej z lat 2007-2013 w stosunku do lat 2014-2020. Konkurencyjność przedsiębiorstw w XXI wieku: czynniki wzrostu [Comparative analysis of financial support instruments of Common Agricultural Policy from years 2007-2013 in accord to years 2014-2020]*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, 2015.
 5. Pałka E., *Kierunki rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich w Polsce. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, nr 1/2010 [Directions of non-agricultural activity in rural areas in Poland]*, Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie, s. 163–174, 2010
 6. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2007.*
 7. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2014.*
 8. *Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Premie dla młodych rolników” w ramach poddziałania „Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Dz.U. 2015, poz. 982, 2015.*
 9. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 347/487, 2013.*

SUPPORT OF NON-AGRICULTURAL ACTIVITY IN RURAL AREAS IN RDP 2007-2013 AND 2014-2020 – ANALYSIS AND ESTIMATION OF SITUATION

Summary

The paper presents non-agricultural activities in the context of the implementation of the RDP 2007-2013 and selected activities in the new financial perspective 2014-2020. There were used statistical data from the CSO in the paper. In the RDP 2007-2007 non-agricultural activities were in priority axis III, which on the basis of the synergies associated with the fourth axis “Leader”, functioning in the sphere of the human factor in agriculture. For this purpose allocated 3,572.7 million, representing 20.8% of EAFRD means. However, in RDP 2014-2020 actions related to non-agricultural activities were represented mainly in Action "Bonuses for start of non-agricultural activities", which replaced the existing support for micro firms and (only slightly) the action "Diversification into non-agricultural activities." Therefore, there is real concern that smaller support capabilities may discourage farmers to undertake and develop non-agricultural activities in the coming years.

Key words: non-agricultural activity, support instruments, kinds of activity, strategic aims.

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono działalność pozarolniczą w kontekście realizacji działań w ramach PROW 2007-2013 oraz wybranych działań w nowej perspektywie finansowej 2014-2020. W pracy wykorzystano dane statystyczne GUS. W PROW 2007-2007 działalnościom pozarolniczym poświęcono III oś priorytetową, którą na zasadzie synergii powiązano z IV osią Leader, funkcjonującą w sferze czynnika ludzkiego w rolnictwie. Na ten cel przeznaczono 3572,7 mln euro, co stanowiło

20,8% środków EFRROW. Natomiast w PROW 2014-2020 poczynania związane z działalnością pozarolniczą zawarto głównie w działaniu „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej”, które zastępuje dotychczasowe wsparcie dla mikroprzedsiębiorstw i (tylko w niewielkim stopniu) działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”. W związku z tym istnieje realna obawa, że mniejsze możliwości wsparcia mogą zniechęcać rolników do podejmowania i rozwijania aktywności pozarolniczej w nadchodzących latach.

Słowa kluczowe: działalność pozarolnicza, instrumenty wsparcia, rodzaje działalności, cele strategiczne.

Adres do korespondencji-Corresponding address:
dr hab. Bartosz Mickiewicz, prof. ZUT
Wydział Ekonomiczny
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
ul. Żołnierska 47
71-210 Szczecin

dr hab. inż., prof. SGGW Elżbieta Jadwiga Szymańska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

RYNEK TRZODY CHLEWNEJ W POLSCE I W NIEMCZACH - STUDIUM KOMPARATYWNE¹

Wstęp

Polska należy do czołowych producentów żywca wieprzowego w Unii Europejskiej. W 2012 roku w kraju wyprodukowano 1,85 mln. ton wieprzowiny, co stanowiło 8,1% produkcji całej UE-28². W pierwszym okresie po integracji z UE produkcja żywca wieprzowego w Polsce zwiększyła się z 2,53 tys. ton w 2004 roku do 2,77 tys. ton w 2007 roku. W kolejnych latach, mimo pewnych wahań, wykazywała tendencję spadkową. Ściśle wiązało się to ze zmniejszeniem opłacalności produkcji oraz redukcją pogłowia trzody chlewnej, które w latach 2006-2013 ograniczono z 18,9 mln do 11,1 mln sztuk. Jednocześnie Polska w 2008 roku, po raz pierwszy od wejścia do UE, z eksporterem tego gatunku mięsa stała się importerem netto i nadal utrzymuje ujemne saldo w handlu zagranicznym.

W tym samym czasie produkcja żywca wieprzowego w Niemczech zwiększyła się. W 2012 roku wyprodukowano tam 5,47 mln ton wieprzowiny, co stanowiło 24,0% produkcji całej Unii Europejskiej³. W stosunku do 2000 roku produkcja wzrosła o 29,1%. Tempo wzrostu było szczególnie wysokie w latach 2006 – 2012, kiedy produkcja zwiększyła się o 751 tys. ton. Tak duży wzrost wynikał nie tylko z produkcji krajowej ale również wiązał się z importem prosiąt i świń rzeźnych z Danii i Holandii. W tym okresie do Niemiec sprowadzano rocznie około 9 mln prosiąt i prawie 5 mln świń rzeźnych. W ten sposób w okresie ostatnich kilkunastu lat, Niemcy z importera netto stały się pierwszym w Europie producentem wieprzowiny i w 2012 roku największym jej eksporterem. W latach 2000-2013 eksport żywych świń, mięsa wieprzowego i produktów wieprzowych zwiększył się o 1,83 mln ton, czyli o 283%. Tylko w latach 2006-2008 eksport

1 Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/09/B/HS4/03606.

² *Rocznik Statystyczny Rolnictwa [Statistical Yearbook of Agriculture]*, GUS, Warszawa 2014.

³ *Rocznik Statystyczny Rolnictwa [Statistical Yearbook of Agriculture]*, GUS, Warszawa 2014.

zwiększył się o 600 tys. ton. Głównym rynkiem zbytu dla niemieckiej wieprzowiny są Włochy i Holandia. W 2013 roku sprowadziły one z Niemiec odpowiednio 351,6 tys. ton oraz 325,3 tys. ton mięsa wieprzowego. Ważnym odbiorcą niemieckiej wieprzowiny stała się także Polska, która w 2013 roku zakupiła 200,8 tys. ton tego gatunku mięsa⁴. Wobec tak różnych tendencji zmian na rynku wieprzowiny w Polsce i Niemczech celem badań było rozpoznanie uwarunkowań produkcji żywca wieprzowego w tych krajach.

Cel, przedmiot i metoda badań

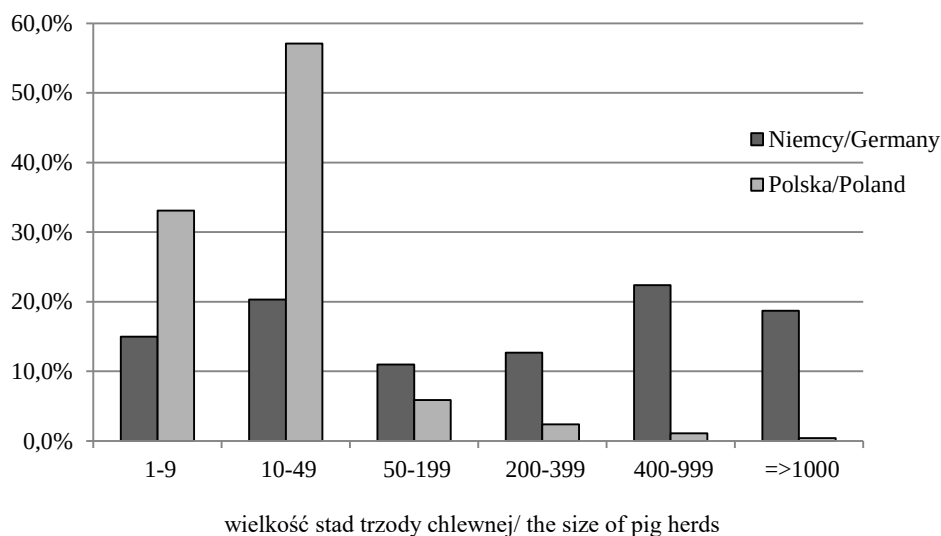
W analizie danych wykorzystano studia polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu oraz dane statystyki masowej GUS, Eurostatu i Komisji Europejskiej. Źródłem danych były także informacje z opracowania duńskiej organizacji Danish Agriculture & Food Council oraz dane Głównego Inspektoratu Weterynarii (GIW) dotyczące przedsiębiorstw branży mięsnej zajmujących się ubojem trzody chlewnej oraz przetwórstwem wieprzowiny. W badaniach wykorzystano analizę porównawczą. W analizach uwzględniono strukturę gospodarstw z trzodą chlewną oraz skalę chowu tego gatunku zwierząt w gospodarstwach. Dokonano porównań w zakresie przedsiębiorstw uboju i przetwórstwa wieprzowiny. Ponadto uwzględniono zmiany na rynku żywca wieprzowego w analizowanych krajach, zwłaszcza po integracji Polski z UE oraz zmienność cen wieprzowiny. Na podstawie badań opracowano także analizę SWOT rynku wieprzowiny w Polsce i Niemczech. Wyniki analiz przedstawiono w formie opisowej i graficznej.

Wyniki badań

W Polsce chów trzody chlewnej jest bardzo rozproszony, chociaż następuje stopniowa koncentracja stad. W 2002 roku chowem trzody chlewnej w Polsce zajmowało się ponad 760,6 tys. podmiotów, a w 2012 roku już tylko 260,1 tys. gospodarstw. Przeciętne stado trzody chlewnej zwiększyło się w tym okresie z 24,5 do 44,5 sztuk. W 2012 roku ponad 57,1% gospodarstw posiadało od 10 do 49 sztuk trzody chlewnej (rys. 1). Duży odsetek stanowiły także gospodarstwa utrzymujące kilka sztuk świń (33,1%). Tylko 3,5% gospodarstw z trzodą chlewną w Polsce posiadało stada liczące kilkaset sztuk świń. Z kolei podmioty utrzymujące stada powyżej 1000 sztuk stanowiły zaledwie 0,4% gospodarstw⁵.

⁴ Can Germany's pig industry still smile? Pig Progress 30.8.2014 <http://www.pigprogress.net/Pork-Processing/Markets/2014/11/Can-Germanys-pig--industry-still-smile-1635057W/> (dostęp: 12.11.2015).

⁵ Statistics 2013 pigmeat., Danish Agriculture & Food Council. Pig meat annual statistics 2013.

Rysunek 1. Struktura gospodarstw z trzodą chlewną w Polsce i Niemczech w 2013 roku

Figure 1. Structure of pig farms in Poland and Germany in 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat: Statistics 2013 pigmeat., Danish Agriculture & Food Council. Pig meat annual statistics 2013.

Source: own study based on Eurostat data: Statistics 2013 pigmeat., Danish Agriculture & Food Council. Pig meat annual statistics 2013.

Mała skala produkcji zdecydowanie ogranicza konkurencyjność polskich gospodarstw na europejskim rynku. Dodatkowo poziom zorganizowania rolników zajmujących się chowem świń w Polsce, w porównaniu do innych państw UE, jest bardzo niski. W latach 2001-2005 powstało zaledwie 20 grup producenckich. Dopiero w latach 2008-2011 dynamika wzrostu ich liczby wyraźnie przyspieszyła. Z danych MRiRW wynika, że w grudniu 2012 roku liczba grup producentów trzody chlewnej wynosiła 199.

W Niemczech koncentracja produkcji trzody chlewnej jest większa. Według danych Eurostatu w 2012 roku około 15% gospodarstw utrzymywało tylko kilka sztuk trzody chlewnej. Ponad 20,3% posiadało od 10 do 49 sztuk tego gatunku zwierząt. Znacznie większy odsetek stanowiły jednak gospodarstwa o dużej skali produkcji. Ponad 1/3 gospodarstw utrzymywała od 200 do 999 sztuk trzody chlewnej. Natomiast 18,7% podmiotów posiadało 1000 i więcej świń. Gospodarstwa o tak dużej skali chowu świń korzystają z tzw. efektów skali, ponieważ wraz ze wzrostem skali produkcji:

- można uzyskać wyższą cenę sprzedaży produktów,

- następuje spadek kosztów ogółem produkcji na 100 kg, głównie poprzez obniżenie kosztów pośrednich,
- obniża się pracochłonność produkcji⁶.

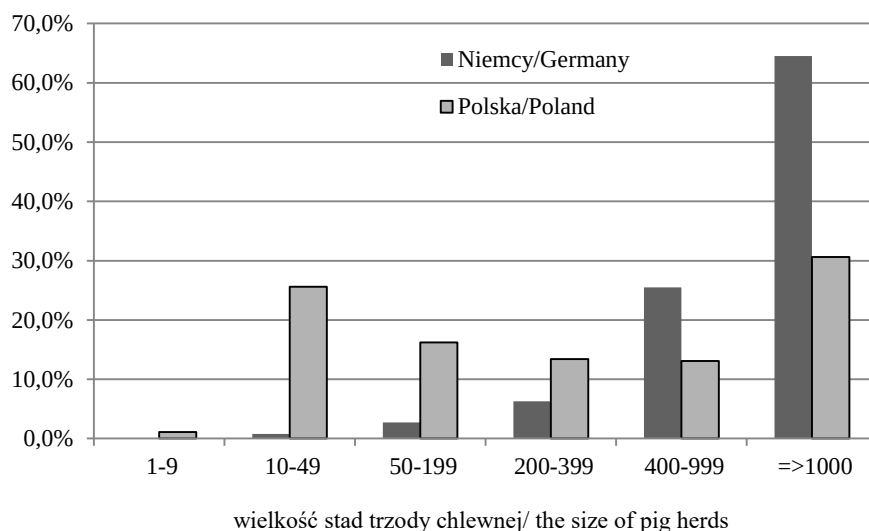
W 2012 roku w Niemczech produkcją trzody chlewnej zajmowało się 30,1 tys. gospodarstw, które utrzymywały co najmniej 50 świń lub 10 loch. Pogłowie w tej grupie gospodarstw wynosiło łącznie 27,7 mln świń, a średnio na gospodarstwo przypadało 921 sztuk świń. Trzoda chlewna w gospodarstwach mniejszych stanowiła zaledwie 2% pogłowia. W ciągu ostatnich 10 lat z chowu trzody chlewnej w Niemczech zrezygnowało około 78 tys. gospodarstw. Jednocześnie średni stan pogłowia świń w latach 2002–2012 zwiększył się aż 4-krotnie⁷.

Z punktu widzenia zdolności konkurencyjnych znacznie ważniejsza od struktury gospodarstw trzodowych jest jednak struktura rozmieszczenia pogłowia zwierząt w poszczególnych grupach gospodarstw. Z jednej strony w sposób zasadniczy przesądza ona o efektach produkcyjnych i ekonomicznych, a z drugiej może być ważnym wskaźnikiem wielu zagrożeń natury ekologicznej⁸. W Polsce w 2013 roku, w związku z dużym udziałem gospodarstw o małej skali produkcji, 25,6% trzody chlewnej znajdowało się w stadach liczących od 10 do 49 sztuk zwierząt (rys. 2). W stadach od 50 do 199 sztuk utrzymywano 16,2% pogłowia trzody chlewnej. Z kolei w stadach liczących od 200 do 399 utrzymywano 13,4% świń. Podobny odsetek świń znajdował się w stadach od 400 do 999 sztuk (13,1%). W największych gospodarstwach utrzymywano 30,6% trzody chlewnej.

⁶ A. Skarżyńska, K. Jabłoński, *Wyniki ekonomiczne wybranych produktów rolniczych w 2011 r.* [The economic results of selected agricultural products in 2011,]. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012.

⁷ P. Janasz, *Zasady współpracy rolników z zakładami mięsnymi w wybranych krajach UE* [The principles of cooperation of farmers with meat processing companies in selected EU countries], [w:] Trzoda chlewna w gospodarce narodowej [Pigs in the national economy],. [red.:] E. Winiarska-Grabosz. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Wrocław, 2013, s. 27-32.

⁸ Z. Gołaś, M. Kozera, M. Błażek, *Zróżnicowanie struktury gospodarstw trzodowych w Polsce i UE* [Diversification of the pig farms structure in Poland and the EU], Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, z. 1, 2008, s. 47-51.

Rysunek 2. Struktura stad trzody chlewnej w Polsce i Niemczech w 2013 roku

Figure 2. The structure of pig herds/pig farms in Poland and Germany in 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat: Statistics 2013 pigmeat, Danish Agriculture & Food Council. Pig meat annual statistics 2013.

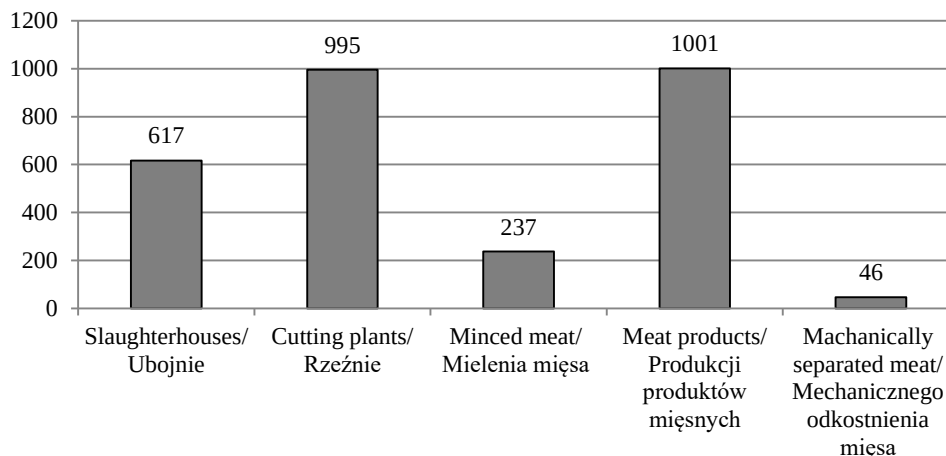
Source: own study based on Eurostat data: Statistics 2013 pigmeat, Danish Agriculture & Food Council. Pig meat annual statistics 2013.

W Niemczech, ze względu na znaczny udział gospodarstw dużych 64,5% trzody chlewnej znajdowało się w gospodarstwach utrzymujących 1000 i więcej sztuk trzody chlewnej. Ponad 1/4 występowała w podmiotach liczących od 200 do 999 sztuk. W gospodarstwach mniejszych utrzymywano tylko 9,8% świń.

W Polsce bardzo rozdrobniony jest także sektor ubojni i przetwórci wieprzowiny. Według danych Głównego Inspektoratu Weterynarii (GIW) na początku 2014 roku ubojem trzody chlewnej w kraju zajmowało się 617 podmiotów (rys. 3). W większości były to jednostki małe, działające lokalnie, obsługujące drobnych, indywidualnych rolników. Z kolei rozbiorem oraz przetwórstwem mięsa zajmowało się odpowiednio 995 i 1001 podmiotów⁹. Bardzo często działalności te były jednak połączone w ramach jednego zakładu. Większa liczba zakładów

⁹ E. Szymańska, M. Hamulczuk, M. Dziwulski, *Analiza na temat funkcjonowania sektora wieprzowiny w latach 2004-2010 wraz z prognozą do roku 2020 [Analysis about the functioning of pigmeat sector in 2004-2010, along with forecast to 2020]*, Analiza dla MRiRW 2012, www.bip.minrol.gov.pl. (dostęp: 18.12.2015).

rozbioru i przetwórstwa mięsa w porównaniu z liczbą ubojni wskazuje, że wiele podmiotów, zmuszonych było do pozyskiwania surowca w obcych jednostkach. Marża z tego tytułu była zatem przechwytywana we wcześniejszych ogniwach łańcucha dystrybucji.

Rysunek 3. Liczba zakładów uboju i przetwórstwa mięsa wieprzowego w kraju

Figure 3. The number of plants slaughter and processing of pork in the country

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GIW.

Source: own study based on GVI data.

Ogniwem łączącym producentów trzody chlewnej i sektor przetwórstwa w kraju są zakłady uboju, które w sposób bezpośredni lub pośredni są odbiorcami żywca wieprzowego z gospodarstw rolnych. Liczba ubijanych tuczników, w związku z redukcją pogłowia trzody chlewnej w latach 2007-2013 zmniejszyła się z 24,7 mln w 2007 roku do 15,6 mln sztuk w 2013 roku. Jednocześnie od 2010 roku na polskim rynku występuje tendencja spadkowa w zakresie liczby przedsiębiorstw mięsnych. Tylko w 2011 roku wyrejestrowano 26 firm. Zamknięcia dotyczyły głównie rzeźni i zakładów rozbioru mięsa. Odmienna sytuacja wystąpiła w przypadku zakładów produkcyjnych, masarni, których liczba zwiększyła się¹⁰.

¹⁰ A. Filo-Zagrabia, *Czy na rynku jest jeszcze miejsce dla nowych producentów [Is there still room for new producers in the market]*, Gazeta Finansowa. 14–20 listopada 2014 r.

Obecnie sytuacja małych ubojni i przedsiębiorstw zajmujących się rozbiorem mięsa jest trudna pod względem ekonomicznym. W wielu przypadkach są one niekonkurencyjne w stosunku do dużych, polskich, jak i zagranicznych firm, w szczególności niemieckich, które coraz częściej odgrywają znaczącą rolę na polskim rynku, konkurując głównie ceną.

Mimo dużego rozdrobnienia zakładów mięsnych wyłoniła się wśród nich grupa wielozakładowych przedsiębiorstw lub grup kapitałowych o szeroko zakrojonej działalności w kraju i zagranicą. W grupie liderów branży mięsnej znalazły się takie przedsiębiorstwa jak: Animex, Sokołów S.A. Polski koncern DUDA oraz ZRP Farmutil HS SA.

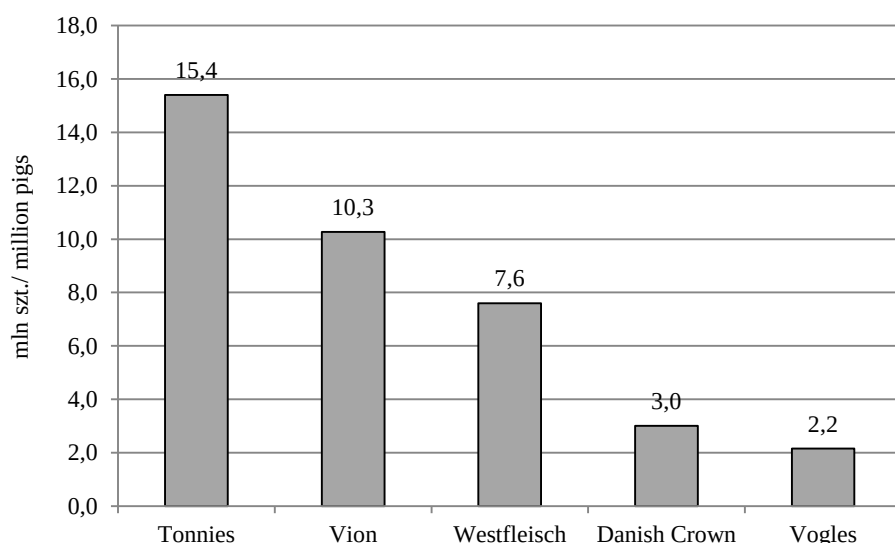
Niski stopień koncentracji podaży trzody chlewnej oraz rozdrobnienie przemysłu mięsnego determinują kanały obrotu zwierzętami rzeźnymi. Najczęstszym źródłem surowca w zakładach uboju żywca wieprzowego w kraju są dostawy bezpośrednie. W ten sposób zaopatrują się głównie przedsiębiorstwa małe, działające lokalnie, dla których głównymi dostawcami są drobni producenci trzody chlewnej. W tej grupie większość zawieranych transakcji zakupu żywca wieprzowego rozliczanych jest na podstawie wagi żywej. Producenci o dużych zdolnościach ubojowych bardziej dywersyfikują źródła dostaw surowca. Oprócz zakupów bezpośrednich pozyskują oni surowiec od pośredników, z własnego chowu oraz z importu. Ponadto w większym stopniu nawiązują współpracę z dostawcami w ramach umów kontraktacyjnych. Rozliczeń dokonują na podstawie klasyfikacji półtuszy i określonego systemu premiowania dostawców¹¹.

W Niemczech liczba rzeźni w 2011 roku wynosiła około 250 zakładów. W dziesięciu największych z nich ubijano ponad 75% wszystkich odchowanych w kraju i zakupionych w Holandii tuczników. Dodatkowo, w Niemczech funkcjonowało około 600 zakładów rozbiorowych i 2300 zakładów przetwórczych. Do największych ubojni zalicza się firmę Toennies, która w 2011 roku ubiła 15,4 mln świń. Na drugiej pozycji znalazł się koncern Vion z ubojem ponad 10,3 mln szt. Trzecią, pod względem wielkości jest firma Westfleisch, która zwiększyła ubój do 7,16 mln świń. Westfleisch i Vion eksportują ponad 50% swojej produkcji, głównie do Hongkongu, Chin i Korei Południowej¹².

¹¹ E. Szymańska, M. Hamulczuk, M. Dziwulski, *Analiza na temat funkcjonowania sektora wieprzowiny w latach 2004-2010 wraz z prognozą do roku 2020 [Analysis about the functioning of pigmeat sector in 2004-2010, along with forecast to 2020]*,.. Analiza dla MRiRW. www.bip.minrol.gov.pl, 2012, (dostęp:18.12.2015).

¹² Z. Pejsak, *Produkcja świń i wieprzowiny w Niemczech - źródła sukcesu branży [Production of pigs and pork in Germany - the source of the industry success]*, Trzoda Chlewna nr 12, 2012, s. 17-22.

Obok największych ubojni w Niemczech pracują jednak mniejsze, spółdzielcze zakłady mięsne należące do rolników zrzeszonych w spółdzielniach lub grupach producentów świń. Zaopatrują one zwykle lokalne rynki bądź znajdują niszę eksportową dla swoich produktów, np. Szwajcarię na „eko-mięso”. Stawki za świnię są w takich ubojniach wyższe dla członków spółdzielni czy grup. Generalnie, wysoka koncentracja ubojów w Niemczech, bardzo dobra organizacja zaplecza surowcowego i pełne wykorzystanie mocy przerobowych sprawiają, że niemieckie zakłady przetwórcze płacą wyższe ceny za tuczniki i jednocześnie są konkurencyjne na rynku wieprzowiny.

Rysunek 4. Liczba ubijanych świń w 5 największych rzeźniach niemieckich w roku 2011

Figure 4. The number of slaughtered pigs in the 5 biggest German slaughterhouses in 2011

Źródło: Pejsak Z., 2012: Produkcja świń i wieprzowiny w Niemczech - źródła sukcesu branży. Trzoda Chlewna nr 12, s. 17-22.

Source: Pejsak Z., 2012: Produkcja świń i wieprzowiny w Niemczech - źródła sukcesu branży [Production of pigs and pork in Germany - the source of the industry success], Trzoda Chlewna nr 12, s. 17-22.

Wszyscy producenci świń w Niemczech należą do Związku Rolników Niemieckich. Ponadto, około 12000 rolników zrzeszonych jest w związku producentów świń (Interessengemeinschaft der Schweinehalter Deutschlands – ISN). Związek ten dba o interesy producentów żywca wieprzowego oraz zajmuje się problemem ubezpieczeń członków, w tym ubezpieczeń związanych z wystąpieniem chorób. Zadaniem władz związku jest organizowanie spotkań szkoleniowych oraz niezbędne lobbowanie wśród polityków i decydentów. Istotnym elementem niemieckiego rynku wieprzowiny są także grupy producenckie. Ich zadaniem jest przede wszystkim organizacja produkcji oraz wspólne

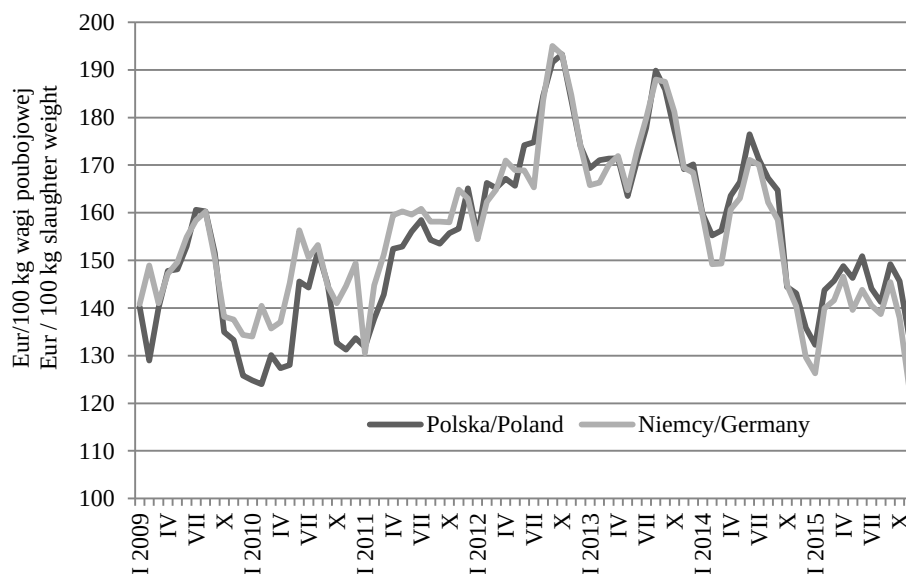
zakupy środków produkcji. Wśród swoich członków promują także nowoczesne technologie produkcji i możliwości poprawy wydajności. Większość producentów żywca wieprzowego w Niemczech podpisuje umowy kontraktacyjne z wybranymi zakładami mięsnymi. Występuje tam zarówno wolnorynkowa sprzedaż, jak i transakcje z tzw. ceną gwarantowaną.

Polskie zakłady mięsne, z nielicznymi wyjątkami dużych przedsiębiorstw, jak np. Sokołów SA, Animex, nie współpracują ściśle z producentami trzody chlewnej i nie zawierają umów kontraktacyjnych. Wynika to przede wszystkim z braku powiązań kapitałowych między rolnikami a przemysłem mięsnym. Producenci żywca wieprzowego nie mają żadnego wpływu na politykę surowcową zakładów mięsnych, które w sytuacji złej koniunktury na rynku sprowadzają wieprzowinę i żywe świnię z zagranicy. W stosunku do zakładów mięsnych czasami kierowane są oskarżenia o zmonopolizowanie oraz destabilizację rynku wewnętrznego przez import surowca z innych krajów.

Rynek trzody chlewnej charakteryzuje się znacznymi wahaniami cen zarówno w Polsce jak i w Niemczech. Wynika to z jego specyfiki związanej z tzw. mechanizmem cyklu świńskiego. Przed przystąpieniem Polski do UE zmiany cykliczne cen w kraju były opóźnione średnio o trzy miesiące w stosunku do analogicznych wahań na rynku niemieckim¹³. Integracja z UE zmieniła warunki funkcjonowania rynku żywca wieprzowego w Polsce. Zniesienie barier celnych pozwoliło na swobodny przepływ towarów między rynkami w krajach UE. Przedsiębiorcy uzyskali możliwość zaopatrywania się w surowiec z tych rynków, na których ceny są najniższe. W ten sposób sytuacja podaży-popytu w innych krajach członkowskich silnie oddziałuje na kształtowanie się cen produktów rolnych w Polsce. Wynikać to może z szybkiego przepływu informacji rynkowej oraz efektywnego rynku, który podlega tym samym lub podobnym regulacjom. Od kilku lat pomiędzy cenami w Polsce i w Niemczech występują wysokie współzależności w przebiegu cen. Fazy wzrostowe i fazy spadkowe cen są współbieżne ze sobą, mimo widocznych różnic w poziomie cen. W latach 2010-2012 przeciętne ceny żywca wieprzowego w Polsce były z reguły wyższe niż w Niemczech. Natomiast w kolejnych latach ich poziom był bardzo zbliżony (rys. 5).

W Niemczech istotną rolę w kształtowaniu cen odgrywa Komisja Cenowa, która składa się z przedstawicieli organizacji rolniczych oraz zakładów mięsnych. W każdy piątek ogłasza ona obowiązującą stawkę na kolejny tydzień. Większość zakładów przyjmuje wskazaną cenę za minimalną, którą płaci dostawcom. Czasami jednak obniża ją lub podwyższa o kilka procent, w zależności od indywidualnych uwarunkowań. W Polsce próby przygotowania wzoru umowy kontraktacyjnej z uwzględnieniem czynnika cenowego (odwołanie do ceny z bieżącego tygodnia publikowanej przez Komisję Cenową) nie powiodły się.

¹³ M. Hamulczuk, S. Stańko, *Uwarunkowania zmian cen wieprzowiny i dochodów producentów trzody chlewnej w Polsce [Determinants of changes in the prices of pork and the income of pigs producers in Poland]*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 3, 2013, s. 44-66.

Rysunek 5. Zmiany cen skupu żywca wieprzowego w Polsce i w Niemczech w latach 2009-2015

Figure 5. Changes in purchase prices of live pigs in Poland and Germany in the years 2009-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej: Rynek mięsa, stan i perspektywy, nr 43/2012, 47/2014 IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.

Source: own study based on data from the European Commission: Rynek mięsa, stan i perspektywy [Meat market, the state and prospects], nr 43/2012, 47/2014 IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.

Analizując sytuację na polskim rynku żywca wieprzowego można wskazać jego mocne i słabe strony. Do mocnych strony produkcji trzody chlewnej należy zaliczyć:

- duży potencjał zasobów ziemi do produkcji trzody chlewnej bez zagrożenia dla środowiska naturalnego,
- duży popyt wewnętrzny,
- korzystne położenie geograficzne,
- nowoczesny park maszynowy w zakładach mięsnych.

Wśród słabych stron wymienia się natomiast:

- duże rozdrobnienie hodowli, chowu, ubojów i przetwórstwa,
- relatywnie niska efektywność produkcji,
- niekorzystne prawo dla koncentracji produkcji trzody chlewnej,

- relatywnie drogi kapitał w porównaniu z krajami UE (brak dostępu do nisko oprocentowanych kredytów),
- brak mechanizmów zapobiegających zbyt dużym wahaniom cen,
- nieprzychylność i nadmierna administracja wszystkich pionów administracji wobec produkcji trzody chlewnej¹⁴.

Na niemieckim rynku żywca wieprzowego do mocnych stron zalicza się:

- wysoki stopień integracji pionowej (producenci żywca i zakłady mięsne) oraz poziomej (spółdzielczość).
- koncentrację produkcji i ubojów na niewielkim obszarze (niskie koszty organizacji skupu i transportu).
- niskie jednostkowe koszty uboju.
- bardzo dobrą infrastrukturę transportową.
- sprawność w zdobywaniu rynków zagranicznych, w tym przede wszystkim rynków Europy Centralnej i Wschodniej.
- relatywnie niskie obciążenia farmerów z tytułu prowadzonej produkcji – w porównaniu z producentami w Danii, czy Holandii.

Rynek żywca wieprzowego w Niemczech cechuje także kilka słabych stron. Wśród najważniejszych można wymienić:

- bardzo duże (nadmierne) zagęszczenie świń w regionach, w których chów tego gatunku zwierząt jest na najwyższym poziomie (Nadrenia Północna-Westfalia i Dolna Saksonia),
- rosnącą niechęć ogółu społeczeństwa, w tym polityków do producentów świń wynikającą z „niekorzystnego” oddziaływania tej produkcji na środowisko,
- bardzo wysokie ceny ziemi, związane między innymi z rozwojem biogazowni.

Wnioski

Na podstawie dokonanych analiz sformułowano kilka wniosków.

1. Chów trzody chlewnej w Polsce jest zdecydowanie bardziej rozproszony niż w Niemczech. W 2012 roku udział gospodarstw liczących 400 i więcej świń stanowił zaledwie 1,5% gospodarstw z trzodą chlewną, natomiast w Niemczech ich odsetek wynosił 41,1%. Obniża to konkurencyjność polskich producentów, ponieważ przedsiębiorstwa potrzebują zwykle dużych partii tuczników o wystandaryzowanych parametrach.

¹⁴ Strategia odbudowy i rozwoju produkcji trzody chlewnej w Polsce do roku 2030. [*The strategy for reconstruction and development of pig production in Poland until 2030*], Blicharski T., Hammermeister A., (red.). Warszawa 2013.

2. Większość gospodarstw trzodowych w Niemczech, ze względu na dużą skalę produkcji korzysta z tzw. efektów skali. Dzięki utrzymywaniu dużych stad trzody chlewnej ich produkcję cechują niższe koszty jednostkowe i możliwość pozyskania wyższej ceny sprzedaży. Produkcja trzody chlewnej w Polsce, ze względu na mniejsze stada zwierząt jest mniej uciążliwa dla środowiska ale generuje wyższe koszty jednostkowe, co wpływa na wyższą cenę. W tej sytuacji polskie przedsiębiorstwa zakupują dużo surowca z Niemiec.
3. Polski przemysł mięsny cechuje duże rozdrobnienie. Tylko nieliczne przedsiębiorstwa prowadzą szeroko zakrojoną działalność w kraju i za granicą. Większość przedsiębiorstw nie współpracuje z producentami żywca wieprzowego. W Niemczech rynek wieprzowiny jest bardziej zintegrowany. Obok największych ubojni pracują tam mniejsze, spółdzielcze zakłady mięsne należące do rolników zrzeszonych w spółdzielniach lub grupach producentów świń. Na rynku dominują natomiast umowy kontraktacyjne z zakładami mięsnymi, co przyczynia się do rozwoju produkcji wieprzowiny.
4. Rynek trzody chlewnej charakteryzuje się znacznymi wahaniami cen zarówno w Polsce jak i w Niemczech. Wynika to z jego specyfiki związanej z tzw. mechanizmem cyklu świńskiego. W Niemczech istotną rolę w kształtowaniu cen odgrywa Komisja Cenowa, która składa się z przedstawicieli organizacji rolniczych oraz zakładów mięsnych. W Polsce próby przygotowania wzoru umowy kontraktacyjnej z uwzględnieniem czynnika cenowego nie powiodły się.
5. Na podstawie zrealizowanych badań należy sądzić, że u podstaw ogromnego sukcesu branży mięsnej w Niemczech leżą przemysłane i równocześnie dalekowzroczne zmiany w obrębie samej produkcji świń, jak i w związanych z tą produkcją działach przemysłu rolno-spożywczego. Mając na uwadze wzorce niemieckie w Polsce należy zwiększyć skalę chowu trzody chlewnej w gospodarstwach, pogłębić specjalizację produkcji w zakresie produkcji prosiąt i tuczu oraz zachęcić rolników do współpracy w ramach grup producenckich. Tym działaniom powinno towarzyszyć odpowiednie wsparcie finansowe.

Bibliografia

1. Can Germany's pig industry still smile? Pig Progress 30.8.2014 <http://www.pigprogress.net/Pork-Processing/Markets/2014/11/Can-Germanys-pig--industry-still-smile-1635057W/> (dostęp: 12.11.2015).
2. Filo-Zagrabla A., *Czy na rynku jest jeszcze miejsce dla nowych producentów*[*Is there still room for new producers in the market*], Gazeta Finansowa. 14–20 listopada 2014 r.
3. Gołaś Z., Kozera M., Błażek M., *Zróżnicowanie struktury gospodarstw trzodowych w Polsce i UE* [*Diversification of the pig farms structure in Poland and the EU*], Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, z. 1, 2008, s. 47-51.

4. Hamulczuk M., Stańko S., *Uwarunkowania zmian cen wieprzowiny i dochodów producentów trzody chlewnej w Polsce [Determinants of changes in the prices of pork and the income of pigs producers in Poland]*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 3, 2013, s. 44-66.
5. Janasz P., *Zasady współpracy rolników z zakładami mięsnymi w wybranych krajach UE [The principles of cooperation of farmers with meat processing companies in selected EU countries]*, [w:] Trzoda chlewna w gospodarce narodowej [Pigs in the national economy], [red.:] E. Winiarska-Grabosz. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Wrocław 2013, s. 27-32.
6. Pejsak Z., *Produkcja świń i wieprzowiny w Niemczech - źródła sukcesu branży [Production of pigs and pork in Germany - the source of the industry success]*, Trzoda Chlewna nr 12, 2012, s. 17-22.
7. *Rocznik Statystyczny Rolnictwa [Statistical Yearbook of Agriculture]*, GUS, Warszawa 2014.
8. *Rynek mięsa, stan i perspektywy [Meat market, the state and prospects]*, nr 43/2012, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
9. *Rynek mięsa, stan i perspektywy [Meat market, the state and prospects]*, nr 47/2014, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
10. Skarżyńska A., Jabłoński K., *Wyniki ekonomiczne wybranych produktów rolniczych w 2011 r [The economic results of selected agricultural products in 2011]*, IERiGŻ-PIB 2012, Warszawa.
11. Statistics 2013 pigmeat, Danish Agriculture & Food Council. Pig meat annual statistics 2013.
12. *Strategia odbudowy i rozwoju produkcji trzody chlewnej w Polsce do roku 2030 [The strategy for reconstruction and development of pig production in Poland until 2030]*, Blicharski T., Hammermeister A., (red.). Warszawa 2013.
13. Szymańska E., Hamulczuk M., Dziwulski M., *Analiza na temat funkcjonowania sektora wieprzowiny w latach 2004-2010 wraz z prognozą do roku 2020 [Analysis about the functioning of pigmeat sector in 2004-2010, along with forecast to 2020]*, Analiza dla MRiRW 2012, www.bip.minrol.gov.pl. (dostęp: 18.12.2015).

THE PIGS MARKET IN POLAND AND GERMANY - A COMPARATIVE STUDY

Summary. Because of various trends in the pork market in Poland and Germany, the aim of the study was to recognize conditions of live pork production in those countries. The study of the literature of the subject and data from a variety of institutions (CSO, Eurostat, European Commission, Danish Agriculture & Food Council, GVI) in the study were used. The research shows that breeding pigs in Poland is certainly more diffuse, than by the Western boundary. Pork producers in Germany are increasingly using the so-called economies of scale. In addition, the pork market is more integrated. The development of pigs in Germany is due to the policy changes that led to changes within the manufacturing and related sectors of agro-industrial complex. It is necessary to increase the scale of production in the farms in Poland to deepen the specialization of production in relation to piglets and fattening, as well as encourage farmers to work in producers groups.

Keywords: pigs, pork market, price fluctuations, integration The objective of this study is to identify

Abstrakt. Wobec różnych tendencji zmian na rynku wieprzowiny w Polsce i Niemczech celem badań było rozpoznanie uwarunkowań produkcji żywca wieprzowego w tych krajach. W badaniach wykorzystano studia literatury przedmiotu oraz dane z różnych instytucji (GUS, Eurostat, Komisja Europejska, Danish Agriculture & Food Council, GIW). Z badań wynika, że chów trzody chlewnej w Polsce jest zdecydowanie bardziej rozproszony niż za zachodnią granicą. Producenci wieprzowiny w

Niemczech w większym stopniu korzystają z tzw. efektów skali. Ponadto, rynek wieprzowiny jest tam bardziej zintegrowany. Rozwój chowu trzody chlewnej w Niemczech wynika z odpowiednio prowadzonej polityki, która doprowadziła do zmian w obrębie samej produkcji i związanych nią działach przemysłu rolno-spożywczego. W Polsce należy zwiększyć skalę chowu trzody chlewnej w gospodarstwach, pogłębić specjalizację produkcji w zakresie prosiąt i tuczu oraz zachęcić rolników do działania w grupach producenckich.

Słowa kluczowe: trzoda chlewna, rynek wieprzowiny, wahania cen, integracja.

Adres do korespondencji:

Dr hab. inż. Elżbieta Jadwiga Szymańska, prof. SGGW

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Wydział Nauk Ekonomicznych

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

ul. Nowoursynowska 166

02-787 Warszawa

tel. (22) 593 42 27

e-mail: elzbieta_szymanska@sggw.pl

Prof. nadzw. dr hab. Maria Parlińska, dr Ewa Wasilewska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ANALIZA SKUPIEŃ JAKO PRZYKŁAD ZASTOSOWANIA W OCENIE ROZWOJU REGIONÓW

Wstęp

Problemy klasyfikacji, od dawna były przedmiotem zainteresowania w wielu dziedzinach wiedzy. Już starożytni Hindusi, greccy i rzymscy lekarze, zajmowali się typologią ludzi według płci, charakteru i cech fizycznych. Arystoteles, F. Bacon, W. Wundt zajmowali się klasyfikacją nauki, a M. Dewey zaproponował klasyfikację bibliograficzną. Dyscyplina naukowa zajmująca się zasadami i procedurami klasyfikacji objęta jest w języku polskim i wielu innych językach tradycyjną nazwą „taksonomia”. Termin ten powstał z połączenia dwóch greckich słów *taxis* - oznaczających układ, porządek oraz *nomos* – oznaczających prawo, zasadę. Można więc najogólniej stwierdzić że taksonomia jest nauką o zasadach klasyfikacji, a wręcz synonimem słowa klasyfikacja. Korzenie taksonomii jako nauki tkwią w XVIII wieku. Za najważniejszego przedstawiciela taksonomii w ujęciu jakościowym uważa się Karola Linneusza (1707 – 1778), twórcę systematyki (taksonomii) roślin i zwierząt. Rozwój metod ilościowych w drugiej połowie XIX wieku, w zastosowaniu do badań biologicznych (biometryka), zainspirowany został teorią ewolucji Karola Darwina. Było to także bodźcem do rozwoju metod taksonomicznych, jako zasad klasyfikacji i wprowadzania do niej metod ilościowych¹.

Do początków XX wieku taksonomia miała wyłącznie charakter opisowy, jakościowy. Inicjatorem ilościowego podejścia w taksonomii był Jan Czekanowski (1882 – 1965) – polski antropolog, etnograf, demograf i statystyk. Najbardziej znaczącym wynikiem badawczym Jana Czekanowskiego była sformułowana w 1913 r. propozycja miary podobieństwa obiektów skonstruowanej w oparciu o

¹ J. Pociecha, *Rozwój metod taksonomicznych i ich zastosowań w badaniach społeczno-ekonomicznych* [The development of taxonomic methods and their applications in the study of socio-economic] dostęp: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_Rozwoj_metod_taksonomicznych.pdf, ss. 1-3.

numeryczne podejście taksonomiczne oraz diagramiczną metodę porządkowania macierzy odległości, zwaną diagramem Czekanowskiego².

W okresie międzywojennym taksonomię ilościową zaczęto wykorzystywać w geografii, psychologii, naukach rolniczych, językoznawstwie, astronomii. Zadania klasyfikacji zaczęto masowo wykorzystywać po sformalizowaniu algorytmów (procedur) klasyfikacji, co nastąpiło w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku. Opracowywano wówczas wiele różnorodnych metod grupowania i wykorzystywano je w dalszych dyscyplinach naukowych: geologii, socjologii, paleontologii, kryminalistyce, mineralogii, zootechnice, ekonomii. W latach siedemdziesiątych nastąpił wzrost zainteresowania problematyką klasyfikacji wśród specjalistów od cybernetyki i teorii informacji.

W Polsce podstawowym kierunkiem zastosowania taksonomii numerycznej w naukach społeczno-ekonomicznych w latach siedemdziesiątych były problemy regionalizacji przestrzennej. Metody taksonomiczne zaczęto wykorzystywać w zagadnieniach doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych, segmentacji rynku, do modelowania zjawisk społecznych, ekonomicznych, demograficznych. W tym też czasie wyodrębniła się wielowymiarowa analiza porównawcza, w której przy pomocy procedur porządkowania liniowego konstruuje się syntetyczne mierniki rozwoju³.

Metody taksonomiczne umożliwiają dokonywanie analiz i ocenę istniejącej sytuacji, pozwalają wnioskować na temat zagadnień, odnośnie, do których brak jest pełnej wiedzy. Są pomocne w wyszukiwaniu wzajemnych relacji między obserwowanymi zjawiskami, umożliwiają konstruowanie prognoz o różnym horyzoncie czasowym. Pozwalają także na optymalizację zarówno pojedynczych decyzji, jak i kompleksowych działań składających się z całego ciągu decyzji. Dlatego tak powszechny jest udział metod taksonomicznych w systemach wspomagania decyzji w wielu dziedzinach życia, a syntetyczne mierniki rozwoju przydatne są w szeroko rozumianym procesie gospodarowania.

W szczególności, jako że główną ideę taksonomii stanowi agregacyjna analiza i porządkowanie obiektów opisanych za pomocą licznych zmiennych statystycznych, odgrywa ona istotną rolę w badaniu efektywności rezultatów

² A. Młodak, *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej [Taxonomic analysis in the regional statistics]*, Wydawnictwo Difin, Warszawa, 2006, ss. 21-22.

³ T. Grabiński, *Metody taksonometrii [Methods of numerical taxonomy]*, Akademia Ekonomiczna, Kraków 1992, s.13-16.

osiąganych przez statystykę regionalną oraz kompleksowego zróżnicowania jednostek terytorialnych w świetle różnorodnych zjawisk społeczno-gospodarczych⁴.

Cel i metoda badań

Celem badania była ocena poziomu zróżnicowania województw w Polsce pod względem rozwoju gospodarczego regionów oraz określenie grup województw podobnych ze względu na interesujące cechy diagnostyczne. W przeprowadzonych analizach materiał empiryczny stanowiły dane makroekonomiczne dotyczące 16 województw, pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce, z badań statystyki regionalnej. Okres badań obejmował 2014 rok. Do zmiennych objaśniających badane zjawisko zostały wybrane zmienne charakteryzujące rozwój gospodarczy regionu.

Dla osiągnięcia postawionego celu wykorzystano jeden z algorytmów klasyfikacji obiektów wielocechowych – analizę skupień, nazywaną również segmentacją danych. Analiza skupień jest zbiorem metod tzw. klasyfikacji bez nadzoru (ang. *unsupervised learning*) służących do wyodrębniania jednorodnych podzbiorów obiektów badanej populacji. Metody analizy skupień dzielą się na dwie podstawowe kategorie: metody hierarchiczne, w wyniku stosowania których dla zbioru obiektów otrzymuje się hierarchię klasyfikacji oraz metody niehierarchiczne, wśród nich grupowanie metodą *k*-średnich. Podstawą grupowania w większości algorytmów jest podobieństwo między obiektami. W wyniku klasyfikacji otrzymuje się skupienia obiektów możliwie najbardziej podobnych (zbliżonych) do siebie, natomiast obiekty umieszczone w różnych skupieniach możliwie dalece różnią się między sobą.

Wśród metod hierarchicznych istnieją dwa rodzaje technik grupowania obiektów: techniki aglomeracyjne oraz podziałowe (deglomeracyjne). W algorytmach technik aglomeracyjnych każdy obiekt jest początkowo odrębnym skupieniem. Następnie łączy się stopniowo najbliższe obiekty w kolejne skupienia, aż do uzyskania jednego skupienia. W przypadku technik podziałowych stosuje się podejście odwrotne. Początkowo wszystkie obiekty tworzą jedno skupienie, następnie algorytm dzieli (rozszczenia) istniejące skupienia na mniejsze, aż do momentu uzyskania jednoelementowych skupień⁵. Efekt grupowania w przypadku stosowania metod hierarchicznych prezentowany jest w postaci uszeregowanego

⁴ A. Młodak, *ibidem*, s. 21.

⁵ A. Stanisławski, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny [Approachable statistics course using STATISTICA PL on the examples from medicine]*, Wydawnictwo StatSoft Polska Sp. z o.o., Kraków, 2007, ss. 119-120.

(hierarchicznego) drzewa połączeń obiektów w skupienia – dendrogramu. Uszeregowane drzewo charakteryzuje się takim sposobem połączeń obiektów, w którym każde skupienie obiektów niższego rzędu jest podzbiorem skupienia wyższego rzędu.

Grupowanie metodą k -średnich polega na podzieleniu obiektów na z góry założoną liczbę k skupień. Początkowo obiekty dzieli się na k skupień w sposób losowy lub według pewnego kryterium. Następnie algorytm w kolejnych krokach przenosi obiekty między skupieniami tak, aby w efekcie uzyskać jak najmniejszą zmienność wewnątrz skupień i jak największą zmienność między skupieniami. Metoda k -średnich daje podział na skupienia rozłączne, w którym żadne skupienie nie jest podzbiorem innego skupienia

Jako narzędzie służące wyodrębnieniu jednorodnych grup województw wykorzystano w niniejszych badaniach metodę grupowania hierarchicznego – metodę Warda, należącą do technik aglomeracyjnych. Metoda ta jest najczęściej stosowaną i jednocześnie uważaną za najbardziej efektywną spośród metod hierarchicznych⁶. W metodzie Warda do oszacowania odległości między skupieniami wykorzystywane jest podejście analizy wariancji, które polega na minimalizacji sumy kwadratów odchyleń wewnątrz skupień. Na każdym etapie aglomeracji spośród wszystkich możliwych do łączenia par skupień wybiera się tę, która w rezultacie łączenia daje skupienie o minimalnym zróżnicowaniu wewnętrznym⁷.

Za miarę podobieństwa województw przyjęto odległość miejską daną wzorem:

$$d(O_i, O_j) = \sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}| \quad (1)$$

gdzie każdy obiekt O_i i O_j opisany jest przez p liczb rzeczywistych: $O_i = (x_{i1}, \dots, x_{ip})$, $O_j = (x_{j1}, \dots, x_{jp})$.

Przy doborze zestawu cech opisującego możliwie wszechstronnie badane zjawisko a jednocześnie wykazującego odpowiednią wartość informacyjną postuluje się kierowanie następującymi zasadami⁸:

⁶ K. Pawlak, *Typologia krajów Unii Europejskiej według potencjału konkurencyjności sektora rolnego* [The typology of the European Union countries according the potential competitiveness of the agricultural sector], „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, t. 100, z. 1, 2013, s. 10.

⁷ A. Stanisław, *ibidem*, s. 128.

⁸ A. Młodak, *ibidem*, s.27.

- istotność z punktu widzenia analizowanych zjawisk,
- jednoznaczność i precyzyjność zdefiniowania,
- wyczerpanie zakresu zjawiska,
- logiczność wzajemnych powiązań,
- zachowana proporcjonalność reprezentacji zjawisk cząstkowych,
- mierzalność – w sensie możliwości liczbowego wyrażenia poziomu cechy,
- dostępność i kompletność informacji statystycznych (dla wszystkich badanych obiektów).

Wskazuje się również, aby analizując zmienne diagnostyczne pod względem merytorycznym uwzględniać następujące ich własności⁹.

- uniwersalność, co oznacza, że zmienne powinny mieć uznaną powszechnie wagę i znaczenie,
- mierzalność,
- dostępność danych liczbowych,
- jakość danych, czyli brak obciążenia dużymi błędami przypadkowymi, dostateczna dokładność,
- ekonomiczność, czyli koszty zebrania danych,
- interpretowalność.

Po uwzględnieniu kryterium merytorycznego w odniesieniu do wstępnego zestawu cech zastosowano kryteria statystyczne¹⁰:

- 1) zdolność dyskryminacyjną zmiennych, czyli ich zmienność względem badanych obiektów,
- 2) pojemność (potencjał informacyjny) zmiennych, czyli stopień ich skorelowania z innymi zmiennymi.

Zgodnie z powyższymi kryteriami wyeliminowano cechy quasi-stałe, to znaczy charakteryzujące się niską zmiennością oraz silnie skorelowane. Słabo zróżnicowane cechy przedstawiają niewielką wartość analityczną, natomiast cechy silnie skorelowane są nośnikami podobnej informacji, stąd konieczność wyeliminowania jednej z nich¹¹. Ponadto przy stosowaniu analiz wielowymiarowych wskazane jest, aby cechy miały charakter wskaźników natężenia, tj. były wielkościami „stosunkowymi” – określały wartość cechy

⁹ W. Szkutnik i inni, *Metody taksonomiczne z programem STATISTICA [Taxonomic methods with using STATISTICA]*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2015, s.11.

¹⁰ W. Szkutnik i inni, *ibidem*, s.11.

¹¹ A. Zeliaś (red), *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym [Taxonomic analysis of spatial differentiation of living standards in Poland in terms of dynamics]*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, 2000, ss.40-42.

w przeliczeniu na jednostkę pomiaru innej cechy. Do oceny siły dyspersji cech wykorzystano klasyczny współczynnik zmienności, natomiast do oceny siły korelacji – współczynnik korelacji liniowej Pearsona. W efekcie tych zabiegów ustalono następujący zestaw sześciu cech:

DOCH	– dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego w zł/os,
SZKO	– osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu i szkoleniu w %,
LUDN	– przyrost naturalny na 1000 ludności,
SAM	– liczba samochodów osobowych na 1000 ludności,
BEZR	– stopa bezrobocia (wg. BAEL) w %,
DRO	– długość dróg ekspresowych i autostrad na 100 km ² .

Powyższy zestaw stanowił podstawę grupowania województw. Kolejnym etapem była normalizacja cech. W tym celu zastosowano klasyczną standaryzację, tj. przekształcenie według formuły¹²:

$$z_{ik} = \frac{x_{ik} - \bar{x}_k}{S(x_k)} \text{ dla } i = 1, 2, \dots, n; k = 1, 2, \dots, p, \quad (2)$$

gdzie x_{ik} jest rzeczywistą (pierwotną) wartością k -tej cechy dla i -tego obiektu, z_{ik} jest wartością k -tej cechy dla i -tego obiektu po standaryzacji, $\bar{x}_k$ jest średnią arytmetyczną k -tej cechy, natomiast $S(x_k)$ jej odchyleniem standardowym.

Wyniki grupowania województw przy wykorzystaniu metody Warda przedstawiono w postaci dendrogramu. Liczbę skupień ustalono za pomocą reguły Mojeny, według której punktem „odcięcia” jest odległość wiązania, dla której spełniona jest nierówność:

$$d_{i+1} > \bar{d} + cS(d_i) \quad (3)$$

gdzie: $d_0, d_1, \dots, d_{n-1}$ są odległościami wiązania dla etapu $n, n-1, \dots, 1$, $\bar{d}$ i $S(d_i)$ są odpowiednio średnią arytmetyczną i odchyleniem standardowym odległości wiązań d_i , natomiast c jest pewną stałą przyjmującą wartości z przedziału $[2,75; 3,50]$.

¹² T. Panek, *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej* [Statistical methods of multidimensional comparative analysis], SGH, Warszawa, 2009.

Niektórzy autorzy sugerują przyjęcie wartości $c = 1,25$ jako dającej najlepsze wyniki i takie podejście zastosowano w niniejszej pracy¹³.

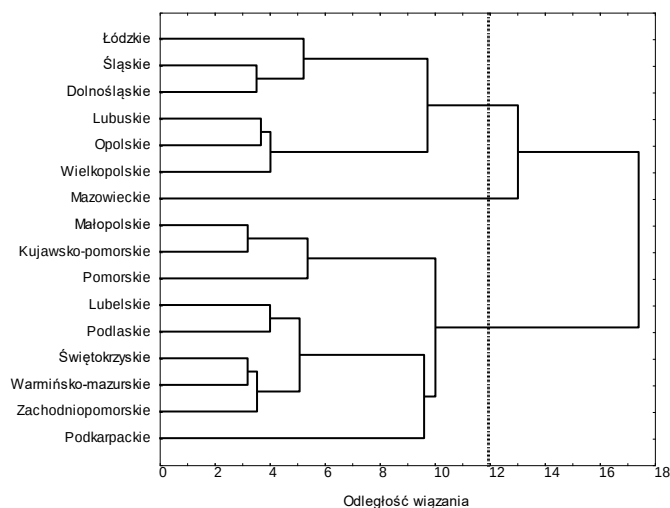
W kolejnym etapie analiz wykorzystano metodę k -średnich przyjmując liczbę skupień otrzymaną za pomocą metody Warda. W celu oceny mocy dyskryminacyjnej poszczególnych zmiennych przeprowadzono analizę wariancji wyznaczając wartość statystyki F oraz wartość prawdopodobieństwa p , czyli istotność statystyki F , inaczej: testowy (krytyczny) poziom istotności testu. Wartość p mniejsza od α (założonego poziomu istotności, np. $\alpha = 0,05$) wskazuje, że wyniki są istotne, tzn. dana zmienna odegrała istotną rolę w podziale obiektów na skupienia. Przy tym, im mniejsza jest wartość p , tym bardziej istotne są wyniki, czyli rola danej zmiennej w procesie grupowania jest większa. Z kolei wartość p większa od α oznacza, że wpływ danej zmiennej na podział obiektów jest nieistotny.

Dla interpretacji wyniku grupowania metodą k -średnich wyznaczono wartości średnie poszczególnych zmiennych dla każdego skupienia, co pozwoliło określić, „na ile wyodrębnione skupienia są od siebie różne”. Wartości średnie dla zmiennych standaryzowanych przedstawiono graficznie.

Wyniki badań

Na podstawie ustalonego zestawu cech opisujących poziom rozwoju regionu dokonano przestrzennej klasyfikacji województw. Pogrupowanie uzyskane w pierwszym etapie badań, uzyskane za pomocą metody Warda przedstawiono za pomocą dendrogramu zaprezentowanego na rys. 1. Miejsce „odcięcia”, zgodnie z regułą Mojeny (wzór 3), przy przyjęciu wartości stałej $c = 1,25$ ustalono po dwunastym kroku algorytmu. W ten sposób wyodrębniono trzy następujące rozłączne skupienia:

¹³ A. Stanisławski, ibidem, s. 142.

Rysunek 1. Diagram drzewa obrazujący podział województw ze względu na rozwój regionu uzyskany metodą Warda (odległość miejska)

Figure 1. The tree diagram illustrating the division of voivodeships due to the development of the region obtained Ward's method (city block)

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Own elaboration.

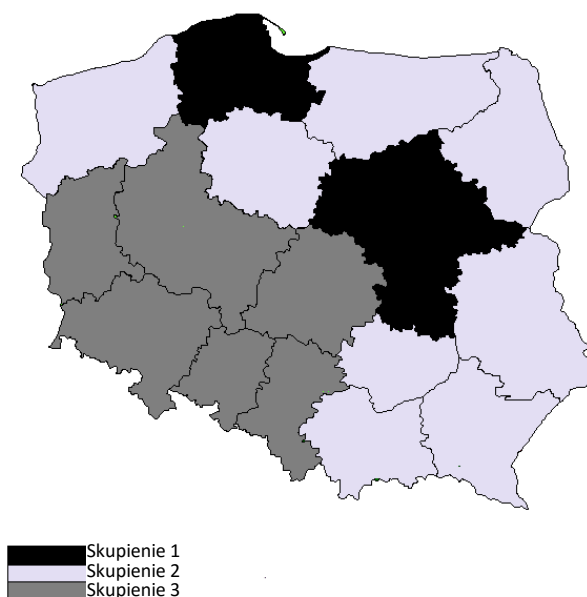
- Skupienie 1.: województwo mazowieckie,
 Skupienie 2.: województwa: kujawsko-pomorskie, lubelskie, małopolskie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie;
 Skupienie 3.: województwa: dolnośląskie, lubuskie, łódzkie, opolskie, śląskie, wielkopolskie.

Dokonując klasyfikacji województw metodą k -średnich przyjęto ustaloną metodą Warda liczbę skupień, tj. przyjęto z góry podział na trzy skupienia. Podział uzyskany metodą k -średnich jest bardzo zbliżony do podziału uzyskanego metodą hierarchiczną. Przynależność do skupienia zmieniło jedynie województwo pomorskie znajdując się w grupie z województwem mazowieckim, pozostałe województwa natomiast zostały połączone w analogiczne grupy. Metodą k -średnich otrzymano następujący podział:

- Skupienie 1.: województwa: mazowieckie, pomorskie;

Skupienie 2.: województwa: kujawsko-pomorskie, lubelskie, małopolskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie;
 Skupienie 3.: województwa: dolnośląskie, lubuskie, łódzkie, opolskie, śląskie, wielkopolskie.

Wyodrębnione skupienia województw przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. Skupienia województw wyodrębnione metodą k -średnich

Figure 2. Clusters of voivodeships separated k-means method

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Own elaboration.

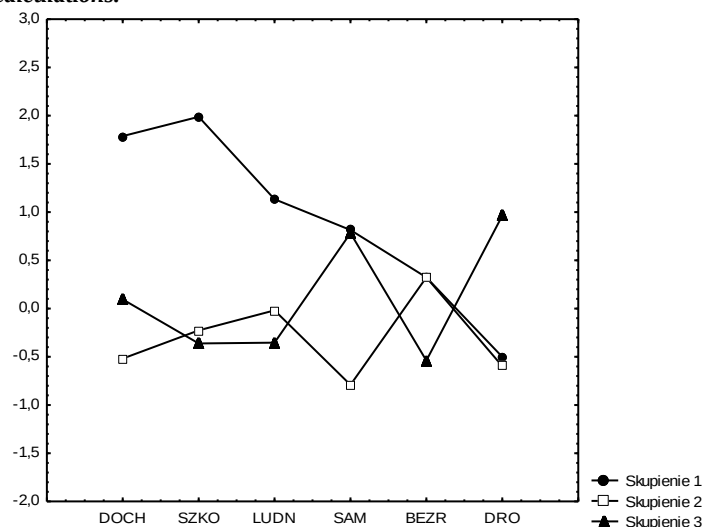
W celu interpretacji wyniku grupowania metodą k -średnich wyznaczono wartości średnie poszczególnych zmiennych dla każdego skupienia. Wartości średnich arytmetycznych i odchyleń standardowych zmiennych standaryzowanych dla każdego skupienia przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wartości średnich arytmetycznych i odchyłeń standardowych zmiennych standaryzowanych dla wyodrębnionych skupień województw
Table 1. The arithmetic average values and standard deviations for the standardized variables for separate clusters of voivodeships

Zmienna [Variable]	Skupienie 1 [Cluster 1]		Skupienie 2 [Cluster 2]		Skupienie 3 [Cluster 3]	
	Średnia [Mean]	Odchylenie standardowe [Standard deviation]	Średnia [Mean]	Odchylenie standardowe [Standard deviation]	Średnia [Mean]	Odchylenie standardowe [Standard deviation]
DOCH	1,79	1,68	-0,52	0,63	0,10	0,40
SZKO	1,99	0,73	-0,23	0,72	-0,36	0,59
LUDN	1,13	0,67	-0,02	0,85	-0,35	1,11
SAM	0,81	0,92	-0,79	0,52	0,78	0,67
BEZR	0,32	1,19	0,32	1,10	-0,54	0,68
DRO	-0,50	0,09	-0,60	0,54	0,96	0,89

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculations.

Rysunek 3. Wartości średnie zmiennych standaryzowanych w wyodrębnionych skupieniach województw

Figure 3. The mean values of variables standardized in separate clusters of voivodeships

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Own elaboration.

Poziom średnich wartości poszczególnych zmiennych standaryzowanych w wyodrębnionych skupieniach obrazuje rysunek 3. Stwierdza się, iż w skupieniu pierwszym stosunkowo wysoką wartość średnią w porównaniu do pozostałych skupień obserwuje się w przypadku zmiennych DOCH (dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego w zł/os), SZKO (osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu i szkoleniu w %) i LUDN (przyrost naturalny na 1000 ludności). W skupieniach drugim i trzecim natomiast poziom średni odpowiednich zmiennych jest zbliżony i niższy niż w skupieniu pierwszym.

Tabela 2. Wartości średnie poszczególnych zmiennych dla skupienia 1. oraz średnia i odchylenie standardowe dla całego skupienia

Table 2. The mean values of individual variables for cluster 1. and the mean and standard deviation for the whole cluster

Skupienie 1 [Cluster 1]	DOCH	SZKO	LUDN	SAM	BEZR	DRO
Mazowieckie	1703,62	6,5	0,7	570,3	8,6	0,67
Pomorskie	1376,34	5,3	2,0	518,6	11,4	0,75
Średnia	1539,98	5,9	1,4	544,45	10	0,71
Odchylenie standardowe	163,64	0,6	0,65	25,85	1,4	0,04

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculations.

Tabela 3. Wartości średnie poszczególnych zmiennych dla skupienia 2. oraz średnia i odchylenie standardowe dla całego skupienia

Table 3. The mean values of individual variables for cluster 2. and the mean and standard deviation for the whole cluster

Skupienie 2 [Cluster 2]	DOCH	SZKO	LUDN	SAM	BEZR	DRO
Kujawsko-pomorskie	1201,54	3,8	0,0	510,3	11,0	1,11
Lubelskie	1208,35	4,5	-1,1	493,5	8,8	0,32
Małopolskie	1260,58	4,2	1,4	493,8	9,4	1,14
Podkarpackie	1053,02	1,9	0,7	461,9	13,7	0,69
Podlaskie	1258,62	3,2	-0,7	447,3	7,4	0,16
Świętokrzyskie	1199,74	3,0	-2,3	482,7	10,1	0,49
Warmińsko-mazurskie	1229,74	2,7	0,6	466,1	10,0	0,58
Zachodniopomorskie	1365,4	3,3	-0,4	490,4	9,6	0,70
Średnia	1222,12	3,33	-0,23	480,75	10,00	0,65
Odchylenie standardowe	81,48	0,78	1,09	19,34	1,71	0,32

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculations.

Wartości parametrów (średnia arytmetyczna i odchylenie standardowe) wyznaczone dla zmiennych rzeczywistych (niestandardyzowanych) w poszczególnych skupieniach obrazują tabele 2-4.

Tabela 4. Wartości średnie poszczególnych zmiennych dla skupienia 3. oraz średnia i odchylenie standardowe dla całego skupienia

Table 4. The mean values of individual variables for cluster 3. and the mean and standard deviation for the whole cluster

Skupienie 3 [Cluster 3]	DOCH	SZKO	LUDN	SAM	BEZR	DRO
Dolnośląskie	1366,33	4,2	-0,9	533,9	10,4	1,43
Lubuskie	1285,37	2,5	0,2	547,1	8,3	1,66
Łódzkie	1293,36	2,7	-2,8	524,7	8,5	2,23
Opolskie	1244,69	2,6	-1,2	564,5	7,1	0,94
Śląskie	1381,68	3,7	-1,1	508,1	9,2	2,37
Wielkopolskie	1268,78	3,3	1,7	580,8	7,9	1,20
Średnia	1306,70	3,17	-0,68	543,18	8,57	1,64
Odchylenie standardowe	50,16	0,63	1,38	24,30	1,04	0,52

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculations.

Stwierdza się, że uzyskane podziały chociaż nie są jednakowe są podobnymi skupieniami, jedynie województwo pomorskie zostało przesunięte z grupy drugiej do pierwszej.

Można zauważyć, iż skupienie pierwsze, w którym znalazły się województwa mazowieckie i pomorskie charakteryzuje się najwyższym poziomem średniego dochodu rozporządzalnego gospodarstwa domowego, który wynosi 1539,98 zł/os. W skupieniu tym obserwuje się również najwyższy odsetek osób dorosłych uczestniczących w kształceniu i szkoleniu (5,9%) oraz najwyższy przyrost naturalny ludności, który jedynie w tym skupieniu przyjmuje wartość dodatnią (1,4 osób na 1000 ludności). Skupienie pierwsze jest obszarem wysoko rozwiniętym, gdzie wskaźniki charakteryzujące rozwój regionu determinowane są przez duże miasta (Warszawa, Gdańsk, Gdynia) i gminy sąsiadujące. Obszarem o najniższym stopniu rozwoju jest skupienie drugie, w którym znalazły się przede wszystkim województwa wschodnie oraz trzy województwa północne. W skupieniu tym dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego kształtuje się na najniższym

poziomie średnim i wynosi 1222,12 zł/os. W przypadku skupienia drugiego obserwuje się również najmniejszą liczbę samochodów osobowych (480,75 na 1000 ludności) oraz najslabiej rozwiniętą sieć dróg ekspresowych i autostrad.

Dla oceny mocy dyskryminacyjnej poszczególnych zmiennych wykorzystano analizę wariancji. Wyniki analizy wariancji przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Wyniki analizy wariancji
Table 5. Results of the analysis of variance

Zmienna [Variable]	Wariancja międzygrupowa [Variance between groups]	Wariancja wewnątrzgrupowa [Variance within groups]	F [F-ratio]	Istotność (wartość p) [significance (p-value)]
DOCH	8,59	6,41	8,72	0,004
SZKO	9,10	5,90	10,02	0,002
LUDN	3,32	11,68	1,85	0,196
SAM	10,00	5,00	13,01	0,001
BEZR	2,79	12,21	1,48	0,263
DRO	8,92	6,08	9,53	0,003

Źródło: Obliczenia własne.
Source: Own calculations.

Najwyższe wartości statystyki F , równe odpowiednio 13,01 i 10,02 przyjmowane są w przypadku zmiennej SAM (liczba samochodów osobowych na 1000 ludności) i SZKO (osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu i szkoleniu w %). Zmienne te odgrywają największą rolę w procesie grupowania województw w klasy. Nieistotny natomiast okazał się wpływ zmiennych LUDN (przyrost naturalny na 1000 ludności) i BEZR (stopa bezrobocia w %).

Podsumowanie

Na podstawie danych statystyki publicznej dotyczących 2014 roku dokonano grupowania województw na klasy typologiczne ze względu na kryterium rozwoju gospodarczego. Wykorzystane w analizie dwie metody analizy skupień: metoda Warda należąca do hierarchicznych metod aglomeracyjnych oraz metoda k-średnich, pozwoliły na dokonanie podziału województw na trzy podobne skupienia.

Analiza skupień może być przydatnym narzędziem służącym ocenie rozwoju regionów. Badanie różnicowania jednostek terytorialnych w zakresie procesów rozwojowych, monitoring tych procesów i ocena aktualnego stanu mogą odegrać istotną rolę w badaniu efektywności rezultatów osiągniętych przez statystykę

regionalną i skuteczności działań władz samorządowych związanych z rozwojem regionalnym.

Bibliografia

1. Grabiński T., *Metody taksonometrii [Methods of numerical taxonomy]*, Akademia Ekonomiczna, Kraków, 1992.
2. <http://wskaźnikizrp.stat.gov.pl>, data odczytu: 14.04.2016 r.
3. Młodak A., *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej [Taxonomic analysis in the regional statistics]*, Wydawnictwo Difin, Warszawa, 2006.
4. Panek T., *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej [Statistical methods of multidimensional comparative analysis]*, SGH, Warszawa, 2009.
5. Parlińska M., Parliński J., *Analiza danych z Excelem [Data analysis with Excel]*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2011.
6. Pawlak K., *Typologia krajów Unii Europejskiej według potencjału konkurencyjności sektora rolnego [The typology of the European Union countries according the potential competitiveness of the agricultural sector]*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, t. 100, z. 1, 2013, ss. 9-22.
7. Pocięcha J., *Rozwój metod taksonomicznych i ich zastosowań w badaniach społeczno-ekonomicznych [The development of taxonomic methods and their applications in the study of socio-economic]*, dostęp: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_Rozwoj_metod_taksonomicznych.pdf, data dostępu: 20.04.2016 r.
8. Stanisław A., *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny [Approachable statistics course using STATISTICA PL on the examples from medicine]*, Wydawnictwo StatSoft Polska Sp. z o.o, Kraków, 2007.
9. Szkutnik W. i inni., *Metody taksonomiczne z programem STATISTICA [Taxonomic methods with using STATISTICA]*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2015.
10. Wasilewska E., *Statystyka matematyczna w praktyce [Mathematical statistics in practice]*, Wydawnictwo Difin, Warszawa, 2015.
11. Zeliaś A. (red), *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym [Taxonomic analysis of spatial differentiation of living standards in Poland in terms of dynamics]*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, 2000.

CLUSTER ANALYSIS AS AN EXAMPLE OF THE ASSESSMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Summary

The article is an example of the use of cluster analysis in the assessment of regional development. We used two methods of cluster analysis: using the Ward's method belonging to the hierarchical agglomeration method and the method of k-means. Based on data for 2,014 years have been grouped into classes typological provinces.

Key words: subdivision, development region, taxonomy, cluster analysis

Streszczenie

W artykule przedstawiono przykład zastosowania analizy skupień w ocenie rozwoju regionów. Wykorzystano dwie metody analizy skupień: wykorzystując metodę Warda należącą do hierarchicznych metod aglomeracyjnych oraz metodę k-średnich. Na podstawie danych dotyczących 2014 roku dokonano grupowania województw na klasy typologiczne.

Słowa kluczowe: jednostka terytorialna, rozwój region, taksonomia, analiza skupień.

Adres do korespondencji-Correspondence address:

Prof. nadzw. dr hab. Maria Parlińska, dr Ewa Wasilewska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych,

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych

Zakład Metod Ilościowych

e-mail: maria_parlinska@sggw.pl, ewa_wasilewska@sggw.pl

**RECENZJE, KOMUNIKATY
I DONIESIENIA NAUKOWE**

**REVIEWS,
ANNOUNCEMENTS AND
RESEARCH REPORTS**

dr hab. inż. Piotr Bórawski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W SKALI LOKALNEJ I REGIONALNEJ”**

Pennsylvania State University, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Społeczna w Ostrołęce oraz Katedra Agrotechnologii, Zarządzania Produkcją Rolniczą i Agrobiznesu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie były współorganizatorami trzeciej Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Zrównoważony Rozwój w Skali Lokalnej i Regionalnej”. Wcześniejsze konferencje miały miejsce w 2012 roku „Wielofunkcyjny Rozwój Obszarów Wiejskich” oraz 2014 roku „Rozwój Kapitału Ludzkiego”. Materiały ze wcześniejszych konferencji naukowych opublikowano w Zeszytach Naukowych Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce oraz monografiach „Multifunctional Development of Rural Areas: International Experience” i „Rural Development in Poland: the Role of Policy, Tourism and Human Capital”, które indeksowano w bazach: **web of science** oraz **AgEcon Search**.

Konferencja „Zrównoważony Rozwój w Skali Lokalnej i Regionalnej” odbyła się w dniu 9 kwietnia w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce. Na konferencję zgłoszono 27 referatów w różnych ośrodków naukowych, m.in.: Pennsylvania State University-USA, Imperial College London-Anglia, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce oraz Warszawskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej.

Tematyka ogłoszonych referatów dotyczyła następujących zagadnień: znaczenia rozwoju lokalnego i regionalnego, oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskich, wielkoprzemysłowego chowu trzody chlewnej w

zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich, roli spółdzielczości w rozwoju Polski, wykształcenia jako czynnika rozwoju gospodarstw zajmujących się uprawą rzepaku, oceny zrównoważonego rozwoju w krajach Unii Europejskiej, rodzajów i metody zarządzania zagrożeniem agroterroryzmu, oceny przydatności poszczególnych form wsparcia projektu współfinansowanego w ramach EFS 2007-2013 oraz oceny opłacalności wykorzystania pelletu agro na cele energetyczne.

Obradom towarzyszyła interesująca dyskusja naukowa. Uczestnicy konferencji wskazali na potrzebę kontynuacji w przyszłości konferencji naukowych o tematyce zrównoważonego rozwoju.

SUMMARY FROM CONFERENCE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN LOCAL AND REGIONAL SCALE

Summary. On 9 April at the School of Economic and Social in Ostroleka was held a conference entitled „Sustainable Development in local and regional scale”. 27 papers were submitted for the conference from various scientific centers, particularly: Pennsylvania State University-USA, Imperial College London -England, WULS-SGGW in Warsaw, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Cracow University of Economics, Catholic University of Lublin, Jan Kochanowski University in Kielce, West Pomeranian University of Technology in Szczecin, the Higher School of Economic and Social Ostroleka and Warsaw School of Economics . Participants pointed to the need to continue the conference on this subject in the future.

Keywords: conference, sustainable development

Abstrakt. W dniu 9 kwietnia w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce odbyła się konferencja „Zrównoważony Rozwój w Skali Lokalnej i Regionalnej”. Na konferencję zgłoszono 27 referatów w różnych ośrodków naukowych, m.in.: Pennsylvania State University-USA, Imperial College London-Anglia, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce oraz Warszawskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej. Uczestnicy wskazali na potrzebę kontynuacji konferencji o tej tematyce w przyszłości.

Słowa kluczowe: konferencja, zrównoważony rozwój

Adres do korespondencji:

Dr hab. inż. Piotr Bórawski

Katedra Agrotechnologii, Zarządzania Produkcją Rolniczą i Agrobiznesu

Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Plac Łódzki 2

10-957 Olsztyn

tel. (89)5246097

e-mail: pboraw@uwm.edu.pl